

HAK-İŞ ULUSLARARASI EMEK VE TOPLUM DERGİSİ
HAK-İŞ International Journal Of Labour And Societ

Cilt: 12, Yıl: 12, Sayı: 33
2023/2

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society

Cilt: 12, Yıl: 12, Sayı: 33 / 2023 (2) /ISSN: 2147-3668/E-ISSN:2587-103X

Sahibi / Owner:

HAK-İŞ Konfederasyonu Adına

Mahmut Arslan

Genel Başkan

Editör / Editor

Prof. Dr. Cengiz ANIK, *Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye*

Akademik Danışman / Academic Advisor

Prof. Dr. Mehmet Karataş, *Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye*

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor

Av. Hamdi Abdullah Koçoğlu

Dil Editörü / Language Editor

Oladipo Olaore, *HAK-İŞ Konfederasyonu*

Yayın Türü: Dört Aylık, Ulusal Süreli Yayın

Yayın Dili: Türkçe-İngilizce

Baskı: .....

Baskı/Yayın Tarihi: Ekim 2023/**Printed in:** October 2023

DergiPark: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hakisderg/>

Web: www.hakisemekvetoplum.org.tr

Dergi Yönetim Merkezi

HAK-İŞ Konfederasyonu

Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere/06680 Ankara

Tel: +90 312 417 80 02 Faks: +90 312 425 05 52

W: www.hakis.org.tr

E-mail: hakis@hakis.org.tr

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, yılda üç sayı yayımlanan hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Yazıların tüm hakları dergiye aittir. HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, EBSCO, ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi), SOBİAD, İDEALONLINE ve ARASTIRMAX Bilimsel Yayın İndeksi tarafından taranmaktadır.

*

HAK-İŞ International Journal of Labour and Society is a refereed journal which is published three times a year. The responsibility of published articles belongs to the authors. The rights of the published articles belong to the journal. HAK-İŞ International Journal of Labour and Society is searched through EBSCO, ASOS (Akademia Social Sciences Index), SOBİAD IDEALONLINE and ARASTIRMAX.

Yayın Danışma Kurulu

- Abdulkadir Şenkal**, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli, Türkiye
Adem Esen, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Adem Sözüer, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Adnan Mahiroğulları, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas, Türkiye
Adnan Karaismailoğlu, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye
Ahmet Özcan, Milli Savunma Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Ahmet Tak, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Çankırı, Türkiye
Alâattin Karaca, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye
Ali Kerem İngeç, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Alpay Hekimler, Namık Kemal Üniversitesi, Tekirdağ, Türkiye
Aşkın Keser, Uludağ Üniversitesi, Bursa, Türkiye
Banu Uçkan, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Bronisław Sitek, Varşova SWPS Sosyal Bilimler Üniversitesi, Varşova, Polonya
Burhanettin Duran, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Bünyamin Bacak, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye
Emel İslamoğlu, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye
Erdal Karagöl, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Erdiñç Yazıcı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Faruk Sapançalı, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, Türkiye
Fatih Tayfur, ODTÜ, Ankara, Türkiye
Fatih Uşan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Fatmagül Berktaş, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Hasan Bozgeyikli, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye
Ieva Deviatnikovaitė, Mykolas Romeris Üniversitesi, Vilnius, Litvanya
Iwona Barbara Florek, Jozefow Alcide De Gasperi Jozefow'daki Euroregional Ekonomi Üniversitesi, Józefów, Polonya
İbrahim Erol Kozak, Karatay Üniversitesi, Konya, Türkiye
İbrahim Yenen, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye
İdris Demirel, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, Türkiye
İsmail Hakkı Genç, Sharjah Amerikan Üniversitesi, Sharjah, UAE
Jakub Szczerbowski, Varşova SWPS Sosyal Bilimler Üniversitesi, Varşova, Polonya
Jana Volochova, Kosice Pavol Jozef Safarik Üniversitesi, Koşice, Slovak Republic
Jolanta Bieliauskaitė, Avrupa Beşeri Bilimler Üniversitesi, Vilnius, Lithuania
Lucia Rozova, Kösice Pavol Jozef Şafarik Üniversitesi, Koşice, Slovakia Republic
Maciej Rzewuski, Olsztyn Warmia ve Mazury Üniversitesi, Olsztyn, Polonya
Magdalena Rzewuska, Olsztyn Warmia ve Mazury Üniversitesi, Olsztyn, Polonya
Magdalena Sitek, Alcide De Gasperi Jozefow'daki Euroregional Ekonomi Üniversitesi, Józefów, Polonya
Mehmet Karataş, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye
Murat Yılmaz, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkiye
Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye
Münir Dedeoğlu, Karabük Üniversitesi, Karabük, Türkiye
Natalija Valavičienė, Avrupa Beşeri Bilimler Üniversitesi, Vilnius, Lithuania
Necati Engeç, Güney Karolina Eyalet Üniversitesi, Orangeburg, USA
Nergis Dama, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye
Orçun İmga, Polis Akademisi, Ankara, Türkiye
Osman Özkul, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye
Paweł Sitek, Warszawa Ekonomi ve İnsan Bilimleri Üniversitesi, Warszawa, Polonya
Refik Korkusuz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Safa Koçoğlu, İstanbul Medeniyet University, İstanbul, Türkiye
Sebastian Bentkowski, Olsztyn Warmia ve Mazury Üniversitesi, Olsztyn, Polonya
Susran Erkan Eroğlu, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Osmaniye, Türkiye
Şennur Özdemir, Ankara University, Ankara, Türkiye
Şükrü Karatepe, T.C. Cumhurbaşkanlığı, Ankara, Türkiye
Tekin Akgeyik, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Vedat Bilgin, T.C. Cumhurbaşkanlığı, Ankara, Türkiye
Yavuz Atar, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye
Yavuz Bayram, Trabzon Üniversitesi, Trabzon, Türkiye
Yunus Taş, Yalova Üniversitesi, Yalova, Türkiye
Zafer Çelik, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye

YAYIN İLKELERİ

- Çalışma hayatının önemli kurumlarından biri olan **HAK-İŞ Konfederasyonu** tarafından yayımlanan **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, gelen makalelerin herşeyden önce bilimsel yeterlilik kriterlerine uygun hazırlanmış olup olmadığına bakar.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi** aynı zamanda, hazırlanan makalelerde çalışma hayatı alanında faaliyet yürüten kurumlara ilişkin görüşlerin objektif olarak yansıtılmasına büyük önem vermektedir.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, disiplinlerarası bir yaklaşımla çalışma hayatı, toplum, siyaset, ekonomi ve sosyal politika kavramlarını merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi **dört aylık** olmak üzere yılda üç (3) kez yayımlanır.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nin yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.
- Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir. İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgarî 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

161 • Takdim / Preface

163 • Editörden / Editorial

165 • Mehmet Akif Özer

Kamu Hizmeti Ekosisteminde Değerlerle Yönetmek, Bürokrasiyi Hümonokrasiyle Yenmek

Managing With Values In The Public Service Ecosystem, Defeating Bureaucracy With Humonocracy

204 • Saniye Küçük Aksu

Çalışma Hayatının Dönüşümünde Yeni Çalışma Türleri Ve İşyeri Kavramı

New Types Of Work And The Workplace Concept In The Transformation Of Working Life

228 • Sümeyra Tüzün

Kent Yaşamı ve Kent Yaşamında İletişim Pratikleri Üzerine Teorik Bir İnceleme

A Theoretical Examination On Urban Life And Communication Practices In Urban Life

249 • İbrahim Kiçir

Kamu Diplomasisinde Reklamın Kullanımı: Go Türkiye Örneği

Use Of Advertising In Public Diplomacy: Go Türkiye Example

264 • Ali Seyyar, Mehmet Aysoy

Georg Simmel'in Şehir Sosyolojisi Bağlamında Modern Toplumlara Yönelik Düşünceleri

Georg Sigmels Thoughts On Modern Societies In The Context Of Urban Sociology

289 • Mustafa Cankut Kurt

John Searle'ye Göre Intentionality, Kolektivizm, Dil Ve Toplumsal Gerçeklik

From John Searle's Perspective: Intentionality, Collectivism, Language, And Social Reality

TAKDİM

Akademisyenlerimizin bilimsel çalışmalarını ihtiva eden Hak İş Konfederasyonu'nun EMEK VE TOPLUM dergisinin yeni ve yenilenmiş sayısı, akademi ve fikir camiasının bilginize sunulmaktadır.

Hak İş Konfederasyonu, yarım asra yaklaşan kurumsal ömrü boyunca, özelde çalışma hayatıyla endüstriyel ilişkiler ve genelde ekonomik, siyasal, sosyal hayattaki sendikal faaliyetleri ile ideal örnek oluşturmuş işçi kuruluşudur. Hak İş Konfederasyonu, ulusal düzeyde olduğu kadar uluslararası düzeyde de sendikal iş birliği ve faaliyetleri ile gözde bir işçi kuruluşu olma niteliği arz etmektedir.

Hak İş Konfederasyonu, bir sivil toplum örgütü olarak ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal hayatına da son derece stratejik katkılar sağlamaktadır. Ülkenin en güçlü ve en itibarlı işçi kuruluşu unvanını taşımak; gurur ve onur kaynağı olduğu gibi, Hak İş'e, bir o kadar da yükümlülük ve sorumluluk yüklemektedir. Bu nedenden dolayı, kendimizi, şairin tarifi ile, koşu bittikten sonra da koşmaya devam eden yağız atlara benzetiyoruz.

Hak İş Konfederasyonu, bir işçi kuruluşu sıfatıyla sendikal; bir sivil toplum örgütü sıfatıyla ekonomik, siyasal ve sosyal faaliyetler yürütenin yanı sıra, aynı ihtimamla, bilimsel hizmetler yürütmeyi de kendisine görev bilmektedir. Bugüne kadar bilim ve fikir insanlarının ilgi ve bilgisine sunduğumuz akademik eserleri, Uluslararası EMEK ve TOPLUM dergisiyle taçlandırmaya çalışıyoruz.

EMEK VE TOPLUM dergisi, çalışma hayatı ve endüstriyel ilişkiler alanında çalışan akademisyenlerin hem eserlerini değerlendirmeleri için bir platform hem de ufuklarını, engin denizler gibi projekte etmeye matuf periyodik bir yayın olarak akademik camianın hizmetine sunulmaktadır. Yayın, danışma kurulları ve hakemler tarafından yayınlanmaya uygun bulunan makalelere belirli bir ücret ödemek suretiyle, emek sarf eden akademisyenlerimizin emeklerine de bir değer takdir etmeye çalışıyoruz.

Uluslararası EMEK VE TOPLUM Dergisini; akademik eserlerin üretildiği, ilgili ve meraklıları tarafından akademik eserlerin tüketildiği akademik emeklerin manevi olarak hem görünür kılınıp takdir gördüğü hem de maddi olarak emeklerin değerlendirildiği bir akademik platform olarak düşünüyorum. İlim ve fikir erbabı camianın en yoğun düzeyde teveccühüne mazhar olmak istiyoruz.

Bu niyet ve hevesle, emeği geçen arkadaşlarımıza başarılarının devamını diler, yazılarıyla katkı sağlayan akademisyenlerimizi tebrik eder, çalışmalarımızın hayırlara vesile olmasını temenni ederim.

Mahmut Arslan
Genel Başkan

EDİTÖRDEN

Hak İş Konfederasyonu'nun uzun yıllardır periyodik olarak yayın hayatına sunduğu akademik dergi EMEK VE TOPLUM, yeni sayısıyla ile okurlarıyla buluşmaktadır. Bilim insanlarımızın eserleri, akademik dergilerin sahip olduğu standartlara itibar edilerek değerlendirilmiştir. Akademisyenlerin eserleri, editör ve yayın kurulu tarafından ön incelemeden geçirildikten sonra, kör hakemler tekniği kullanılarak, alandaki bilim insanlarının incelemelerine tabi tutulmuştur.

Yönetimlerin kamu hizmeti uygulamalarının sorunsallaştırıldığı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü öğretim üyesi değerli bilim insanı Mehmet Akif Özer tarafından kaleme alınan, "Kamu Hizmeti Ekosisteminde Değerlerle Yönetmek, Bürokrasiyi Hümonakrisiyle Yenmek" isimli makalede, kamuya hizmet sunumunun bir lütuf gibi, bürokratik ve teknokratik bir işlem olmaktan kurtarılması; insanı odak alan, insanı değer ve duyarlılıklara itibar eden bir hizmet alanı haline dönüştürülmesi gerektiği savunulmaktadır. "Kamu hizmetlerinin hiçbir zaman ticari düşünülmemesi" gerektiğinin vurgulandığı makalede, insana hizmetin kar ve kazanç amacına yönelmekten ibaret sayılmasının insanı dışta bırakmakla eş anlamlı olduğuna değinilmektedir.

"Çalışma Hayatının Dönüşümünde Yeni Çalışma Türleri ve İşyeri Kavramı" isimli makale, Saniye Küçük Aksu tarafından kaleme alınmıştır. Makalede, çalışanın tek bir işverene bağlı olarak tam süreli çalışmadığı bazı yeni istihdam türlerinde, istihdam garantisinin bulunmadığına ve işin belirli bir fiziki mekânda gerçekleşmesi zorunluluğunun ortadan kalktığına değinilmektedir. Yazara göre, sanal platformlar aracılığıyla gerçekleştirilen bazı işler açısından işyeri kavramı da giderek sanal hale gelmektedir. Tek bir işverene ve işyerine bağlı çalışmaların ortadan kalkmaya yüz tuttuğu, farklı mesleklerde bulunan çalışanların aynı ortamı paylaşarak çalıştığı ve geleneksel işyeri kavramının dönüştüğüne vurgu yapan yazar, böylesine güvencesiz ortamda çalışanların örgütlenmesinin ve istihdam güvenliğinin sağlanmasının güçlüklerine dikkat çekmekte, emeğin istismarının değişen işyeri anlayışlarına göre yoğunlaşacağı kaygılarını dile getirmektedir.

Sümevra Tüzün'ün yazdığı "Kent Yaşamı ve Kent Yaşamında İletişim Pratikleri Üzerine Teorik Bir İnceleme" isimli makalede, modern insanın kent yaşamı ele alınmaktadır. Karmaşık kent yaşamında bireyselleşen ve yalnızlaşan bireyin ilişki ve iletişim pratikleri makalede sorunsallaştırılmaktadır. Kent yaşamında, insanın uydurduğu bir nesne olan paraya bağlılık, insani değerlerden bireyin arındırılmasına nadan olmakta ve kent insanı yalnız ve duyarsız bir eşyaya dönüşmektedir. Bu yalnızlık ve duyarsızlık bireylerin ilişki ve iletişimlerini belirlemektedir.

İbrahim Kicir'in yazdığı ve kamu diplomasisinin medyayı kullanma ve reklam yoluyla iyi niyet oluşturma girişimlerinin ele alındığı, "Kamu Diplomasisinde Reklamın Kullanımı: GO Türkiye Örneği" isimli makalede, Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Turizm Tanıtma ve Geliştirme Ajansı (TGA) tarafından kontrol edilen GO Türkiye Platformu'nun Youtube hesabından Ağustos 2021-Ağustos-2023 tarihleri arasında yayınlanan turizm temalı 58 reklam örneklem olarak incelenmektedir. Birinci bulgu, ülkelerin yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetleri içinde turizmin yumuşak güç olarak önemli bir yer işgal etmesiyle ilgilidir. İkinci bulgu, turizm amaçlı iletişim faaliyetlerinin ülkeler arası ilişkilerde, vatandaşlar nezdinde iyi niyet tesis edilmesine ciddi katkı sağlıyor olmasının gözlemlenmesiyle ilgilidir. Buna göre, ülke vatandaşları arasında bu yolla gerçekleştirilen yakınlaşmalar, ülkelerin diplomatik ilişkilerini de olumlu yönde etkilemektedir.

Ali Seyyar ve Mehmet Aysay'un yazdığı Georg Simmel'in Şehir Sosyolojisi Bağlamında, Modern Toplumlara Yönelik Düşünceleri" isimli makale, Simmel tarafından betimlenen modern bireye odaklanmaktadır. Modern bireyin şehir yaşamındaki görünümüne belirginlik kazandırılmaya çalışılmaktadır.

İnsanın zihninin çalışma şifrelerinin analaşılmaya çalışıldığı Mustafa Cankut Kurt'un yazdığı John Searle'ye Göre Intentionality, Kolektivizm, Dil ve Toplumsal Gerçeklik" isimli makalede, Searle'ye atfen, insanların zihinsel olarak var ettiği toplumsal gerçekliklere bireylerin tabi oluşları, intention kavramı bağlamında göz önüne serilmeye çalışılmaktadır. Makaleye göre, temayüller; kişilerin günlük rutinlerinin altında yatan sebeplerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Toplum açısından düşünüldüğünde intentionality, insanların nasıl topluluklar oluşturduklarını, nasıl bir arada yaşayabildiklerini ve nasıl toplulukları sürdürebildiklerini göstermektedir.

Uluslararası EMEK VE TOPLUM dergisinin müteakip sayılarında hem yelpazeyi genişletecek hem de ilgi alanlarımızı zenginleştireceğiz. Taranmakta olduğumuz ulusal ve uluslararası endeks ağını da genişletmeyi hedefliyoruz. EMEK VE TOPLUM Dergisinin, belirli bir bilimsel alan ve hatta ihtisas dergisi olmaktan ziyade, sosyal bilimler alanlarını kapsayacak bir muhtevaya kavuşturmak istiyoruz. Nitelikli eser üreten çok sayıda sosyal bilim insanımıza ulaşmak; hem onların eserlerini okurlarıyla buluşturmak hem de eser üreten akademisyenlerimizin emeklerini değerlendirmek istiyoruz. "İlmin iltifata" mazhar olması gerektiğine dair inancımız, bilim insanlarımızın eserlerini görünür kılmaya isteğimizi kamçulamakta, yanı sıra maddi olarak da akademisyenlerimize katkı sağlamamıza vesile olmaktadır. Umuyoruz ki nitelikli eser sayısı çoğalsın Uluslararası EMEK VE TOPLUM dergisini de yılda 4 sayı hatta 6 sayı yayınlama fırsatı buluruz.

EMEK VE TOPLUM dergisinin hayırlara vesile olması temennisi ile bu sayımızı takdirlerinize sunmaktan dolayı duyduğumuz memnuniyetin altını çizerek emeği geçen yayın ekibimize da huzurlarınızda teşekkürlerimi arz ederim.

Prof. Dr. Cengiz Anık
Editör.

KAMU HİZMETİ EKOSİSTEMİNDE DEĞERLERLE YÖNETMEK, BÜROKRASİYİ HÜMONOKRASİYLE YENMEK

Mehmet Akif Özer¹

¹ORCID ID:/0000-0003-2220-2271

Öz

Bürokrasinin olumsuzlukları karşısında kamu hizmeti ekosisteminde etkin ve verimli hizmet sunum yolları yıllardır tartışılmaktadır. Bürokratik yapıdaki işlem süreleri, maliyetler, yolsuzluk ve rüşvet gibi yasadışı faaliyetlerin yaygın olma riski, karar alma süreçlerindeki hantallık, insanların kendi hedeflerini belirlemelerine ve özgürce karar vermelerine engel olan tutuculuk, katı hiyerarşik yapı ve sıkı kurallar, çalışanların yaratıcılığının engellenmesi, motivasyonlarının düşük tutulması gibi artırılabilir birçok faktör, değişen yönetim ve yönetim anlayışlarında bürokrasiye alternatif arayışlarını sürekli artırmaktadır. Bu süreçte gündeme gelen yeni kamu yönetimi anlayışının özellikle müşteri odaklılık ve kamu değeri üretme alanlarında yetersiz kalması, son yıllarda yeni kamu hizmeti ve kamu değeri yönetimi anlayışlarının ilgi görmesini sağlamıştır. Kamu hizmetlerinin sunumunda performansın ölçülmesi, teknolojinin kullanımı, işbirliği süreçleri, yenilikçilik, süreçlere vatandaş katılımı gibi beklentilere cevap vereceği düşünülen bu yeni anlayışların, yakın dönemde özellikle bürokrasinin insan odaklı hümonokrasie dönüşmesiyle çok daha olumlu sonuçlar doğuracağı öngörülmektedir. Bu ortamda kamu hizmetleri sunum sürecinde arzu edilen kamu değerinin yaratılabilmesi için; müşteri yerine vatandaş odaklılığın ön plana çıkarılması, kamu hizmetlerinin verimli bir şekilde sunulmasıyla kaynakların daha etkin kullanımı, kamu hizmetlerinin daha yenilikçi yaklaşımlarla tasarlanması ve teknolojik imkanlardan yararlanılması büyük önem taşımaktadır. Bunlar sağlandıktan sonra dijital çağın hızına ve karmaşıklığına uyum sağlayamayan bürokrasinin yerine hiyerarşiyi azaltmak, gücü dağıtmak, işbirliğini ve iletişimi geliştirmek için teknolojiye yönelmek gibi temel stratejiler üzerinden insan odaklı yönetimi öngören hümonokrasie geçilmesi ve yenilikçi, dirençli ve değişime uyum sağlayabilen yeni örgütler oluşturulması çok daha kolay olacaktır. Çalışmada bu kapsamda önce kamu hizmeti ve yeni kamu hizmeti gibi hususlara değinilecek, ardından kamu değeri oluşturma süreci, işbirlikçi yönetim mantığıyla analiz edilecektir. Davranışsal kamu yönetiminin, sürekli eleştirilen bürokrasiyi hümonokrasie dönüştürerek, hizmet ekosistemlerinde kamu hizmeti sunum sürecinin nasıl daha etkin ve verimli hale getirilebileceği sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kamu Hizmeti, Ekosistem, Kamu Değeri, Bürokrasi, Hümonokrasie*

Atıf için:

Özer, M. A. (2023). Kamu hizmeti ekosisteminde değerlerle yönetmek, bürokrasiyi hümonokrasie yenmek. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. Cilt: 12, Sayı: 33, ss. 165-203.

1 Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: mehmet.ozero@hbv.edu.tr

MANAGING WITH VALUES IN THE PUBLIC SERVICE ECOSYSTEM, DEFEATING BUREAUCRACY WITH HUMONOCRACY

Abstract

For years, effective and efficient ways of providing public services in the ecosystem of public service have been discussed in the face of the negative effects of bureaucracy. There are many factors that can be improved, such as process times, costs, the risk of illegal activities such as corruption and bribery being widespread, sluggish decision-making processes, conservatism that prevents people from determining their own goals and making decisions freely, rigid hierarchical structures and strict rules, and the suppression of creativity and low motivation of employees. These factors have led to a constant search for alternatives to bureaucracy in changing management and governance concepts. The new understanding of public administration, which has emerged during this process, has been insufficient, particularly in terms of customer orientation and creating public value. This has led to the emergence of new approaches to public service and public value management in recent years. It is anticipated that these new approaches, which are expected to respond to expectations such as measuring performance in the delivery of public services, using technology, collaboration processes, innovation, and citizen participation in processes, will have much more positive results, especially with the transformation of bureaucracy into a human-focused humonocracy in the near future. In order to create the desired public value in the process of delivering public services, it is of great importance to prioritize citizen orientation instead of customer orientation, to ensure efficient delivery of public services for more effective use of resources, to design public services with more innovative approaches and to benefit from technological opportunities. Once these are achieved, it will be much easier to transition from bureaucracy, which cannot adapt to the speed and complexity of the digital age, to humonocracy, which prioritizes human-focused management by reducing hierarchy, distributing power, focusing on technology to improve collaboration and communication, and creating innovative, resilient, and adaptable new organizations. This study will first discuss issues such as public service and new public service in this context, and then analyze the process of creating public value with a collaborative governance approach. It will question how behavioral public administration can transform the constantly criticized bureaucracy into humonocracy, and how the delivery of public services in service ecosystems can be made more effective and efficient.

Keywords: Public Service, Ecosystem, Public Value, Bureaucracy, Humanocracy

GİRİŞ

Genel olarak kamu hizmeti kavramı; devlet ve diğer ilgili aktörlerce toplumun genel ve ortak ihtiyaçlarını gidermek amacıyla doğrudan doğruya sağlanan veya özel kişilere yaptırılan hizmetleri anlatmak için kullanılır. Hizmeti üslenen aktör; bu süreçte kamu yararı amacına yönelik (Özer vd., 2019, s.486) hareket etmek zorundadır. Esasında kamu hizmeti, kamu sektörü yöneticilerine sorumluluklarının gereklerini yerine getirmeleri için çok önemli fırsatlar sunar. Kamu hizmet sunum sürecinin kamu değerleri ile doğrudan ilişkili olması ve sürecin kamu hizmeti değerleri tarafından motive edilmesi, sürecin aktörlerinin bu hususa ayrı bir önem vermesini zorunlu kılmıştır. Başkalarına hizmet etmek, dünyayı daha iyi ve daha güvenli hale getirmek ve demokrasiyi iyi işletmek için vatandaşlığın anlamını bilip onu gerektiği gibi temsil etmek (Denhardt ve Denhardt 2000, s.167) gibi kamu değerlerinin baskın olduğu ortamlarda, kamu hizmeti etkin bir şekilde sunulacaktır.

Bilindiği gibi devletler işleyişlerini hükümet sisteminden bağımsız olarak üç ana organ üzerinden yürütürler. Bunlardan birincisi, yasa yapma işlevine sahip yasama organı, ikincisi, politika oluşturma ve uygulama işlevine sahip yürütme organı ve üçüncüsü, yasaların yorumlanması ve uygulanmasından sorumlu yargı organıdır. Burada yürütme organının genel amacı ve ulaşmak istediği hedefi, kamu mallarını ve hizmetlerini, çeşitli yöntemlerle vatandaşların refahına ve güvenliğine sunmaktır. Bu süreçte kamu hizmeti, kamu politikalarının formüle edildiği ve uygulandığı hükümet faaliyetleri olarak öne çıkar (Shittu, 2020, s.1). Bir faaliyetin kamu hizmeti olup olmadığı onun doğası ve niteliği hakkında bir değer yargısı ile ilgilidir. Burada sadece ticari olup olmama ya da kâr odaklı olmama kriteri yeterli değildir. Bu nedenle kamu hizmetinin sadece tanımlayıcılığına değil normatif yönüne de dikkat etmek gerekir (Spicker, 2009, s.972). Çünkü kamu hizmeti idealize edilmiş ve değiştirilmesi söz konusu olmayan unsurlar da içerir. Bu şekilde kamu hizmeti kavramı için farklı vurgu noktaları olsa da esas üzerinde durulması gereken nokta; faaliyetin yerine getirilmesinde kamu yararı bulunması ve faaliyetin kamu tüzel kişisi veya onun denetimi altında özel hukuk kişisi tarafından yerine getirilmesidir. Bir faaliyet yasal düzenlemelerde kamu hizmeti olarak nitelendirilmişse sorun yoktur. Ancak böyle bir düzenleme yapılmamış ise faaliyetin yürütülmesi için kamulaştırma, ceza kesme veya tekel kurma gibi kamusal yetki ve usulleri içeren ölçütlere bakılır. Ayrıca hizmetle ilgili yapılan/yapılacak sözleşmelerde özel hukuku aşan unsurlar olmalıdır (Özer vd., 2019, s.486).

Literatürde genellikle kamu hizmetleri, büyük ölçüde veya tamamen vergilendirme ile finanse edilen hizmetler olarak tanımlanır. Bu nedenle, ticari özel sektör hizmetlerinden birkaç yönden belirgin şekilde farklılık gösterebilirler. En tipik haliyle kamu hizmetleri çerçevesi; merkezi ve yerel yönetim, sağlık, eğitim, savunma, adalet, içişleri ve ticari olmayan yarı kamusal kuruluşların faaliyetlerini kapsar (Humphreys, 1998, s.6). Bu konuda Birleşik Krallık Kabine Ofisi, kamu hizmetleri ile ilgili şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: “Kamu hizmetlerimizle ulusumuzun gururunu yeniden kazandık ve bunlar İngiliz ulusal yaşamının dokusunun her zamankinden daha sıkı bir parçası haline geldi. Bu süreçte kamu hizmetlerinin bazılarını daha iyi sunduk. Silahlı kuvvetlerimizin yanı sıra en iyi okullarımız, hastanelerimiz, üniversitelerimiz ve polis güçlerimiz dünya çapında hayranlık uyandırıyor. Ama bazı yerlerde kamu hizmetlerinin hala yeterince iyi olmadığı gerçeğini söylemekten de çekinmemeliyiz.” Burada Kabine Ofisi temel kamu hizmetlerinin eğitim, sağlık, güvenlik ve savunma alanlarını kapsadığını belirtirken bazı sosyal hizmetlere de vurgu yapmaktadır (Spicker, 2009, s.971).

Kamu hizmeti sunum sürecinde kamu yönetiminin tarafsız olması ve liyakat ilkesinden ödün vermemesi gerekmektedir. Bu süreçte hizmeti sunanların odak noktası, hizmetlerin doğrudan teslimi şeklinde olmalıdır. Esasında bu duruma uyan en iyi örgütsel yapı merkezi bir bürokrasidir. Bu yapıda programlar yukarıdan aşağıya kontrol mekanizmaları ile uygulanmakta ve takdir yetkisi mümkün olduğunca sınırlandırılmaktadır. Bürokrasilerin mümkün olduğunca kapalı sistemler olmaya çalışması nedeniyle vatandaş katılımını sınırlaması, kamu hizmeti sunum sürecinin etkinliğini azaltmaktadır. Kamu kuruluşlarında verimlilik ve akılcılık en önemli değerlerdir. Bu nedenle kamu yöneticileri, politika oluşturma ve yönetişimde merkezi bir rol oynamazlar; bunun yerine, kamu amaçlarının verimli bir şekilde uygulanmasıyla görevlendirilirler (Denhardt ve Denhardt, 2000, ss.550-551). Buna rağmen bürokrasinin kısıtlıkları kamu hizmetinin verimli sunulmasını doğrudan ve olumsuz etkilemektedir.

Esasında kamu hizmetlerinin etkin sunumuna yönelik tartışmalar uzun yıllardır yapılmaktadır. Yirminci yüzyılın sonu için baskın paradigma olan yeni kamu yönetimi anlayışı, bu doğrultuda etkinliği sağlamak için kamu hizmeti sunumuna ürün odaklı bir yaklaşım sunmuştur. Bu yaklaşım, örgütsel verimlilik ve kamu hizmeti kuruluşları ile kullanıcıları arasındaki ilişkileri müşteri üzerinden yeniden yapılandırmıştır. Ancak vatandaş karşısında kâr odaklı bu müşteri bakışı da kısa sürede yoğun eleştiriler almaya başlamıştır. Ayrıca ürün odaklı varsayımlarının yetersizliği, demokratik yönetiminin sa-

nıldığı aksine zorluğu, modası geçmiş rekabet modellerine bağlılık ve dışsal yerine içsel verimliliğe odaklanma (Osborne vd, 2022, s.634) gibi hususlar eleştirilerin yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Bu eleştiriler doğrultusunda kısa sürede kamu hizmeti gündeminde dijital çağ yönetişimi, yeni kamu hizmeti, yeni kamu yönetişimi, neo weberyan devlet gibi yeni bakış açıları tartışılmaya başlanmıştır. Ancak tüm bu yeni anlayışlar da kamu hizmeti sunum sürecinde değerlerle yönetme ve performans yükseltme konusunda yeterli gelişmeleri sağlayamamıştır. Bu süreçte gündeme gelen kamu değeri yönetimi anlayışı ise yeni kamu yönetimine yönelik eleştiriler kapsamında kendine tutarlı bir yer bulmuştur. Her ne kadar bazı eleştirmenler bu anlayışın sadece maliyetleri ve bunların nasıl azaltılacağını değerlendirdiğini ve “değer”i sadece performansın bir ölçüsü olarak kullandığını iddia etseler de yeni kamu yönetiminin etkinlik ve verimlilik arayışına değer oluşturma üzerinden çözüm araması nedeniyle, kamu hizmeti sunum sürecine hizmet ekosistemleri kapsamında daha uygulanabilir çözümler getirdiği genel kabul görmüştür. Bu anlayışa göre kamu hizmetleri için değer oluşturma, salt ekonomik bakışın ötesinde anlamlar içerir. Örneğin işletmelerin müşterisinin kim olduğunu açıkça belli iken kamu hizmetlerinde nadiren bir müşteri/hizmet kullanıcısı vardır. Birden fazla kullanıcı olabilir ve bunların farklı öznel değer algıları olabilir hatta hepsi farklı taleplerde bulunabilir. Bir kamu hizmeti kullanıcısı olmayan veya biriyle ilişkisi olmayan vatandaşlar, belki de gönüllü olarak bir kamu hizmetinden umulmayan bir değer de sağlayabilir (Osborne vd, 2022 s.635).

Çalışmada söz konusu bu kapsamda kamu hizmeti ekosisteminde değerlerle yönetmek hususu ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Yaşanan tartışmalar doğrultusunda yeni kamu yönetimi anlayışına getirilen eleştirilerin, son dönemde ortaya çıkan yeni bakış açılarını değer oluşturma kavramı üzerinden nasıl etkilediği analiz edilecektir. Buradan hareketle sık sık eleştirilen ve artık yeni koşulların gereklerine uyum sağlamadığı genel kabul gören bürokrasinin, davranışsal kamu yönetiminin de etkisiyle insan odaklı hümonokraziye dönüşüp böylelikle kamu hizmet sunum sürecinin nasıl daha etkin hale getirilebileceği tartışılacaktır.

1. Kamu Hizmeti

Genel itibarıyla kamu hizmeti; yasama, yürütme, yargı, bakanlıklar, kurullar, yasal kuruluşların seçilmiş veya atanmış üyeleri ve hükümetin her düzeyindeki silahlı güçleri gibi herhangi bir hükümet kapasitesi düzeyinde yürütülen faaliyetlerdir. Devletin kontrol ettiği tüm bu alan kamu sektörü olarak

kabul edilir ve bu süreçte görev alan vatandaşlara hizmet sağlamak için çalışan personel ve çalışanlara da kamu görevlisi denilir (Shittu, 2020, ss.2-3). Esasında kamu hizmetleri ile kamu sektörünü de birbirine karıştırmamak gerekir. Kamu sektörü devlete aittir veya en azından hükümet tarafından kontrol edilmektedir; kamu hizmetleri ise her zaman böyle olmayabilir. Bazı kamu hizmetleri gönüllü acil durum hizmetlerinde görüldüğü gibi bağımsız, gönüllü ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından kurulur, geliştirilir ve işletilirler (Spicker, 2009, s.972). Ancak ilke olarak kamu hizmetleri, kamu makamlarının sorumluluğundadır.

Uygulamada bazı ülkelerde yerleşik kamu hizmetlerinin bazı faaliyetlerinin operasyonel olarak özel şirketlere devredildiği uygulamalar görülebilmektedir. Ancak bu tür hizmetlerin sunumunda, vergilendirme ve finanse edilme süreçlerinde kamu hizmeti kriterlerine tabi olunmaya devam edilir. Bu tür uygulamalara örnek olarak, çöp toplama ve ulaşım gibi yerel yönetim hizmetlerinin özel şirketlere ihale edilmesi ve cezaevi hizmeti gibi bazı merkezi hükümet işlevlerinin özelleştirilmesi verilebilir (Humphreys, 1998, s.7).

Kamu hizmetleri genel itibarıyla kamu politikası nedeniyle vardır, halka yöneliktir, yeniden dağıtılabılır ve tekel esasına göre sunulur. Bu dört unsurun tümünün kamu hizmeti tanımlaması yapmak için birarada olması gerekir. Bu unsurları taşıyan kamu hizmetleri, devlet tarafından veya devlet adına olsun, kamu makamları tarafından yapılsın veya yapılsın, kamu (vatandaşlar) için hizmet sağlanmasını öngörmelidir. Tüm kamu hizmetlerinin kamu otoriteleriyle/hükümet faaliyetleriyle bağlantısı kurulmalıdır. Ancak hiçbir zaman bu kapsamla sınırlandırılmazlar. Uygulamada bazı kamu hizmetleri kamu sektörü ile doğrudan alakalıyken bazıları ise kamudan bağımsız olarak (Spicker, 2009, s.973) çeşitli şekillerde ve farklı alanlarda sunulabilmektedir.

Esasında kamu hizmetlerinin halka sunulması gayet açıktır. Bu şekilde bireylere, ailelere ve topluluklara mal veya hizmet sağlanır. Burada hizmet fikri, üretim biçiminden ziyade faaliyet ile halk arasındaki ilişkide kendini gösterir. Örneğin yaban hayatı faaliyetleri de kamu hizmetidir. Çünkü bu faaliyetler suretiyle de insanlara hizmet edilmektedir (Spicker, 2009, s.974). Kamu hizmetlerinin halka sunulması, görev ve sorumlulukların bürokratik kuruluşlara dağıtılmasının bir işlevidir. Bürokrasinin verilen görevi etkili bir şekilde yerine getirme yeteneği ve kapasitesi de kurulan ilişki düzeyine ve motivasyona bağlıdır (Shittu, 2020, s.5).

Kamu hizmetleri hiçbir şekilde ticari düşünülemez. Ancak her zaman yeniden dağıtılabılır içerikte olmalıdırlar. Yani hizmet için vergi ödeyerek ödeme

yapanların mutlaka hizmeti alanlar olmayacağı iyi kavranmalıdır. Halka çok iyi çorba satan bir firma kamu hizmeti sunmazken, evsizlere çorba dağıtan bir kuruluş ya da sivil toplum kuruluşu kamu hizmeti sunmaktadır. Ticari bir tiyatro organizasyonu kamu hizmeti sunmaz ancak oyunla ilgili yapılan bir kamusal yayın, oynanan oyunun ödeme yapmayan diğer ilgili insanlara da ulaşmasını sağlayabilir. Bir kamu hizmeti sunum sürecinde ücret alınıyorsa ücretin sağlanan fayda ile orantılı olması öngörülmez. Çünkü süreçte insanların elde ettiği menfaatin, bireysel veya toplu olarak başkaları tarafından ödenmesi söz konusudur ve ilgili süreçte sürekli yeniden dağıtım hedeflenir (Spicker, 2009, s.975). Kamu hizmetleri sokak lambaları örneğinde olduğu gibi yalnızca bireylerin ihtiyaçlarına cevap vermez, aynı zamanda toplumun ihtiyaçlarına da cevap verir. Ancak kamu yararına yönelik bir kamu hizmetinden ve bireysel vatandaşa yönelik bir hizmetten elde edilen değer her zaman birbiriyle örtüşmeyebilir. Bu nedenle yöneticiler bireysel değer ile kolektif değeri dengeleme gibi zor bir görevi de üstlenirler (Nasi ve Osborne, 2023, s.1).

Yukarıda özetlenen kapsamda genel itibarıyla literatürde kamu hizmetinin işlevleri şu şekilde belirtilmektedir (Shittu, 2020, s.4):

- **Politikaların Oluşturulması ve Uygulanması:** Kamu hizmetlerinin halka sunulması için gerekli politika, plan ve stratejilerin belirlenmesi gerekmektedir. Hükümet programlarının vatandaşların yararına somuta indirginmesi sürecinde kamu hizmetleri çok önemli roller üstlenir. Ayrıca politika formülasyonu sürecinde hükümete yardımcı olabilecek gerekli veri ve bilgileri sağlamada da etkilidirler. Kamu hizmeti ile ilgili araçlar olmadan hükümet politikaları, gerçekleştirilemeyecek bir ütopya olarak kalır.
- **Hükümet Sürekliliği:** Anayasalarda demokratik olarak seçilmiş hükümetler için göreve gelme, kalma ve görevden ayrılma prosedürleri belirlenmiştir. Bu dönemlerde yürütme gücü kapsamında süreklilik ve istikrar kamu bürokrasi ve görevlileri aracılığıyla sağlanır.
- **Sosyal Hizmetlerin Sağlanması:** Halkın yaşamını idame ettirmesi için gerekli olan temel hizmetlerin sağlanması, kamu hizmeti sağlayıcılarının temel sorumluluklarındandır. Özellikle uygulamada sosyal hizmetler kategorisindeki iletişim, sağlık, eğitim, barınma, ulaşım hizmetleri gibi faaliyetler, kamu hizmetleri arasında sosyal alanlarda vatandaşların tüketimine ve kullanımına sunulmaktadır.

Bu işlevlerini yerine getiren kamu hizmetlerinin başlıca türleri, konuları açısından yapılan sınıflandırmadan doğar. Buna göre, dört tür kamu

hizmeti şu şekilde belirtilebilir: Devletin öteden beri ifa ettiği geleneksel kamu hizmetleri olarak idarî kamu hizmetleri, sınai ve ticari nitelikte olup, daha çok imtiyaz usulü ile gördürülen ya da devletin özel kişilerle doğrudan birlikte yaptığı iktisadi kamu hizmetleri, vakıflar, yoksullara yardım, emeklilik, çalışma düzeni ve sosyal güvenlik gibi alanlarda yoğunlaşan sosyal kamu hizmetleri, özerk kuruluşlar ve bağımsız personel ile daha serbest usullerde yürütülen bilimsel ve kültürel kamu hizmetleri (Özer vd., 2019, ss.487-491).

Esasında daha önce de belirtildiği gibi tüm bu kamu hizmetlerinin karakteristik özelliği, bu tür hizmetlerin bir tekel şeklinde işletilmesidir. Ancak bu özelliğin yanında halka hizmet ve yeniden dağıtım gibi kamu hizmetlerinin diğer özelliklerinin de olması gerekir. Bir kamu hizmeti yürütülürken; fon sağlayanın değil, hizmeti sağlayanın birincil sorumluluğu üstlenmesi ve gerekli hizmet sağlama modelini de belirlemesi (Spicker, 2009, s.976) gerekmektedir.

Son dönemde klasik kamu yönetiminde etkinlik ve verimlilik arayışına yönelik yeni kamu yöneti anlayışının kamu sektörü hizmet sunum süreci için uygun olmadığı, hizmet pazarlaması ve yönetim teorisinin kamu hizmeti kuruluşlarının yönetimi için daha uygulanabilir bir çerçeve sağlayabileceği iddialarından hareketle kamu hizmeti mantığını anlamaya dönük yeni teoriler geliştirilmeye başlanmıştır. Hem vatandaş hem de kullanıcının, kamu politikası ve kamu hizmeti sağlama süreçlerinin temel paydaşları olması esasına dayanan bu yeni teori ve anlayışlar, söz konusu aktörlerin hizmet sunum sürecine birlikte katılımlarının sürece değer kattığını, hizmetin ortak üretiminin esas olduğunu, etkin ve verimli kamu hizmetleri için başarılı bir operasyon yönetimine ihtiyaç bulunduğunu belirtmektedirler. Bu yeni anlayışlara göre kamu hizmeti kullanıcıları; hizmetlerin tasarımı, yönetimi, sunumu ve/veya değerlendirmelerinden herhangi birine gönüllü veya gönülsüz katılımları gerekmektedir (Ojasalo ve Kauppinen, 2022, s.4).

Her ne kadar yeni anlayışlar gündeme gelse de bu alanda yaşanan tüm gelişmeler ve ortaya atılan yeni fikirler kamu hizmetinin temel özellikleri ile doğrudan ilişkilidir. İlgili literatürde kamu hizmetinin bu özellikleri aşağıda özetlenen beş temel kategoride özetlenmektedir (Shittu, 2020, ss.3-4):

- **Kamu Politikasının Belirlenmesi:** Bilindiği gibi kamu politikası, hükümetin vatandaşların ihtiyaçlarına yönelik programlardan ve stratejilerden oluşan eylemlerini ve de eylemsizliğini ortaya koyan bir süreci öngörür. Devlet bu süreçte bürokrasisi ve kurumları aracılığıyla

güvenlik, sağlık, sosyal devlet, eğitim, sağlık, altyapı ve benzeri diğer vatandaşın refahını artırmaya yönelik hizmetler yürütülür.

- **Hizmetlerin Sunulması:** Kamu hizmetleri halka düşük maliyetle veya hiçbir ücret ödemedi hayattarını sürdürebilmeleri için gerekli standartlarda sunulur. Burada söz konusu olan hizmetlerin değerleri çok önemlidir. Ancak özel sektörün sunduğu hizmetlerle kamu sektörünün sunduğu hizmetlerin değerleri oldukça farklıdır. Özel sektör hizmetlerinde hizmeti alan ile hizmeti veren arasındaki ilişki doğrudandır. Müşterilerin hizmetlere doğrudan erişimleri vardır. Sağlanan hizmetin değerinin harcanan miktarla orantılı olmadığını anladıkları anda hizmet alımını durdururlar. Kamu sektörü hizmetlerinde ise böyle bir hesap verebilirlik mekanizması söz konusu değildir. Müşteriler/vatandaşlar, devlet tarafından sağlanan hizmetler için doğrudan ödeme yapmazlar. Bu tür hizmetlerin çoğu sübvansiyonlu veya ücretsizdir.
- **Vatandaşların/Tüketicilerin Tercihleri:** Kamu hizmetleri, müşterilerin/vatandaşların istek ve tercihlerini karşılamak için değil, politika yapıcılarının isteklerini ve genel halk için arzu edilir olduğunu düşündükleri faaliyetleri yürütmek için tasarlanır. Bu konuda politika yapıcılar sadece devleti değil, gönüllü kuruluşlar ve diğer kâr amacı olmayan aktörleri de içerebilir. Özel sektörde ise mal ve hizmet üretimini belirleyen doğrudan ve öncelikli olarak tüketicinin tercihidir.
- **Yeniden Dağıtım:** Uygulamada ticari amaçlı olmaması, kamu hizmetinin yeniden dağıtımçı bir işlev görmesini sağlar. Her zaman ödeme yapan kişiler hizmetlerin alıcısı olmayabilir. Örneğin, konaklama hizmeti veren bir firma kamu hizmeti sağlamazken bu tür hizmeti depremde evleri yıkılanlara vermeye başlayınca kamu hizmeti sürecini işletmeye başlar. Burada yeniden dağıtım, kamu hizmetinin kaçınılmaz bir işlevidir. Çünkü kullanılan kaynaklar kaynak eşitsizliğini dengelemek için kamu otoritelerince tahsis edilir. Bu şekilde yeniden dağıtım özel ya da kâr amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından da gerçekleştirilebilir.
- **Tekel Olarak Kamu Hizmeti:** Vatandaşların ihtiyaçlarının kamu hizmetleri aracılığıyla sağlanması kamu otoritelerince gerçekleştirilir. Burada insanların bilinçli veya rasyonel bir karar verme kapasitesinden yoksun olabileceği ve bu nedenle kamusal karar vericilerin vatandaşları adına daha doğru karar verebileceği öngörülmektedir. Kamu hizmeti bu ataerki durumlarla tekelleşmektedir. Karar vericiler ön-

ceden izin almaksızın vatandaşları adına hazırlık yaparlar, kararlar alırlar. Onlara göre bu aksiyon, irrasyonel seçimlerle bireylerin özgür iradelerinden doğabilecek olumsuz sonuçların ve risklerin önlenmesi amacıyla alınmaktadır.

2. Yeni Kamu Hizmeti, Ekosistem ve Kamu Değeri Oluşturma

Son yıllarda özellikle yeni sağ yaklaşımlarla gündeme gelen ve yeni kamu yönetimi anlayışı ile zirveye çıkan yeni kamu hizmeti uygulamaları birçok ülkede uygulamaya aktarılmaya çalışılmaktadır. Özellikle 1960-70 yılları arasında kamu hizmeti zorlama, açık verme, bürokrasi, devletleştirme gibi kavramlarla eş anlamlı görülmüş, etkinlik, verimlilik ve dinamizmi simgeleyen özel girişimin karşıtı gibi algılanmıştır. Kavramın önemi 1970'lerden başlayarak 1980'lerin başlarında kamu kesiminin genişlemesine karşı çıkıp devletin küçülmesinden yana görüşlerin yoğunlaştığı süreçte daha da artmıştır. Bu dönemde kamu hizmetinin siyasal ve idari boyutları belirlenirken üç temel hedef saptanmıştır. Bunlar kamu kesiminin küçültülmesi, devletin rolünün yeniden tanımlanması ve kamu kesiminin etkin hale getirilmesi olmuştur (Özer, 2021, s.401).

Bilindiği gibi Weber'in klasik bürokrasi modelinde kamu hizmeti sunum süreci; resmi kurallara, düzenlemelere, bürokratik katılığa ve prosedürlere bağlılık gibi ilkeler üzerinden yürütülür. Uzun yıllar mevcudiyetini koruyan, devleti sosyo ekonomik düzenlemenin bir aracı gören, emir komuta zincirinde uygun kontrolü vurgulayan, liyakatlı kamu görevlilerini öne çıkaran bu katı anlayışın zayıflıkları; her alanda yaşanan hızlı değişim, toplumun gelişimi, eğitimin ön plana çıkması ve yeni ortaya çıkan yönetim anlayışlarıyla beraber tepki görmeye başlamıştır. Bu durumu hesap verebilirlik anlayışındaki çıkmazlar, maliyet etkinliği ve paranın değer kaybı gibi sorunlar da ivmelendirmiştir. Zamanla kâr odaklı şirketleri destekleyen yeni kamu yönetimi anlayışı öne çıkmış, bürokrasiyi küçültme, kamu işletmelerini özelleştirme, ticarileştirme, serbestleştirme, daha düşük vergiler, kamu-özel sektör ortaklıkları, şeffaflık, hesap verebilirlik ve performans odaklılık yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu süreçte bazı kesimler devlete ait sektörlerin aşırı özelleştirilmesine karşı çıkarken, mal ve hizmetleri halkın geneline ulaştırmak için profesyonel, bilgili ve liyakatli yönetilince sunulan, vatandaş odaklı yeni kamu hizmeti anlayışı (Shittu, 2020, s.7) yaygınlaşmaya başlamıştır.

Bu yeni anlayışta kamu yöneticileri; bürokrasileri kontrol etmeye ve hizmet sunmaya odaklanmak yerine, kavga etmektense yönlendirmek düsturuyula yeni, daha yalın ve giderek özelleşen bir kamu politikası sürecinde hizmet

sunmak zorunda kalmışlardır. Kürek çekme fikrini giderek daha fazla terk edilip dümen tutmaya yönelik yönlendirme sorumluluğun ön plana çıkmaya başlamıştır. Kürek çekmekten dümen tutmaya geçiş, yöneticilerin tekmeden sorumlu olmalarını yani hedeflerini ve yönlerini seçmelerini ve onlara ulaşmak için bir yol çizmeleri zorunlu kılmış ve onlara bunu yapmak için daha fazla güç verilmesini gerektirmiştir (Denhardt ve Denhardt, 2000, s.549).

Esasında kamu yönetimi vatandaş odaklı olmak zorundadır. Kamu hizmetlerinin kalitesi ve erişilebilirliği mutlak bir şekilde herkes için sağlanmalıdır. Bu süreçte iyi bir yönetim anlayışı geliştirmek, politikaları, taahhütleri, vizyon, strateji ve öncelikleri tanımlamak ve bunlara yönelik eylemleri doğru şekilde sıralamak gerekir. Bu anlayışın somuta indirgenmesi ise kamu hizmetlerinin yönetimi göre değil kullanıcının ihtiyaçlarına göre tasarlanmasını, sunulmasını ve sürekli gözden geçirilmesini zorunlu kılar. Stratejik politika belgeleri ve eylem planları kendi başlarına amaç değil, vatandaşlara yüksek kaliteli, kolay erişilebilir hizmetler sunmanın önkoşulları olmalıdır. Kamu hizmetlerinin sunumunun koordinasyonu ve yönlendirilmesi için siyasi ve kurumsal sorumluluklar da dahil olmak üzere yeterli bir kurumsal yapılanma da oluşturulmalıdır (OECD, 2017, s.65).

Bu süreçte devreye giren yeni kamu hizmeti anlayışı kamu yararına kendini adanmış kamu görevlilerinin değerlerini ve motivasyonlarını vurgulayarak kamu hizmeti ethosunun önemini yeniden gündeme getirmiştir. Hâkim hesap verebilirlik biçimlerinin sorgulanarak kamunun klasik hesap verme sorumluluğunun daha da ötesine gidilmesini önermektedir. Kamu yönetiminin odak noktası olarak vatandaşları görerek oldukça normatif ve değer odaklı bir çerçevede hareket etmektedir. Vatandaşların ihtiyaç ve çıkarlarını kamu yönetimi çabasının merkezine yerleştirerek ve etik anlayışı öne çıkararak mevcut örgütsel tutarlılık ve cevap verebilirlik sorunlarını gidermeye çalışmakta ve bu süreçte dijital yönetimle motivasyona odaklanmaktadır (Robinson, 2015, s.11).

Ancak yeni kamu hizmeti uygulamalarında özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde piyasa odaklı reformlar paralelinde bazı sorunlar da görülebilmektedir. Piyasa ekonomisi, kitle iletişimi ve kamu özgürlükleri gibi duyarlı sektörlerde düzenleme ve denetim fonksiyonlarına sahip olarak oluşturulan yeni yapılara mali ve yönetsel özerklik verilince, sorumluluk mekanizmalarında sorunlar yaşanmakta, zamanla atanmışlar imkânlarını kullanarak seçilmişlerin etkinliklerini kırabilmektedirler (Özer, 2021, s.405).

Tüm bu olumlu ve olumsuz yönleriyle yeni kamu hizmeti anlayışı, kamu hizmeti sunan aktörlere toplumu kontrol etmek veya yönlendirmek yerine

vatandaşların ortak çıkarlarını ifade etmelerine ve karşılamlarına yardımcı olma görevi vererek vererek dikkat çekmeye devam etmektedir. Bu yönüyle kamu yöneticileri ve vatandaşlar/müşteriler arasındaki işlemlerin bireysel çıkarları yansıttığı ve piyasa ilkeleri tarafından çerçeveslendiği yeni kamu yönetimi anlayışından ayrılmaktadır. Ayrıca anlayış vatandaşların bürokrasiyle müşteri veya bileşen olarak ilişkili olduğu ve yukarıdan aşağıya politika oluşturma ve hizmet sağlama mekanizmalarının pasif alıcıları olarak muamele gördüğü eski kamu yönetimi anlayışından da ayrılmaktadır (Robinson, 2015, s.11). Bu kapsamda yeni kamu hizmeti anlayışının temel özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Denhardt ve Denhardt 2000, ss.553-556):

- **Yönlendirmek yerine hizmet etme:** Kamu görevlilerinin yeni rolü, toplumu kontrol etmeye ve yönlendirmeye çalışmak yerine vatandaşların ortak çıkarlarını ifade etmelerine ve bunları karşılamlarına yardımcı olmaktır.
- **Amacın ürün yerine kamu yararı olması:** Kamu görevlileri, ortak çıkarlar ve ortak sorumluluklar oluşturabilmek için bireysel tercihlere dayalı hızlı çözümlere odaklanmak yerine ortak kamu yararı için çabalamalılar.
- **Stratejik düşünüp demokratik davranma:** Vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayan politikalar ve programlar, en etkili ve sorumlu bir şekilde, demokratik ortamlarda ve işbirlikçi süreçlerde stratejik düşünmeyle sağlanabilir.
- **Müşterilere değil, vatandaşlara hizmet etme:** Kamu yararı, bireysel çıkarların yanında paylaşılan değerlerden de oluşur. Bu nedenle, kamu görevlileri yalnızca müşteri taleplerine odaklanmayıp aynı zamanda vatandaşlarla paylaşılan değerlere yönelik güven ve işbirliği ortamı oluşturmamalılar.
- **Sorumluluk:** Kamu görevlileri yasal ve anayasal mevzuat, hukuk, topluluk değerleri, siyasi normlar, mesleki standartlar ve vatandaş çıkarları doğrultusunda sorumluluk duygusuyla hareket etmelidirler.
- **İnsanlara değer verme:** Kamu görevlileri hizmet sunum sürecinde katıldıkları ağlarla beraber tüm insanlara saygıya dayalı işbirliği ve ortak liderlik süreçleri işletmelidirler.
- **Topluma adanmışlık:** Kamu görevlileri kamu çıkarına, vatandaşlığa ve kamu hizmetine gereken değeri vererek, kendilerini topluma anlamlı katkılarda bulunmaya adanmış kamu görevlileri olarak görmelidirler.

Bu özellikleriyle uygulama alanını hızla genişleten yeni kamu hizmeti anlayışında performans kültürü dikkat çekmektedir. Bu şekilde bireyler ve toplum için güçlü bir hizmet taahhüdü, birinci sınıf hizmet sunumuna yansımakta, bu durum sürdürülebilir bir hizmet kültürü ve sürekli iyileştirme mekanizmalarıyla güçlendirilmektedir. Seçmenlerin geneline karşı güçlü bir kamu hesap verebilirliği anlayışı yaygınlaşmaktadır. Tüm hizmet kullanıcılarının haklarını desteklemek için özel sorumluluk mekanizmaları da oluşturulmaktadır. Sorumlu istihdam uygulamaları yaygınlaştırılmakta, iyi eğitilmiş ve profesyonelce hareket eden iyi motive olmuş kamu görevlileri; adil bir şekilde ödüllendirilmekte, toplum refahının geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için kamu, özel ve gönüllü sektörlerdeki diğer aktörler ortaklık içinde çalışmalarını için motive edilmektedirler (Stoker, 2006, ss.48-49). Kamu politikaları belirlenirken; vatandaşların, kamu çalışanlarının ve idarecilerin ortak platformlarda bazen doğrudan bazen dolaylı yollardan bir araya gelerek müzakere yapmalı ve diyalog kurmaları da istenmektedir. Bu şekilde alınacak kararlar, mümkün olduğunca çok sayıda vatandaşın uzlaşma sağladığı kararlar olacağı için uzun vadeli ve sürdürülebilir kamu politikaları ortaya çıkacaktır. Ayrıca çalışanların karşılaştıkları problemleri çözebilmeleri ve kendilerini güvende hissedebilmeleri için gereken atmosfer kurum tarafından oluşturulmalı, böylece, uzmanlık ve kariyer alanlarına ek olarak; çalışanların, kendilerini çalıştıkları kuruma daha fazla ait hissetmeleri ve kurumun hedeflerine yönelik daha iyi motive olmaları (Ayhan ve Önder, 2017, ss.34-36) sağlanmalıdır.

Yeni kamu hizmeti anlayışının kolaylıkla hayata geçirilmesi uygun hizmet ekosistemlerini gerektirmektedir. Uygulamada ekosistem işlevleri ve hizmetleri, farklı mekansal ve zamansal ölçeklerde gerçekleşmektedir. İşlevler daha büyük ve daha uzun vadeli ekolojik süreçlerle doğrudan bağlantılıyken, kamu hizmetleri daha çok mevcut kısa vadeli sosyo-kültürel ve ekonomik süreçlere yöneliktir. Bu nedenle, genellikle bir hizmeti sağlama kapasitesi (ekosistem işlevi) ile bu hizmetin toplum tarafından kullanılması ve bundan zevk alınması arasında önemli bir mekansal ve zamansal ölçek uyumsuzluğu vardır. Bu nedenle, fonksiyonlar ve ilgili servislerin ortaklaşa araştırılması, yani servis sağlayan fonksiyonlarla birlikte düşünülmesi gerekmektedir (Martín-López vd, 2009, s.6). Bu kapsamda hizmet ekosistemleri; nispeten kendi kendine yeten, yani ortak kurumsal mantık ve bir hizmet alışverişiyle karşılıklı değer oluşturma yoluyla birbirine bağlanan kaynakları bütünleştiren aktörlerin yer aldığı sistemlerdir. Kurumlar ve kurumsal düzenlemeler bu tür hizmet ekosistemlerinin kurucu unsurlarıdır. Yeni kamu yönetimi anlayışında

iddia edildiği gibi özel sektördeki uygulamaları kamu sektörüne aktarmak sanıldığı kadar kolay değildir. Esasında özel sektörde geliştirilen pek çok fikir ve uygulama kamu sektörüne uyarlanabilir olsa da bu çabada başarılı olmak için özellikle kamu hizmeti mantığının teorik temelleri açık bir şekilde ortaya konulmalıdır. Bu nedenle son yıllarda kamu sektöründe hizmet için değer odaklı ekosistem teorileri geliştirilmeye başlanmıştır (Ojasalo ve Kauppinen, 2022, s.2).

Bilindiği gibi çalışmanın odağında yer alan kamu değeri oluşturma süreci söz konusu bu hizmet ekosistemlerinde gerçekleşmektedir. Burada ekosistemler; kamu kurumları, vatandaşlar, teknoloji, hizmet sağlama süreçleri gibi belirli bileşenleri çevreleyen bağlamı ve bunlara meşruiyet kazandıran sosyal değerleri içeren karmaşık ve birbirine bağlı hizmet sistemlerinden oluşur (Nasi ve Osborne, 2023, s.2). Bu yönüyle hizmet ekosistemleri; hizmet etkileşimlerinin kuruluşlar, müşteriler/vatandaşlar ve diğer paydaşlardan oluşan ağlarda meydana geldiği, kurumlar veya oyunun kuralları tarafından yönetildiği, bireysel eylemler ile yeniden üretim arasındaki yinelenen bir ilişki yoluyla oluşturulduğu ve yeniden biçimlendirildiği yapıları temsil ederler (Ojasalo ve Kauppinen, 2022, s.11). Kamu hizmetinin sunulduğu bu ekosistemlerin bileşenleri; sistemin süreçlerini oluşturan etkileşimlerden ve diğer açık sistemlerden oluşmaktadır. Sistemin sınırlarını aşan karmaşık davranışların ortaya çıktığı bu ekosistemler; yerel olarak birbirleriyle etkileşime giren ve bunun sonucu fiziksel, davranışsal veya mekansal olarak gelişen heterojen bileşenlerden oluşmaktadır (Martín-López vd, 2009, s.6).

Literatürde kamu hizmeti ekosistemlerinin temel olarak aşağıda özetlenen beş düzeyde gerçekleştiği belirtilmektedir (Ojasalo ve Kauppinen, 2022, ss.15-17):

- **Bireysel Düzey:** Vatandaşın kamu hizmetlerinin tüketicisi ve kullanıcı olduğu ekosistemdir. Hizmetin tüketicisi/kullanıcısı olan, satın alma kararını veren ve bedelini ödeyen kişiler bu düzeyde yer alır. Ancak kamu sektöründe özel sektörden farklı olarak müşterilerin son tüketiciden farklı olduğu da unutulmamalıdır.
- **Örgütsel Düzey:** Kamu hizmeti üretenler kuruluşlarda kaynak entegrasyonu; kamu, özel veya 3. sektör kuruluşların yer aldığı bu düzeyde gerçekleşir. Kamu özel sektör ortaklıkları bu kapsamda değerlendirilir. Ayrıca resmi olmayan 3. Sektör (kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar) ve 4. Sektör (gönüllü aile, akrabalık, komşuluk temelli kendi kendini organize olan sivil inisiyatif alan gayri resmi ve mikro düzeyde yapılar) kuruluşlar da bu düzeyde yer alır.

- **Yerel ve Bölgesel Düzey:** Kaynak entegrasyonun ve bölge çapında orkestrasyonunun (tüm unsurların uyumlaştırılması, senkronize edilmesi) sağlandığı düzeydir. Genellikle yerel veya bölgesel karar vericiler ve onların işbirliğiyle oluşturulur. Orkestra aktörleri; yerelde ve bölgelerde politika oluşturma ve uygulamadan sorumlu aktörleri içerir ancak sadece bunlarla da sınırlı değildir. Bu süreçte devreye tüm aktörler arasındaki işbirlikçi yönetim mekanizmaları girer. Bu düzeye sınıır ötesi bölgesel işbirlikleri de dahil edilebilir.
- **Ulusal Düzey:** Bu aşamada kaynak entegrasyonu ülke çapında ana aktör olarak ulusal hükümetlerce gerçekleştirilir. Kamu değeri, ülke vatandaşları tarafından algılanan ve demokratik siyasi süreçle yetkilendirilmiş hükümetçe tanımlanan fayda ve fedakarlık arasındaki orana göre belirlenir. Sürekli vurgu, ülke vatandaşlarının kolektif değerine yöneliktir. Bununla birlikte, bireysel değerler de dikkate alınır. Örneğin, bir salgın nedeniyle, ulusal hükümet daha geniş kitleleri korumak için (tüm nüfus için yüksek kolektif değer) gece kulüplerini geçici olarak kapatmaya (belirli bireyler için düşük bireysel değer) karar verebilmektedir.
- **Uluslararası Düzey:** Uluslar arasındaki işbirliğinde yer alan kaynak entegrasyonunu ve yönetimini ifade eder. Bu sürecin ana aktörleri genellikle AB, BM, OECD ve NATO gibi uluslararası örgütlerdir. Ayrıca ülkeler arasındaki ikili ve çok taraflı anlaşmalar da bu uluslararası düzeyde etkilidir. Günümüzde hizmetlerin ve ekosistemlerin giderek daha küresel hale gelmesi ve küresel iklim değişikliği, terörizm, salgınlar, su kaynaklarının yönetimi, biyoyakıt üretimi, kök hücre kullanımı ve biyoçeşitlilik gibi büyük ölçekli sorunların ulusal düzeyde çözülmesinin zorlaşması, uluslararası hizmet ekosistemlerinin önemini oldukça artırmıştır.

Son yıllarda yeni kamu hizmeti anlayışında yukarıda özetlenen ekosistem içinde kamu değeri oluşturma büyük önem taşır hale gelmiştir. Artık kamu hizmeti sunum sürecinde kamu için örgütsel çıkarımları düşünen bir kamu değeri perspektifi oluşturulması söz konusudur. Kamu politikasının ve ilgili projelerin ele almaya çalıştığı karmaşık sorunlar işbirlikleriyle çözümlenmelidir. Vatandaşların ihtiyaç duydukları sonuçların ortak üretimine ve tasarımlarına katılımlarını sağlamak için kuruluşlar arasında, bazen sektörler ve coğrafyalar arasında ya da vatandaşların, toplulukların ve işbirlikçilerin beraber oldukları platformlarda, kamu değeri oluşturma sürecine stratejik bir yaklaşım getirmeleri gerekmektedir (Wylie, 2020, s.34).

Esasında kamu değeri, kişiler tarafından algılanan ve tanımlanan fayda ve fedakarlık arasındaki orandır. İnsanların kolektif değeri her zaman bireysel değerden daha önemlidir. Ancak bireysel değerın oynayacağı roller, her zaman organizasyonlarınkinden daha küçüktür (Ojasalo ve Kauppinen, 2022, s.16). Ancak kamu hizmeti bağlamında değer oluşturma süreci, farklı boyutlarda da olsa vatandaş, toplum veya kamu hizmetleri ekosistemi dahilinde gerçekleşir. Her vatandaş için bir hizmet ancak kullanıldığında değer kazanır. Örneğin bir okulun öğretmenler, öğrenciler ve öğrenme etkileşimleri ile dolana kadar hiçbir değeri yoktur. Bu değer oluşturma dinamiği, tipik bir ticari hizmetteki durumdan da farklıdır. Aslında, kamusal alanda bazı kişiler okullarda olduğu gibi zorla kullanıcı olabilir. Dahası, farklı hatta birbiriyle çelişen kişisel değer tanımları söz konusuyorsa ve de çok sayıda son kullanıcı varsa, değer oluşturma, ticari hizmetlerde olağandışı olabilecek bir müzakere unsuruna da dönüşebilir (Nasi ve Osborne, 2023, s.1).

Kamu değeri literatürde yalnızca sonuçlar yoluyla değil, aynı zamanda güven veya adalet sağlayabilen süreçler yoluyla da sağlanan, yurttaşlar tarafından tüketilen, toplu olarak ifade edilen ve siyasi olarak aracılık edilen tercihlerin bir yansıması olan çok boyutlu bir yapı olarak tanımlanmıştır. Bu yapıda kamu hizmeti kullanıcılarının veya üreticilerinin bireysel tercihlerinin bir toplamından daha fazlası seçilmiş ve atanmış hükümet yetkilileri ve kilit paydaşların dahil olduğu ortamda müzakere yoluyla kolektif olarak inşa edilir. Burada değer; ekonomik refah, sosyal uyum veya kültürel gelişme yoluyla elde edilir. Daha iyi hizmet, artan güven, sosyal sermaye, azaltılan veya kaçınılan sosyal sorunlar gibi kategorileri vatandaşlar belirler. Ancak bunu sadece sandık yoluyla değil, aynı zamanda istişarelerle, anketlere katılarak ya da diğer demokratik süreçler aracılığıyla da gerçekleştirilebilir (O'Flynn, 2007, s.358). Bu süreçte kamu değeri, kuruluşun değerini değerlendirmenin ve ifade etmenin yeni bir yolunu gösterirken, ticari veya kaynak anlamında kuruluşla sözde ilgisiz olabilecek sıradan vatandaşların değerlerini ve çıkarlarını birleştiren ve yansıtan yeni öncelikler, uygulamalar ve süreçler de önerir. Çünkü bu ortam çoklu otorite ve etki merkezlerinin, karmaşık konularda farklı pozisyonların ve perspektiflerin bulunduğu çok merkezli bir sistemi yansıtmaktadır (Wylie, 2020, s.49).

Aslında değer tercihle ilgilidir. Bireysel bir insan, tercihin ve dolayısıyla değerın yaratıcısı olarak görülür. Resmi veya gayri resmi değer değerlendirilmesi; kullanım, tüketim veya yönetimle ilgili herhangi bir rasyonel karar verme sürecinin gerekli bir bileşenidir. Bu yönüyle değer, değerlendirici bir yargının sonucudur. Faydalar ve fedakarlıklar arasında bir değiş tokuşu ima

eder. Buna karşılık, değerler, böyle bir değerlendirme yargısına temel teşkil eden standartları, kuralları, kriterleri, normları, hedefleri veya idealleri içerir. Bundan dolayı değerler insanların kendilerine ve ulaşmaya çalıştıkları hedeflere karşı sahip oldukları önemli kişisel inançlardır. Bu üstü kapalı ölçütler, birey tarafından tercih yargısında kullanılırlar ve arzulanan varoluşun nihai son durumlarını yansıttıkları için insanların davranışlarına yol gösterirler (Ojasalo ve Kauppinen, 2022, s.6). Ancak bu süreçte şu hususta gözden kaçırılmamalıdır: Adalet, sorumluluk, sadakat ve mükemmellik gibi birçok değer birden fazla kategoride ortaktır ve farklı bağlamlarda uygulandıklarında değer çatışmaları ortaya çıkabilir. Bundan dolayı değerler kategorize edilerek, kamu görevlilerine çeşitli görev ve sorumluluklarını yansıtan bir çerçeve sunulmalıdır. Örneğin cimrilik ve ekonomi, kaynakların optimal ve verimli kullanımını sağlamakla ilgilidir ve mali açıdan bakıldığında kamu yönetiminin merkezinde yer alır. Adalet, hakkaniyet ve dürüstlük halkın hükümete olan güveninin geliştirilmesiyle doğru orantılıdır. Sağlık, dirençlilik ve sürdürülebilirlik; kamu kuruluşlarının ve hükümetin çeşitli baskılar karşısında güçlü olmasını ancak halkın güvenini sürdürmek için değişen koşullara uyum sağlayacak kadar esnek olmasını sağlamakla ilgilidir (MacCarthaigh, 2008, ss.18-19).

Kamu değeri, yararlanıcı olan bireysel vatandaşların değer algılarının toplamını temsil eden kolektif değerdir. Burada bireye verilen değeri ifade eden özel değer ile benzerlikler ve farklılıklar taşır. En önemli fark, kamu değerinin kolektif yönüdür. Belirli bir vatandaş için değeri temsil eden husus, daha geniş bir vatandaş grubu için değeri temsil etmeyebilir. Çoğu zaman, kamu değeri herhangi birinden üstün olmaktan ziyade “optimum”, “mümkün olanın en iyisi”, “uzlaşma” veya “kabul edilebilir” olma eğilimindedir. Diğer bir fark ise kamu değerinin demokratik olarak seçilmiş temsilciler tarafından kamusal karar verme sürecinde tanımlanmasına karşın, özel değerın bireyin kendisi tarafından tanımlanmasıdır. Kararsızlık tanımı her zaman iyi bir kamu değeri ile sonuçlanmaz. Politikacılar kötü kararlar alabilirler. Genel değer, özel değere benzer çünkü nihayetinde bireysel vatandaşlar tarafından algılanır. Ayrıca, nihai olarak vatandaş düzeyinde, vatandaşların çıkarları ile fedakarlıkları arasındaki orana bağlıdır (Ojasalo ve Kauppinen, 2022, ss.10-11).

Uygulamada karşılaşılan kamu hizmetlerini oluşturan değer unsurları şu şekilde belirtilebilir: İlk olarak, kamu hizmetini nasıl deneyimledikleri ve bunun refahlarını nasıl etkilediği konusunda kullanıcıların memnuniyeti gelir. Bu deneyimsel yön, kamu hizmetinin tüketiciler üzerindeki etkisini tetikleye-

bilir ve onların gelecek beklentilerini şekillendirebilir. İkinci unsur hizmetin orta ve uzun vadeli etkileri ile ilgilidir. Üçüncü unsur, hizmetin kullanıcının tüm yaşamı üzerindeki etkisini kapsar. Aslında, bir kamu hizmeti eğitim veya toplum gelişimi gibi belirli bir ihtiyacı karşılamak için tasarlanmış olsa bile, genellikle bu hizmet o kadar yaygındır ki orijinal amacın çok ötesine geçer. Örneğin çocukların okul hayatı, kişiliklerinin nasıl geliştiğini, sahip oldukları fırsatlarını ve kişisel ilişkilerini şekillendirir. Dördüncü unsur, vatandaşlarda ve toplumda onların gelecekteki ihtiyaçlarını karşılama yeteneğine yönelik oluşturulan değerdir. Beşinci ve son unsur ise toplumsal değer olarak kamu hizmetlerinin yalnızca bu hizmetlerin bireysel kullanıcılarına değil, aynı zamanda bir bütün olarak tüm topluma değer kattığı esasına dayanır. Bu unsurlar üzerinden bir kamu hizmetinde değer oluşturma süreci, bir dizi etkileşimli üretim ve tüketim aşamaları aracılığıyla gerçekleşir. Bu durum; bir veya daha fazla kullanıcı tarafından üstlenilen bilinçli ve aktif açık değer oluşturma ve kullanıcıların irade veya eylemlerinden bağımsız örtülü değer oluşturma süreçlerini kapsar. Açık değer oluşturma süreçleri, vatandaşları önceki deneyimlerine dayanarak kamu hizmetlerini tasarlamaya dahil eden ortak tasarımlardan oluşur. Bunun yanında ortak yapım süreçleri ise vatandaşların bir hizmeti kullanarak hem performansı artırmaya hem de gelecekteki gelişimine katkıda bulunmaya vurgu yapar. Bu durum kamu kuruluşlarının, yöneticilerinin ve hizmet kullanıcılarının aktif işbirliğini gerektiren işbirliğine dayalı bir süreci öngörür. Örtülü değer oluşturma süreçleri ise hizmet kullanım değerinin birlikte deneyimini ve inşasını içerir. Birlikte deneyim sürecinde bir kamu hizmetinin, kullanıcının tüm yaşamı boyunca değer oluşturmaya ya da yok etmesi söz konusudur. Bu her zaman deneyimseldir ve öznel olarak değerlendirilir. Birlikte inşa süreci ise vatandaşların bir kamu hizmetine yaklaştıklarında yanlarında getirdikleri değerler ve deneyimler ile hizmetin onların beklentilerine ve sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarına cevap verme biçimiyle ilgilidir (Nasi ve Osborne, 2023, ss.1-2). Bunların yanında kamu değeri oluşturma sürecinin kritik bir diğer yolu olarak kurumsal yetenekleri dikkate alma, son yıllarda giderek daha karmaşık hale gelen dijital hükümet ortamında yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu alanda görülen başarılı örnekler, kamu değeri oluşturmak ve sürdürmek için kurumsal yeteneklerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu süreçte kamu kuruluşlarında merkezi yetenek geliştirme taleplerini karşılamak için kamusal portallar yenilenmekte ve ulusal hizmet ekipleri kurulmaktadır (Panagiotopoulos vd., 2019, ss.7-8). Literatürde genel olarak yaratılan sosyal anlamda kamu değerleri şu şekilde belirtilmektedir (MacCarthaigh, 2008, ss.19-20):

- ***Kamu sektörünün topluma katkısı:*** Ortak çıkar, fedakârlık, sürdürülebilirlik, rejim onuru gibi.
- ***Çıkarların kararlara dönüştürülmesi:*** Çoğunluk kuralı, kullanıcı demokrasisi, azınlıkların korunması gibi.
- ***Kamu yöneticileri ve politikacılar arasındaki ilişki:*** Siyasi sadakat gibi.
- ***Kamu yöneticileri ve çevreleri arasındaki ilişki:*** Açıklık-gizlilik, savunuculuk, tarafsızlık, rekabet, işbirlikçilik gibi.
- ***Kamu yönetiminin kurum içi yönleri:*** Sağlamlık, yenilikçilik, üretkenlik, çalışanların kişisel gelişimi gibi.
- ***Kamu sektörü çalışanlarının davranışı:*** Hesap verebilirlik, cevap verebilirlik gibi.
- ***Kamu yönetimi ve vatandaşlar arasındaki ilişki:*** Yasallık, hakkaniyet, diyalog, kullanıcı odaklılık gibi.

Yukarıda özetlenen kamu değeri oluşturmakla ilgili süreç iki düzeyde gerçekleşmektedir: Birincisi, makro düzeyde, halk tarafından değer verilen ve meşru kabul edilen tüm hususlar, kamusal alanda sürekli olarak tartışılır ve kamu değerinin tanımlanmasında ve gerçekleştirilmesinde rol oynar. İkinci olarak; politikalar, planlar, programlar ve projeler için operasyonel düzeyde, halkın ve paydaşların kapsayıcı katılımı ve katılımı taahhüdünün olması gerekir (Haraldsen, 2020, ss.53-54). Gerek makro düzeyde gerekse de operasyonel düzeyde kamu değeri yaratırken, hizmetler, sonuçlar ve güven şeklindeki üç temel yapı taşına dikkat etmek gerekir. Burada hizmetler, kamu değeri sağlayan gerçek araçlardır. Sonuçlar, halk sağlığı gibi daha yüksek bir başarıyı temsil eder. Kamu değeri oluşturmada güven kritik öneme sahiptir. Aslında, istenen sonuçlara ulaşılsa bile, güven inşa etmedeki başarısızlık kamu değerini her an yok edebilir (Worsley ve Wylie, 2020, ss.60). Bu nedenle aşağıda özetlenen kamu değeri bileşenlerinin çok iyi analiz edilmesi gerekmektedir (Kelly vd, 2002, ss.11-20).

- ***Hizmetlerin kullanıcı için yarattığı değer:*** Vatandaşlar, kamu hizmetlerinin kişisel kullanımından, özel sektörden satın alınanların tüketilmesinden elde edilen faydalara çok benzer faydalar elde ederler. Örneğin, BBC programları, abonelikle satın alınan programlardan özünde farklı değildir. Telekom perakende satış hizmetlerinden bazıları, diğer perakendeciler tarafından sağlananlardan doğası gereği çok farklı değildir.

- ***Hizmet sunumunda adaletin değeri:*** Pek çok kamu hizmetinde vatandaşlar, kendilerinin yararlandığı hizmet kadar başkalarının aldığı hizmete de değer verir. Örneğin, 16 yaşına kadar olan eğitimin koşulsuz ve evrensel olması gerektiği, oysa 16 yaş sonrası eğitime erişimin ve desteğin hem liyakat hem de ihtiyaç dahil olmak üzere diğer kriterlere göre belirlenmesi gerektiği yaygın kabul görür. Hizmetlere adil erişim, genellikle hizmetlerin halk tarafından yüksek değere sahip olup olmadığının belirlenmesinde önemli bir faktördür.
- ***Sonuçların değeri:*** Halk, sonuçları her zaman hükümetle yapılan sözleşmenin temel bir parçası olarak görmüştür. Geçmişte en önemli sonuçlar barış ve güvenlikti. 19. yüzyılda halk sağlığı giderek daha önemli hale geldi. 20. yüzyılda ise yoksullukla ve ekolojik sorunlarla mücadele öne çıktı. Bu sonuçlar genellikle sunulan hizmetlerin niteliğiyle doğru orantılıdır. Örneğin, bir okul tarafından ebeveynlere sağlanan hizmet, daha iyi eğitilmiş bir nüfus elde edilmesiyle bağlantılıdır. Polisin suç mağdurlarına sağladığı hizmet, onların suçu azaltmadaki başarılarıyla bağlantılıdır. Bununla birlikte, sonuçlar ve hizmetler etkin şekilde yönetilmelidir.
- ***Güven ve meşruiyetin değeri:*** Güven, vatandaşlar ve hükümet arasındaki ilişkinin merkezinde yer alır. Yaşamı ve özgürlüğü etkileyen sağlık ve polislik gibi hizmetlerle ilgili olarak özellikle önemlidir. Ancak, sosyal hizmetler ve eğitim dahil olmak üzere diğer birçok hizmet için de önemlidir. Bu durumlarda, resmi hizmet ve sonuç hedefleri karşılanırsa bile, bir güven başarısızlığı kamu değerini her an yok edebilir.

3. Kamu Değeri Yönetimi ve İşbirlikçi Yönetişim

Bilindiği gibi klasik kamu yönetiminde, tecrübeli ve uzman yöneticilerle dar ekonomik ve politik çevrelerin yozlaştırıcı etkisi ortadan kaldırılmaya çalışılır. Yeni kamu yönetimi anlayışında ise yöneticilerin maliyetleri azaltmak ve etkinliği artırmak için rekabet, müşteri/vatandaş odaklılık, sözleşme yapma, özelleştirme gibi belirli idari stratejilere göre hareket etmeleri gerekmektedir. Klasik kamu yönetiminde ekonomik verimliliğe odaklanma kaygısı varken, yeni kamu yönetimi anlayışı yolsuzluğu önlemeyi öne çıkarır. Son yıllarda gündeme gelen kamu değeri yönetimi ise bu sorunların her ikisini de daha geniş bir demokratik siyaset ve kamusal yaşam bağlamında analiz etmeye çalışmaktadır (Turkel ve Turkel, 2016, s.7). Geleneksel kamu yönetimi ve yeni kamu yönetimi, siyaseti yönetim sistemine ilk girdi olarak görür ve nihai yargıç rolüyle onu sınırlamaya çalışır. Siyaset, bu görevlerin ötesine

geçerek başka alanlara girdiğinde yönetim açısından bir başarısızlık durumu söz konusu olur. Ancak kamu değeri yönetiminde parti siyasetinden çok daha geniş ve kapsamlı anlamları olan siyaset, tüm süreçlere hayat veren (Stoker, 2006, s.46) yegane temel bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

Aslında kamu değeri yönetimi başlangıçta yeni kamu yönetimi reformlarına ve piyasa başarısızlığına eleştirel bir tepki olarak formüle edilmişti. Anlayış kısa sürede ağ bağlantılı yönetim biçimlerinin gerekliliklerine vurgu yaparak hakim anlayışın yerini alan yeni bir yönetim paradigması olarak dikkat çekmeyi başarmış ve özünde kamu değeri odağında kamu hizmetlerinin genel toplumsal değerini vurgulayarak üretilen hizmetlerin karakterleri ve sonuçlarıyla ilgilenmiştir. Kamu değeri yönetiminde politika belirleme, hizmet tasarımı, sunumu ve istişare mekanizmaları da dahil olmak üzere hizmetlerin üretilme tarzları üzerinde durulur. Kamu sektörünün ölçülebilir sorumluluğuna ve hesap verebilirliğine, çıktılara ve ekonomik verimlilik hedeflerine dikkat çekilir (Sedlačko, 2020, s.162). Hissedarların bir şirketin yöneticilerini sorumlu tutabildikleri gibi vatandaşların da kamu sektörü çalışanlarını ve yöneticilerini verimlilik ve performans konusunda sorumlu tutmaları öngörülür. Kamu otoriteleri de çeşitli piyasa başarısızlığı biçimlerine karşı teknik çabalarla ve hesap verme kaygısıyla sınırlandırılabilir. Böyle davranılması hükümetlerin başarısızlık ihtimalini en aza indirecek ve kamu sektörüne piyasa disiplini getirecek verimliliği artıracaktır (Mazzucato ve Ryan-Collins, 2019, s.4).

Genel olarak kamu değeri daha önce de belirtildiği gibi bir kamu hizmetinin yararlanıcılarına sağlanan fayda ile fedakarlık arasındaki orandır (Ojasalo ve Kauppinen, 2022, ss.7-8). Hükümetler tarafından hizmetler, yasal düzenlemeler ve diğer eylemler yoluyla sağlanan değerler olarak algılanır ve bu noktadan itibaren, performansın ölçülebileceği, kaynak tahsisi kararlarının alınabileceği ve uygun dağıtım sistemlerinin belirlenebileceği bir ölçüt olarak kabul edilir (O'Flynn, 2007, s.358). Evrensel insani değerler kümesine dayandırılması ve politikaların, uygulamaların ve süreçlerin bu evrensellik içinde konumlandırılması nedeniyle değer odaklı yönetim anlayışı; farklı değer konumlarının farkındalığının, takdirinin ve uyumunun algılandığı ve görüldüğü ve görüldüğü gibi sunulduğu kurumsal yapıların ortaya çıkmasına yol açabilir (Wylie, 2020, s.49). Bu durumda kamu değeri yönetimi çok daha önemli hale gelmektedir.

Hem geleneksel kamu yönetimine hem de yeni kamu yönetimine meydan okuyan anlayış, kamu değeri arayışındaki müzakere ve sunum ağlarından beslenmektedir (Stoker, 2006, s.47). Bu şekilde elde ettiği avantajlarla güç dengesizlikleri, verimlilik, hesap verebilirlik ve eşitlik/hakkaniyet sorunla-

rının nasıl üstesinden gelineceğine ilişkin yeniden tanımlamalarda ve kamu hizmeti reformunu yönlendirmek için gerekli motivasyon ortamının oluşturulması sürecinde ön plana çıkmaktadır. Bu yönüyle hem geleneksel kamu yönetiminden hem de yeni kamu yönetiminden daha kapsamlı bir vizyon ortaya koyma iddiasındadır (O'Flynn, 2007, s.360). Kendi sınırlarının ötesine çıkabilen kuruluş vizyonu tanımlamakta, kamu yararına katkıyı en üst düzeye çıkarmak için tasarlanan yalnızca insani değerlerin değil aynı zamanda sosyal adaletin ve buna yönelik eylemlerin de gözetildiği bir kamu değeri perspektifi sunmaktadır (Worsley ve Wylie, 2020, s.62).

Kamu değeri yönetimiyle ilgili son döneme yönelik en önemli çalışma Mark Moore'un 1995 tarihli Kamu Değeri Oluşturmak: Devlette Stratejik Yönetim başlıklı kitabıdır. Moore'un eseri, hükümet ve sosyal adaletin ekonominin gelişimi ve toplumun ilerlemesi önünde engel olarak görüldüğü 1990'ların ortalarında muhafazakar Thatcher-Reagan çiftinin, "hükümet çözüm değil, hükümet sorun" dedikleri, işbirliği yerine yetkinliğin, eşitsizlik yerine özgürlüğün, kamusalılık yerine özel yaşamın öne çıkarıldığı ve böylelikle kamu sektörünü güvenilmez görüldüğü bir dönemde yazılmıştır (Santillan, 2018, s.181). Çalışmada kamu değeri; kamu yöneticilerinin kamu varlıklarını dağıtırken aldıkları önlemlerin amacını tanımlayan ve onlara sorumluluklarını yerine getirirken rehberlik edecek bir nihai hedef olarak görülmektedir. Kavram, sadece tüketiciler veya müşteriler olarak değil, aynı zamanda kamu mal ve hizmetlerini talep etme hakkına sahip vatandaşlar olarak daha geniş bir birey tanımıyla ilişkilendirmektedir. Hem hükümetlere hem de vatandaşlara atfedilebilen ayrıcalıklar, ilkeler, faydalar ve hakların normatif bir mutabakatını temsil etmekte ve genel olarak şeffaflık, katılım, bütünlük ve yasallık gibi iyi yönetişimin daha fazla değeriyle ilişkilendirilmektedir (OECD, 2019, s.29).

Kamu değeri yönetiminin; kamu yöneticilerinin, performans hedeflerine ulaşılmasına ek olarak, kamu değeri oluşturma arayışında sağlayıcıların ağırlarını yönlendirmek, güven sağlamak, sürdürmek ve müşterilerin tercihlerine ek olarak vatandaşların da tercihlerini dikkate almak gibi daha geniş alanda hedefleri vardır. Anlayış, kamu hizmetlerini sunan sağlayıcıları seçmeye yönelik daha pragmatik bir yaklaşımın, kamu değerinin maksimize edilmesi için daha fazla alan yaratacağını kabul eder (O'Flynn, 2007, s.360). Böylelikle verimlilik, hesap verebilirlik ve eşitlikle ilgili sorunları çözmek ve kamu hizmetini yönlendirmek için kurallara veya teşviklere dayanmayan bir motivasyon gücüne işaret eder. Kişiler ağırlara ve ortaklıklara katılımlarıyla, yani başkalarıyla karşılıklı saygı ve paylaşılan öğrenme bağlamında oluşan ilişkileriyle daha iyi motive olurlar (Stoker, 2006, s.56).

Kamu değeri yönetiminin yukarıda belirtilen hedeflerine kolaylıkla ulaşabilmesi için işbirlikçi yönetim mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde yönetim; kamu yönetimini, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını, bunların karşılıklı ilişki ağlarını ve etkileşimlerini içeren karmaşık bir sistemi öngören yeni bir yapı olarak dikkat çekmektedir. Bu süreçte merkezi yönetim ve yerel yönetim yapılanması dışında sivil toplum kuruluşları, özel girişimciler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar gibi geniş bir yelpazede çok sayıda aktör, yönetim süreçlerinde işbirliği mekanizmaları ile bir araya gelmektedirler (Koçak ve Özer, 2021, s.2). Son yıllarda eski kamu yönetimi, yeni kamu yönetimi ve yönetim anlayışlarında karşılaşılan kavramsal ve pratik sorunlar karşısında, bazı teorisyenler yeni kavramlar geliştirdiler. Bu kapsamda Osborne tarafından 2006 yılında gündeme getirilen Yeni Kamu Yönetimi anlayışı, eski kamu düzeninin tanımlayıcı özellikleri olarak bürokratik hiyerarşi ve idari çıkara karşı çıkararak dikkat çekmektedir. Anlayış odağına hükümetten çok vatandaşları yerleştirerek idari takdir yetkisi ve sözleşmeye dayalı mekanizmalar üzerinde odaklanmaktadır. Seçilmiş görevliler veya piyasa tercihleri tarafından belirlenen bireysel çıkarların toplamından çok vatandaşların ortak çıkarları üzerinde durarak adete vatandaşlık ve kamu yararı kavramlarını yeniden tanımlamaktadır (Robinson, 2015, s.9).

Yeni kamu yönetimi işbirlikçi bir yönetime dikkat çekerek kamu sektörünü yönetmek için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Bu kapsamda kamu hizmetlerinin sunum kapasitesini artırmak ve kamusal problemlerle karşılaşıldığında ortak sorumluluk anlayışı içerisinde hareket ederek birlikte çözüm üretmek için faydalı argümanlar ileri sürmektedir. Politika belirleme ve belirlenen politikaların uygulanmasına daha geniş bir yelpazede çok sayıda aktörler ekleyerek yönetim sürecini daha etkili ve meşru kılmayı amaçlamaktadır (Özer ve İrdem, 2020, s.384). Son yıllarda bilgi teknolojisindeki hızlı ilerleme, kıt kaynaklarla ve siyasetle ilgili sorunların olumsuz sonuçları, söz konusu işbirlikçi yönetimi daha da ön plana çıkarmıştır. Bu süreçte anlayış, insanların örgütsel işlevler ve sınırlar arasında birbirine bağlandığı geçirgen yapıların ön plana çıkmasını (Noh ve Yashaiya, 2019, s.48) öngören yeni bir anlayış olarak dikkat çekmektedir. Bir veya daha fazla kamu kurumunun devlet dışı paydaşlar ile resmi, fikir birliğine dayalı, müzakereci ve kamu politikası oluşturmayı, uygulamayı ve yönetmeyi amaçlayan karar verme süreçlerine doğrudan dahil edildiği bir yönetim düzenlemesidir (Ansell ve Gash, 2008, s.543). Bu ortamda kamu politikası ile ilgili karar alma süreçlerinde kamusal amaçların gerçekleştirilmesi için fikir birliğine ve müzakereye dayalı olarak

kamu kurumlarının sınırları, kamu, özel ve sivil alanların ötesine genişletilerek (Emerson vd., 2011, s.1) kamusal sorunların çözümüne odaklanılır ve farklı sektörlerden çok sayıda paydaş ortak bir paydada bir araya getirilir. Her birinin benzersiz niteliklerini ve kaynaklarını geliştirmek için fikir birliğine dayalı çözümler aranır, yeni sorun çözme yöntemleri geliştirilir (Ansell ve Gash, 2008, s.544).

Esasında son yıllarda dünya genelinde hükümetler; özellikle dikey ve yatay işbirliği, entegrasyon, ortak çözümler ve çeşitli aktif ortaklıklar olmak üzere daha yüksek düzeyde işbirliği mekanizmalarıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Hükümetler kendilerini, kamunun sahibi olan, işleten ve üreten otarşik yapılar yerine, değer zincirleri ile bütünleşen ve piyasalarla ortak hareket eden kolaylaştırıcılar olarak yeniden tanımlamaya başladılar. Anladıkları ve kabul ettikleri sonuçları elde etmek için güvendikleri aktörlerle işbirlikçi yeni düzlemler arayışına girdiler. Bu kapsamda farklı aktörleri içeren hükümet içinde işbirlikleri, farklı yetki alanlarından aktörleri içeren hükümetler arasında işbirlikleri, hükümetler ve üçüncü şahıs mal ve hizmet sağlayıcıları arasındaki işbirlikleri ile hükümetler ve vatandaşlar/müşteriler arasında işbirlikleri (Wanna, 2008, ss.6-7) şeklindeki yapılar çok hızlı bir şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır.

İşbirlikçi yönetim, başka türlü gerçekleştirilemeyecek bir kamusal amaç ulaşabilmek için çeşitli sektörlerden ve düzeylerden paydaşları içeren karar verme süreçlerini ve yapıları öngörür. Burada işbirliğine dayalı kamu yönetimi ve katılımcı yönetim kavramları birleştirilerek, çoğunlukla başarılı sonuçlanan işbirlikçi içeren kamu politikası süreçlerini ve kamu ve özel sektör arasındaki bağları açıklamak hedeflenmektedir (Batory ve Svensson, 2019, s.30). Bu durumun temel nedeni ise işbirlikçi yönetimin, çeşitli paydaşları içeren, kamu politikalarının ve hizmetlerinin ortak üretimi için uygulanan ve birden çok paydaşın amaçlarını ve çıkarlarını koordine etme ve bütünleştirme strateji olmasıdır (Lima, 2021, s.1).

İşbirlikçi yönetim; yukarıda çerçevesi çizilen kolektif bir karar verme sürecine devlet dışı paydaşların doğrudan dahil edildiği bir yönetim düzenlemesi olarak dikkat çeker. Sürecin ana aktörü kamu kurumlarıdır. Katılımcılar ise devlet dışı aktörlerdir. Katılımcılar doğrudan karar verme sürecine dahil olurlar ve klasik danışmanın ötesinde süreçte aktif rol oynarlar. Süreçte fikir birliği ile karar alma esastır. Tüm aktörler kamu politikasına ve yönetimine odaklanırlar. Sosyal veya politik çatışmaları azaltmak için alternatif uyumsuzluk çözümlerine ve dönüştürücü arabuluculuk yollarına yönelirler (Ansell ve Gash, 2008, ss.544-545).

Son yıllarda kamu yönetimini geliştirmek ve vatandaşların hükümete olan güvenini artırmak için bir model olarak dikkatleri üzerine çeken işbirlikçi yönetim anlayışı, birlikte ve karşılıklı sorunları çözmek için işbirliği içinde çalışmanın ne kadar önemli olduğunu toplumun gündemine tekrar getirmiştir. Bu alanda ilgili literatür, işbirlikçi yönetimin genellikle politika oluşturma ve uygulama süreçlerinde düşmanca ve sorunlu modlarının yerini olumlu olanların almasında etkili olduğunu göstermektedir (Lima, 2021, s.9). Düşmanca alınan kararların aksine, işbirlikçi yönetimde “kazanan her şeyi alır” kuralı geçerli değildir. Doğal olarak paydaşlar genellikle birbirlerine düşmanca tavır takınabilirler. Ancak tüm taraflar için amaç, düşmanca ilişkileri daha işbirlikçi olanlara dönüştürmek ve çeşitli pazarlıklarla ittifaklar kurmaktır (Ansell ve Gash, 2008, s.548). İşbirlikçi yönetim, esas olarak çıkar grubu çoğulculuğunun hasımcılığına bir alternatif olarak ortaya çıktığı için, aşağı yönlü uygulamanın başarısızlıklarına bir yanıt ve düzenlemenin yüksek maliyetlerine ve siyasallaşmasına bir çözüm olarak kabul edilir. Günümüzde bilgi giderek daha fazla uzmanlaştıkça ve kurumsal altyapılar daha karmaşık ve birbirine bağımlı hale geldikçe, özellikle politika yapıcılarının ve yöneticilerin yüzleşmek zorunda olduğu artan türbülanslar (Toma vd., 2020, ss.2-3) işbirlikçi yönetime olan ilgiyi sürekli artırmaktadır.

Günümüzde kamu hizmeti sunum sürecinde işbirlikçi yönetim mekanizmaları en çok kamu-özel sektör ortaklığı uygulamalarında görülür. Bu ortaklıkların özünde işbirliği vardır. Ancak amaçları genellikle karar alma konusunda fikir birliğine varmak yerine koordinasyonu sağlamaktır. Bir kamu özel ortaklığı, basitçe, kamu ve özel aktörler arasında belirli hizmetleri sağlamak veya belirli görevleri yerine getirmek için yapılan anlaşmaya dayanır. Bu süreçte kolektif bir karar verme sürecinin kurumsallaşması, müzakereci ve fikir birliğine dayalı anlayışlar işbirlikçi yönetimin tanımında yer alır (Ansell ve Gash, 2008, s.549). Kamu özel ortaklığına yönelik yapılan eleştirilerde işbirlikçi yönetim mekanizmalarının olumsuzluklarına da vurgu yapılmaktadır.

Esasında günümüzde işbirlikçi yönetim mekanizmalarının polisentrik topluma (tutarlılığı için güç birliğine bağımlı olmayan toplum) gidiş sürecini hızlandırdığı iddiaları da yaygınlaşmaya başlamıştır. Polisentrik toplum kavramı, toplumların mevcut konfigürasyonunu, içlerinde tek bir güç merkezinin değil, çeşitli sektörlerle dağılmış birçok gücün olması anlamında tanımlar. Bu ortamda toplumda bazı kesimlerin karar verirken kâr ve kendi çıkarlarına uygunluk kriterlerine her zaman riayet etmedikleri, “ortak havuz kaynakları” mantığını takip ettikleri iddia edilir. Bu tür gruplar sosyal ikilemler olarak ad-

landırdıkları eylem kalıplarına ve onların yatay etkileri göre hareket ederler. Böyle bir ortamda kamu politika yapıcıları ve yöneticileri, kamu hizmetlerini sağlamak için genellikle devlet, piyasa ve sivil toplum arasındaki sınırlar boyunca hareket etme eğilimindedirler. Kaostan kaçınmak ve siyaset, ekonomi ve sosyal faaliyetleri teşvik etmek için polisentrik toplum ve ağ topluluğu yönetişim modeline uygun olarak düşünmek ve harekete geçmek durumundadırlar (Santillan, 2018, s.190).

Böyle bir ortamda işbirlikçi mekanizmaları kullanarak kamu değeri oluşturmak oldukça zorlaşmaktadır. Kamu yöneticilerinin, genellikle diğer aktörler ve paydaşlarla ortaklık içinde, kamu yararına iyi seçimler yapılmasını sağlamaya çalışan, kamu yönetimini meşrulaştıran, canlandıran ve yönlendiren şekillerde kamu politikası geliştirme süreçlerini düzenlemedeki rollerine dikkat çekmek (Santillan, 2018, s.183) gerekmektedir. İleriye dönük olarak bu süreci geliştirmek, kamu değerinin nasıl beslenebileceği ve değerlendirilebileceği konusunda da araştırma yapılmasını gerektirecektir. Aslında, kamu sektörünün değer yaratan değil, yalnızca kolaylaştıran olarak görülmesi nedeniyle, değer oluşturmaya yönelik yetenekler açığa çıkarılamamaktadır. Değer oluşturmak için keşfetme, deney yapma ve deneme yanılma yoluyla öğrenme yeteneklerini geliştirmek esastır. Amaca yönelik politikalar ve yapılar oluşturmak ve bu doğrultuda vatandaşlarla değer odaklı iletişim kurmak için, kamu görevlilerine ve yöneticilerine değer odaklı anlayışı pekiştirecek ve onlara yeni araçlar sunacak eğitimler yapılmalıdır (Mazzucato ve Ryan-Collins, 2019, s.15). Ayrıca kamu hizmeti sunum sürecinde yaratılan kamu değerleriyle ilgili olarak aşağıdaki kriterlere de dikkat etmek gerekmektedir (Turkel ve Turkel, 2016, s.6):

- **Değer ekleme:** Özellikle politika belirleme sürecinde ilgili yasal mevzuatın değer yaratılmasına olumlu ya da olumsuz etkileri analiz edilmelidir.
- **Meşru tekeller:** Mal ve hizmetlerin sunumundaki tekel oluşumları, kamu değerlerinin yıpranmasına yol açabileceği unutulmamalıdır.
- **Vatandaşa eksik/yanlış bilgi verilmesi:** Kamu hizmeti sunum sürecinde hizmet alanlara yönelik bilgi simetrisinde yaşanan hataların değer yozlaşmasına yol açabileceği unutulmamalıdır.
- **Faydaların dağıtımı:** Dağıtılmayan kamu malı faydaları hizmet bekleyenlerin tepkisine yol açabilir.
- **Vatandaş için işlevsellik:** Taleplere uymayan hizmetler kamu değeri oluşturma sürecini sekteye uğratar.

- **Zaman ufku:** Hizmetler sunulurken zamanında hareket edilmesi ve geç kalınmaması çok önemlidir.
- **Kaynakların ikame edilebilirliği:** Kaynakların birbiri yerine kullanılabilmesinin yöntemleri aranmalıdır.

4. Hantal Bürokrasi ve Davranışsal Kamu Yönetimi

Bu çalışmanın odağında yer alan kamu hizmeti ekosisteminde değerlerle yönetmek için mutlaka bürokrasinin de yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Geçmişten günümüze Weber'in bürokrasi modeli sürekli eleştiriler almaktadır. 1940'larda Merton bürokratik kural ve düzene aşırı derecede bağlanmanın ve disiplin sağlamaya çalışmanın, örgüt üyelerinin şahsiyetlerini etkilediğini, kural, düzen ve disiplinin araçtan çok amaç haline geldiğini belirtmiştir. Bu durum bürokratik örgütü bir kısır döngü hâline sokmuş, örgüt çalışanlarını bu kısır döngünün kendiliğinden kırılacağına inandırmıştır. Ayrıca, bürokrasi modelinde ussal yasal bürokrasi ile etkililik arasında kendiliğinden var olduğu kabul edilen ilişkinin, öne sürüldüğü gibi gerçeklerle bağdaşmadığı da açıktır. Bir bürokratik örgütün, kişisel sorunların insan ilişkilerini olumsuz yönde etkilediği bilinmekle birlikte, bunları hiç dikkate almadan, önceden belirlenmiş kurallar çerçevesinde bazı çözümler yaparak elde edilecek sonuçların geçerliğini tartışmalı kılabilceği söylenebilir (Tortop vd., 2017, s.434). Bürokrasi ayrıca hantal ve verimsiz yapısıyla, teknolojinin etkisiyle hızla değişen yeni dönemin koşullarına ayak uyduramama eleştirilerine maruz kalmaktadır. Bürokrasinin üstünlüğü, rutin olayları idare etme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Önceden kuralları ve amaçları tespit edilen örgütler, kolayca olayların üstesinden gelebilirler. Oysa artık bu yapı çağın koşullarına ayak uyduramamaktadır (Özer vd., 2017, s.169).

Aslında herkesin de kabul ettiği gibi Weber'in kuramlaştırdığı bürokrasi, bugün sorun üreten, yönetim süreçlerini tıkayan bir yapı olmasına rağmen gerek özel sektör gerekse de kamu sektöründe kullanılmaya devam etmektedir. Bürokrasinin üstünlüğü rutin ve kestirilebilir beşerî olayları yönetme kapasitesinden kaynaklanmaktadır. İyi tanımlanmış katı kuralları ve komuta zinciri, bürokratik piramidin boyutunun giderek büyümesi, uzmanlaşmanın giderek artması ve yönetim anlayışında meydana gelen değişim bu durumu bir taraftan pekiştirirken bir taraftan da yeni bir insan ve güç anlayışına, insancıl ve demokratik ideallere dayalı (Özer ve İrdem, 2020, s.174) değişime yönelik baskılamaktadır.

Bu süreçte bürokrasiyi insan kaynağı üzerinden en çok baskılayanlar, davranışsal kamu yönetimi teorisyenleri olmuştur. Bu süreçte davranışsal kamu

yönetim; psikoloji ve davranışsal ekonomiden elde edilen içgörülerini kamu yönetimine uygulamayı amaçlayan ve son yıllarda hızla gelişmekte olan bir araştırma alanını olarak dikkat çekmektedir. Genellikle Herbert Simon'ın idari davranış üzerine ufuk açıcı çalışmasını bir mihenk taşı olarak kullanan anlayış; sınırlı rasyonellik, bilinçsiz düşünce süreçleri (sözde hızlı düşünme), bilişsel yanlısamlar gibi olgulara odaklanmaktadır. Duyguların davranışları ve seçim tercihlerini nasıl etkilediğini belirlemeye çalışmaktadır (Carrigan vd., 2020, s.46). Davranışsal kamu yönetimi, bürokratlar arasındaki bilişsel ve karar önyargıları yanı sıra bürokratlar ve vatandaşlar arasındaki etkileşimleri de araştırarak yaygınlaşan yabancılışmayla da mücadele etmektedir. Bu durumun kamu hizmeti performansına etkisini hem bürokratlar hem de vatandaşlar açısından analiz etmektedir. Basmakalıp yargıları, ayrımcılığı ve kamu hizmeti başarısızlığının psikolojik etkilerini araştırmaktadır. Çalışanlarla bürokrasideki diğer aktörler arasındaki bilişsel ve karar önyargılarının nasıl azaltılacağına dair çalışmalar yapmaktadır (Gofen vd., 2021, s.635).

Davranışsal kamu yönetimi ile ilgili ilk öncül çalışmaları kamu yönetiminin babaları sayılan Herbert Simon, Robert Dahl ve Dwight Waldo yapmıştır. Her üçü de kamu yönetimi ve psikoloji arasında kesin bir bağ olduğunu somut bir şekilde ortaya koymuşlardır. Yönetim bilimi, yakın zamanlara kadar ağırlıklı olarak denetimli psikoloji model ve yaklaşımlarından yararlanmıştı. Bu süreçte psikolojiden gelen kavramlarının yanında bilişsel psikoloji ve davranışsal araştırma yöntemleri de kullanılmıştır (Ahmadi ve Pourazimi, 2021, ss.8-9). Herbert Simon bu anlayışın en önemli meşale taşıyıcılarından biri olmuş ve idari davranışın davranış bilimlerinin bir parçası olduğunu ve bu durumlarda bireysel ve kolektif insan davranışlarının incelenmesi olmadan kamu yönetimi çalışmalarının eksik kalacağını belirtmiştir (Bransah, 2020, s.11). Aslında bu şekilde kamu yönetiminde davranışsal devrim; Herbert Simon'ın, bilişsel ve duygusal sınırlamalar nedeniyle insanların en uygun çözümleri bulmak için rasyonel kararlar alamadıklarını, bunun yerine tatmin edici ve yeterli kararlar aldıklarını savunmasıyla ve insan davranışlarının rasyonel yönlerine yönelik eleştirisinde ana akım klasik düşüncelere meydan okumasıyla gerçekleşmiştir. Simon kamu yönetimindeki öz bilinçli çalışmanın en derin sularına dalmış ve bu alanı öncelikle niteliksel, kuramsal ve tanımlayıcı olarak görmüştür. Yönetimsel Davranış adlı kitabında doğa bilimlerinin yöntemlerinin insan davranışına uygulanmasını ve kamu yönetiminin daha bilimsel bir çalışma alanı haline getirilmesini savunarak davranışsal devrimi gündeme getirmiştir (Bertelli ve Riccucci, 2022, ss.179-180).

1960'larda siyaset biliminde bu davranışsal devrime öncülük eden Dwight Waldo ise 1948'de yayınlanan İdari Devlet isimli eserinde kamu yönetimi ile psikoloji arasındaki bağlantıyı tartışmıştır. Psikologların insanın biraz da olsa rasyonel olduğu ama daha ziyade duygusal güdülerle ve dürtülerle motive olduğu söylemlerine dikkat çekmiştir. Buna rağmen, kamu yönetiminin psikolojiden gelen fikirlerden çok az etkilendiğini de belirtmiştir. Waldo daha sonra psikolojik içgörülerin kamu yönetimine ne ölçüde nüfuz ettiğini değerlendirmiş ve psikolojiden elde edilen verilerin kamu yönetimine entegre edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır (Grimmelikhuijsen vd., 2017, s.47). Bu şekilde davranışsal yaklaşımın, bilim insanların yapılar ve kültürler arası idari davranışları incelemeye başlaması ve kamu yönetimine ilişkin karşılaş-tırmalı çalışmanın önünü açması gibi birçok yönden kamu yönetimi çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Kamu yöneticilerinin nasıl ve niçin hareket ettiklerine dair bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olmuş, idarenin yürütülme şeklinin, insani duygulardan, varsayımlardan, ön yargılardan ve algılardan etkilendiğini göstermiştir (Bransah, 2020, ss.11-12).

Son yıllarda kamu yönetimi ve psikoloji disiplini arasındaki bağlantıların analizine yönelik çalışmalar hızla artmaktadır. Artık kamu yönetimi bilim adamları, apolitik-idari ortamda psikolojiden gelen teorileri ve kavramları giderek daha fazla kullanmaya başlamışlardır. Psikologlar da tartışmaya hatırı sayılır katkıda bulunmaktadır. Bu süreçte psikologlar ve kamu yönetimi akademisyenlerinin işbirliği yaptığı çok sayıda çalışma dikkat çekmeye başlamıştır (Tummers, 2019, s.7). Günümüzde bu alanda uygulamaya dönük somut ilk çalışmalar ise 2010 yılında Birleşik Krallık'ta Başbakanlık Ofisi'nin bir parçası olarak oluşturulan Davranışsal Öngörü Ekibi'nin (Behavioral Insights Team) faaliyetlerine dayanmaktadır. Ekibin faaliyetlerinde temel amaçları, üst düzey politika yapıcılarının davranışsal ekonomi ve "dürtme teorisi" (kişinin bireyler tarafından bir seçeneği diğerine tercih etme olasılığı, seçim özgürlüğünü ve verdiği kararların kontrolünü kendinde hissetme yeteneğini etkileyen süreçleri araştırır) öngörülerine göre davranış saiklerini araştırmaktır. Ekip hem Birleşik Krallık'ta hem de küresel olarak hükümet ortaklarıyla yüzlerce davranışsal olarak bilgilendirilmiş saha deneyi gerçekleştirdi. Amerika Birleşik Devletleri de bu örnek üzerinden kendi bünyesinde 2014'te Sosyal ve Davranış Bilimleri Ekibi'ni kurdu (Bhanot ve Linos, 2019, ss.2-3). Söz konusu bu birimler günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Literatürde disiplinler arası çalışması olarak tanımlanan davranışsal kamu yönetimi; günümüzde kişilerin ve grupların ilham verici psikolojisi ve

davranışları hakkında derinlemesine analizler yapılmasını öngören yeni bir anlayış olarak dikkat çekmektedir. Bu alanda çalışmaların yoğunlaşması insanların, kamu çalışanlarının ve seçilmiş yöneticilerin içgörülerini, yaklaşımları ve tavırları ile ilgili ilham verici psikolojik gelişmeler paralelinde olmuştur (Ahmadi ve Pourazimi, 2021, s.9). Anlayışın odağında yer alan davranışsal kamu yönetimi stratejisi, kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde nasıl davranılacağını çözmeyi amaçlayan kavramsal bir çerçevedir. Bu kapsamda politika yapımcılar, stratejik karar verme sürecine dahil olan bireyler, ekipler ve araçlar, davranış bilimi teorilerini kullanarak kamu stratejisi-kamu hizmeti performansı ilişkisini araştırmakta (George, 2020, s.1) ve hizmet sunum performansını artırmak için çabalamaktadırlar.

Tüm bunların yanında davranışsal kamu yönetimi; bireylerin motivasyonu, karar verme, yetki ve kontrol gibi hususlara da dikkat çekmektedir. Örgütün informal yönlerini ve üyeler arasındaki iletişim örüntülerini incelerken ihtiyaç duyduğu operasyonel tanımlardan, saha ve laboratuvar çalışmalarından ve istatistiksel yöntemler gibi birçok ampirik çalışmadan yararlanır. Süreçte diğer sosyal bilimlerle, sosyal psikoloji ve kültürel antropoloji ile işbirliği yapar. Politik, sosyal, ekonomik ve psikolojik çevrelerin insan motivasyonu üzerinde doğrudan etkisi olduğunu ve bu durumun sonuçta bireyin iş çıktısı üzerindeki etkisiyle kamu hizmeti performansını doğrudan etkileyeğini öngörür (Bransah, 2020, s.11).

Davranışsal kamu yönetimi teorisyenlerine göre; politika yapımcılar tarafından önyargılı stratejik kararlara yol açabilecek durumlar, çeşitli buluşsal yöntemlerle önceden öngörülebilir. Politika yapımcıların psikolojik özellikleri onların etik, bilgi arama ve öğrenme davranışlarını doğrudan etkiler. Politika yapımcıları arasındaki grup dinamikleri, onlar arasındaki güvene dayalı sonuçların yanında alacakları stratejik kararların da kalitesini belirler. Ortak öğrenmeyi geliştirir, ortak anlayışı besler. Süreçte kullanılan strateji araçları, belirli buluşsal yöntemleri tetikleyebilir ve önyargılı stratejik kararlara yol açabilir. Bu nedenle, kalite, verimlilik, etkililik, eşitlik, hizmet çıktıları ve cevap verebilirlikten yönetimle ilgili diğer sonuçlara kadar değişen çeşitli kamu hizmeti performans boyutları, bu mikro düzeydeki davranışsal değişkenlerden etkilenir. Bu nedenle davranışsal kamu yönetiminde kamu politikaları stratejisinin mikro temellerini; bireylerin buluşsal ve psikolojik özellikleri, ekiplerin grup dinamikleri ve kullanılacak strateji araçları oluşturur (George, 2020, ss.2-3).

Yukarıda da belirtildiği gibi davranışsal kamu yönetimi, kamu yönetimi konularını psikoloji ve daha geniş davranış bilimleri ile kamu yönetiminden elde edilen içgörülerini birleştirerek inceleyen disiplinler arası bir araştırma

alanıdır. Örneğin kamu sektöründe performans için ödeme araçlarının analiz edildiği bir çalışmada kamu otoritelerinden alınan standart bilgilerin yanında kamu hizmeti motivasyonu ve bununla ilgili psikolojik teoriler de dikkate alınmış, ilgili tüm bilgiler ve veriler birleştirilerek analiz edilmiştir. Performans için ödemenin, görevler ilginç olmadığında olumlu bir etkiye sahip olduğu ancak ilginç görevler söz konusu olduğunda olumsuz etkide bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Burada davranışçı psikolojik yaklaşımlardan yararlanılarak kamu sektöründe performansa göre ödemenin olumlu yönleri de ortaya çıkarılmıştır (Tummers, 2019, s.2).

Davranışsal kamu yönetiminde; strateji belirleme ekiplerinin, bireylerin ve araçların, kamu hizmeti performansını artıran stratejik kararları nasıl aldıkları açıklanmaya çalışılır. Burada hedeflenen kamu hizmeti performansı, farklı kamu değerlerinin işlendiği ve farklı boyutlarda temsil edildiği çok boyutlu bir kavramdır. Bu boyutlar; kamu kuruluşlarında ve ağlarında kalite, verimlilik, etkililik, eşitlik/hakkaniyet, hizmet sonuçları, yanıt verebilirlik ve yönetimle ilgili diğer hususları içerir. Bu süreçte kamu hizmeti performansını artırmak için ne tür stratejik kararlara ihtiyaç olduğuna ve bu kararların nasıl alınacağına odaklanılır. Bu kapsamda otomatik ve yansıtıcı kararlar üzerinde durulur. Otomatik kararlar, Sistem 1 duygusal beynimizin sonucudur ve dikkatli bir değerlendirme yapılmadan anında alınır. Sistem 1, yaratıcılığın uyarıldığı bir zihin durumu olan bilişsel kolaylıkla bağlantılıdır. Beynin hızlı ve duygusal düşüncelerini içerir. Yansıtıcı kararlar ise Sistem 2 mantıksal beynimizin sonucudur ve gerçek bir karar verilmeden önce derinlemesine düşünme süreciyle ortaya çıkar. Sistem 2, analizin başlatıldığı bir zihin durumu olan bilişsel zorlanma ile bağlantılıdır. Kamu kuruluşlarında ve ağlarında stratejik karar verebilmek için hem otomatik hem de yansıtıcı kararlara ihtiyaç vardır. Süreçte yaratıcılık ve analiz arasında dengeleyici eylemler öngörülür. Sağlam stratejik kararlar için madalyonun her iki tarafı da bakılmalıdır (George, 2020, ss.8-9). Aksi halde tek yönlü kalınır ve alınan kararlarda isabet oranı çok düşük kalır.

5. İnsan Odaklı Hümonokrasi

Davranışsal kamu yönetimi anlayışının bürokraside yol açtığı/açacağı en önemli değişiklik insan unsuru üzerinden olacaktır. Çünkü çalışmanın odağında yer alan hizmet ekosistemlerinde kamu değeri ile yönetip kamu hizmeti performansını artırmanın yegane yolu insan üzerinden geçmektedir. Çalışmada yukarıda değinildiği gibi kamu değeri anlayışında, kamu değeri yöneticileri, kamu kaynaklarına sahip ve belirli koşullarda mümkün olan

en yüksek değerin yaratılmasını sağlayan, bunun için gerekli otorite ile donatılmış girişimciler olarak görülürler. Kamu yöneticisi bürokratik bir amirin hizmetçisi olmaktan ziyade bir değişimin temsilcisidir (Sedlačko, 2020, ss.164-165). Son yıllarda klasik bürokratik yönetim anlayışında yöneticilere ve çalışanlara bu yeni rol ve görevleri verecek anlayış değişikliği hümonokrazi kavramı ile ifade edilmeye başlanmıştır. Kavram bürokrasinin tüm olumsuzluklardan arındırılmasını ve insan odaklı yeni bir yapıya kavuşturulmasını öngörmektedir. Bu süreçte yaşanacak değişim şu şekilde özetlenebilir (Hamel ve Zanini, 2008, ss.117-185):

- Hiyerarşi: Yeni kurumsal yapılarda daha az hiyerarşik kademe, daha az yönetici istihdam edilmelidir. Daha sade bir komuta-kurmay yapısı oluşturulmalıdır. Yukarıdan aşağıya, sert dikey iletişimden uzak durulmalıdır. Çalışanlar geniş karar verme yetkileri tanınmalı, kendi ekip liderlerini seçme hakkı verilmeli, üretimin en ön saflarında yönetim süreci ekip üyelerinin inisiyatifinde olabilmelidir.
- Standartlaştırma: Bu süreçte ekiplere önemli inisiyatifler verilmeli, oluşturulan kurullar ile tüm kuruluş bünyesinde sorun alanlarına bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmalıdır. Ekipler genel ilke ve usuller altında kendi prosedürlerini ve protokollerini geliştirmekte serbest olmalı, her zaman tek biçimlilikten uzak durulmalıdır. Şeffaf performans verileri de bu süreci desteklemelidir.
- Uzmanlaşma: Paylaşılan hedefler ve yüksek verimlilik öngörülerıyla uzmanlaşma sürekli desteklenmelidir. Ekip üyelerinin birimlerine nerede ve nasıl katkıda verebilecekleri konusunda sınırlama getirilmemelidir.
- Resmileştirme: Oluşturulacak yeni yapı, kuruluşun karşı karşıya kaldığı dış tehditlere karşı adete bir kalkan gibi işlev görmelidir. Kuruluşlar bu yapı içinde sinerjiye ulaşmak için desteklediği ve öncülük ettiği sosyal ağlardan yoğun bir şekilde yararlanmalıdırlar. Bu süreçte kuruluşun tümüne işbirliği anlayışı yayılmalıdır.

Bu değişim süreci oluşacak insan odaklı yeni hümonokrazi yapısı birçok açıdan bürokrasiden farklılaşır. Bürokraside güç pozisyonlara verilirken hümonokraside etki akranlardan kazanılır. Bürokraside strateji en tepede belirlenirken hümonokraside strateji açık bir şekilde kuruluş çapında yapılan interaktif görüşmelerle belirlenir. Bürokraside kaynaklar emir ve talimatlarla tahsis edilirken hümonokraside piyasa mekanizmaları aracılığıyla dağıtılır. Bürokraside yetkiler ve izlenen politikalar, tüm aktörleri koordinasyona zor-

larken hümonokraside koordinasyon, tüm aktörlerin işbirliğinin ürünüdür. Bürokraside kontrol, gözetim ve kurallar aracılığıyla sağlanırken hümonokraside kontrol şeffaflıktan sağlanır ve ekip üyelerince gerçekleştirilir. Bürokraside tüm çalışanlar adeta tekel hizmet sağlayıcıları iken hümonokraside personel ve birçok aktör sürece dahil edilir. Bürokraside tüm çalışanlar terfi için yarışırken hümonokraside bireyler kuruluşlarına değer katmak için rekabet ederler. Bürokraside tazminat ve primler rütbe ile ilişkili iken hümonokraside tazminat ve primler ekip üyelerinin oluşturdukları etki ve katma değer ile elde edilir (Hamel ve Zanini, 2008, ss.420-424). Bu özellikleri taşıyan hümonokrasie giden yol ise şu adımlardan oluşmaktadır (Özer, 2023, ss.40-49):

- **Bürokratların Zararlı Unsurlardan Arındırılması:** Bürokrasi bürokratik kurnazlıktan arındırılmalıdır. Yetenekli ve ilkel insanlar etkili ve yetkili olmalıdır.
- **Çalışanlara Yetki ve Sorumluluk Verilmesi:** Çalışanlara düşündüklerinden daha fazlasını başarmalarına yardım etmeye yönelik yetki ve sorumluluk vererek kendilerini güçlü hissetmeleri sağlanmalıdır.
- **İyileştirmelerin Aşama Aşama Zamana Yayılarak Gerçekleştirilmesi:** Dev bir yıkım topu ya da bir dinamit çubuğuyla bürokrasi yıkılmaz. Bunun yerine, bu dev yapı tuğla tuğla sökülerek hümonokrasie dönüştürülmelidir. Kuruluşun planlama, kaynak tahsisi, proje yönetimi, ürün geliştirme, performans değerlendirmesi, terfi, ücretlendirme, işe alma, eğitim gibi temel süreçleri değiştirilmelidir.
- **Tüm İyileştirme Süreçlerinin Ölçeklendirme ile Yürütülmesi:** Bürokrasinin olumsuzluklarından arındırılması, çalışanlara yetki ve sorumluluk verilmesi, yerel deneyler ve uygulamalar yapılması stratejik planlar doğrultusunda ölçeklendirme yapılarak sağlanmalıdır.
- **Güvenilirlik ve Cesaret:** Çoğu kuruluşta kurumsal değerler etrafında retorik söylem ve gerçeklik arasında esneyen bir boşluk vardır. İnsanlar haklı olarak cesur ve dikkat çekici fikirli konuşmalara şüpheyle yaklaşırlar. Bu nedenle önce kişilerin güvenini kazanmak gerekmektedir. Bunun için de cesur olmaz zorunludur.
- **Karşı Düşünce:** Sorunları çözmek için klasik anlayışın dışına çıkmak, bu konuda iyi uygulama örneklerini analiz etmek, en karşıt düşüncelere dahi meydan okumak, hümonokrasinin gerekliliklerindedir.
- **Ekip Ruhü:** Tüm ekip üyeleri arasında takım ruhu sağlandığında sinerji mutlaka oluşacaktır.

SONUÇ

Çalışmada genel olarak kamu hizmeti ekosisteminde değerlerle yönetmek hususu ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu kapsamda davranışsal kamu yönetimi anlayışı ile ilgili genel değerlendirmelerde bulunulmuş, işbirlikçi yönetim süreçleriyle bürokrasinin olumsuzluklarının nasıl giderilebileceği ve insan odaklı hümonokrasiye nasıl geçilebileceği tartışılmıştır. Nihayetinde bürokrasinin katı ve değişime kapalı ortamında kamu değeri yönetiminin kurumsallaşması ve kamu hizmeti ekosisteminde aranan performans artışının sağlanması yolları değerlendirilmiştir.

Verimli ve etkili bir kamu değeri oluşturmak için bir ekosistemin tüm seviyelerine ve bunlar arasında mümkün olan en iyi etkileşim mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süreçte çıkan ya da çıkabilecek krizlere karşı yeni yasal düzenlemelerin yapılması, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde bilgi alışverişinin sağlıklı yürütülmesi, alt düzeylerdeki aktörlerin ulusal düzeydeki etkileşiminin koordine edilmesi (Ojasalo ve Kauppinen, 2022, ss.15-17) büyük önem taşımaktadır.

Çalışmada ayrıntılı bir şekilde incelendiği gibi kamu değeri kavramı, birey ile günlük yaşamı arasındaki ilişkiye odaklanmakta, ihtiyaçlarının ve motivasyonlarının algılanan katkısını göstermektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kişilerin hepsi aynı değerleri paylaşırsa da, bu kategorilerin öncelikleri veya içlerindeki ayrıntıların, arka plan ve biyografilerdeki farklılıkları yansıtacak şekilde çok çeşitli olabileceğidir (Wylie, 2020, s.32). Bu nedenle kamu değeri yönetimi uygulamada birçok şekilde çıkmaza girebilmektedir.

Kamu değerinin bu çelişkileri kamu hizmet sunum sürecini de doğrudan olumsuz etkileyebilmektedir. Kamu hizmetleri vatandaşlar için ücretsiz olabilir, ancak hizmeti sunanlar açısından belli bir maliyete katlanmak gerekmektedir. Bu nedenle kamu hizmeti sunum sürecinde üretim ve dağıtım maliyetlerinin yüksekliği nedeniyle kamu özel sektör işbirlikleri yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak burada da vatandaşlar doğrudan ödeme yapmadıkları için, sunulan hizmetlerin hükümetin katlandığı maliyete değip değmediğine karar vermekte zorlanmaktadırlar (Shittu, 2020, ss.3-4).

Bu zayıflıklara rağmen kamu otoriteleri kamu hizmetlerini etkin ve verimli sunmak zorundadırlar. Hizmet sunum sürecinde mal ve hizmetlerin düşük maliyetle ve zamanında etkin bir şekilde teslim edildiği ilgili tüm aktörlere açık bir şekilde gösterilmelidir. Hizmetlerin halka adil bir şekilde dağıtılması büyük önem taşımaktadır. Vatandaşlar, devlet kurumlarının ve kamu yöneticilerinin onların temel haklarına saygı duyduğuna ve hukuka uygun hareket

edildiğine inanmalıdırlar. Vatandaşların kamu hizmetlerinden korkusuzca ve herhangi bir engel olmadan yararlanmaları sağlanmalıdır. Herhangi bir önyargı olmaksızın tüm vatandaşlar için eşit muamele olmalı ve hakkaniyetli davranılmalıdır. Tüm bu hususlara yönelik olarak hemen hemen tüm ülkeler, mal ve sosyal hizmetlerin dağıtımının etkili ve verimli bir şekilde yapılmasını sağlamak amacıyla kamu hizmetlerini sürekli olarak yeniden düzenlemeye devam etmektedirler (Shittu, 2020, s.5).

Bu süreç son yıllarda yaşanan teknolojik devrimle birlikte dijital çağ uygulamalarına doğru evrilmektedir. Yeni teknolojilerin kamu hizmet sunum süreçlerini baştan aşağı değiştirmesi, yeni gündeme gelen dijital yönetişimi daha da karmaşık hale getirmiştir. Şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmak için tasarlanan teknolojik yenilikler, yeni ve iyileştirilmiş katılım kanalları ve vatandaşların devleti izlemesi yoluyla vatandaşları politika oluşturma sürecine yaklaştırma adımları bu durumu pekiştirmiştir (Robinson, 2015, s.11).

Bu aşamada çalışmada ayrıntılı incelenen kamu değeri yönetimi anlayışı, dijital hükümet girişimlerini planlamak, tasarlamak ve uygulamak için yenilikçi yollar sunarak, yaşanan çıkmazlara kısmen de olsa çözümler getirebilmektedir. Süreçte kamu sektörü yönetiminin odağı; iç verimlilikten kuruluşun dışında meydana gelen değer oluşturma süreçlerine kaydırılmaktadır. Kamu değeri oluşturma, dijital hükümet girişimlerinin yerine getirmesi gereken bir beklenti haline gelse de, kamu değerinin ne anlama geldiği ve dijital teknolojilere nasıl katkıda bulunabileceği hala belirsizliğini korumaktadır (Panagiotopoulos vd., 2019, s.1).

Bu belirsizlik ortamında kamu değeri ile ilgili ortaya çıkacak çatışmalara karşı aşağıda belirtilen stratejilerin kullanılması, hem belirsizliği azaltmakta hem de kamu hizmetini performansını artıracak değer oluşturma süreci için daha elverişli ortamlar sağlamaktadır (OECD, 2019, ss.35-36):

- **Döngü:** Farklı zamanlarda çatışan farklı değerleri dönüşümlü olarak vurgulama.
- **Güvenlik Duvarları:** Farklı kurumlara farklı rekabet eden değerleri takip etme sorumluluğu verme.
- **Kasüistlik:** Benzer değer çatışmalarıyla ilgili geçmiş kararlara başvurmak ve özelleştirilmiş yanıtlar oluşturma.
- **Hibritleşme:** Rekabet halindeki değerleri takip eden farklı politikaları ve uygulamaları sürdürme.
- **Kademelicilik:** Bir dizi küçük ayarlama yoluyla değer çatışmalarını yumuşatma veya hafifletme.

- **Takaslar:** Çelişen değerler pahasına, baskın bir söylemle daha büyük bir değer seti ile değiş tokuş yapma.
- **Önyargı:** Bir değeri diğerinin pahasına korumak için aksiyon alma.
- **Eskalasyon:** Değerlerle ilgili sorunların yol açtığı mağduriyeti başka makam üzerinden hafifletme.
- **Uzlaşma:** Değer çatışmalarında kazan kazan felsefesine uygun strateji izleme.

KAYNAKÇA

- Agranoff, R. and Michael M. (2003). *Collaborative public management: New strategies for local government*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Ahmadi, Mohammad and Pourazimi, M. (2021). An analytical study of the behavioral public administration. *Development Asian Journal of Basic and Applied Sciences*, 8(1), 38-45.
- Ansell, C., and Gash, A. (2008). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 8, 543-571. <http://dx.doi.org/10.1093/jopart/mum032>
- Ayhan, E. ve Önder, M. (2017). Yeni kamu hizmeti yaklaşımı: Yönetişime açılan bir kapı. *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi (Gazi Journal of Economics and Business)*,3(2), 19-48.
- Batory, A. and Svensson, S. (2019). The fuzzy concept of collaborative governance: A systematic review of the state of the art. *Central European Journal of Public Policy*, 13(2), 28-39. <https://doi.org/10.2478/cejpp-2019-0008>.
- Bertelli, A. M. and Riccucci, N. M. (2022). What is behavioral public administration good for? *Public Administration Review* 82(1), 179-183, DOI:10.1111/puar.13283.
- Bhanot, S. P. and Linos, E. (2019). Behavioral public administration: Past, present, and Future. *Public Administration Review*, 80(9), 1-4, DOI:10.1111/puar.13129.
- Bransah, W. (2020). Behavioral systems and structural functional approach to public administration. *Scholarly Journal of Arts & Humanities*, 2(3), 7-13.
- Carrigan, C., Pandey, S. K. and Gregg, R. G. (2020). Pursuing consilience: Using behavioral public administration to connect research on bureaucratic red tape, administrative burden, and regulation. *Public Administration Review*, 80(1), s.46-52, <https://doi.org/10.1111/puar.13143>.
- Denhardt, R. B. ve Denhardt, J. V. (2000). The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*, 60(6), 549-55.
- Denhardt, R. B. and Denhardt, J. V. (2007). *The new public service: Expanded edition serving, not steering*. M.E. Sharpe, USA: Armonk.
- Emerson, K., Nabatchi, T. and Balogh, S. (2011). An integrative framework for collaborative governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22, 1-29.

- George, B. (2020). Behavioral public strategy. *Behavioural Public Policy*, 1-15, Doi:10.1017/bpp.2020.30.
- Gofen, A. , Moseley, A., Thomann, E. and Weaver, R. K. (2021). Behavioural governance in the policy process: Introduction to the special issue. *Journal of European Public Policy*, 28(5), 633-657, Doi: 10.1080/13501763.2021.1912153.
- Grimmelikhuijsen, S., Jilke, S. , Olsen, A. L. and Tummers, L. (2017). Behavioral public administration: Combining insights from public administration and psychology. *Public Administration Review*, 77(1), 45-56. <https://doi.org/10.1111/puar.12609>.
- Hamel, G. and Michele, Z. (2008). *Humanocracy: Creating organizations as amazing as the people inside them*. Boston, Massachusetts: Harvard Business Review Press, 978-1-63369-602-0.
- Haraldsen, S. (2020). *Public value and inclusive citizenship, Public value management, Institutional design and decision for the common good*, Edited by Rick Wylie, England: Policy Network, 49-58.
- Humphreys, P. C. (1998). *Improving public service delivery*, Discussion Paper 7, Committee for Public Management Research, Ireland: Institute of Public Administration.
- Kelly, G., Mulgan, G. and Muers, S. (2002). *Creating public value- An analytical framework for public service reform*. Cabinet Office Strategy Unit, UK, October, 1-135.
- Koçak, D. ve Özer, M. A. (2021). Comparing the quality of governance across the European Union member countries: A grey relational analysis approach, *Policy Studies*, (1-22), DOI: 10.1080/01442872.2021.1994135.
- Lima, V. (2021), Collaborative governance for sustainable development, W. Leal Filho et al. (Eds.), Peace, Justice and Strong Institutions, *Encyclopedia of the UN Sustainable Development* Springer Nature Switzerland AG 2021 Goals, https://doi.org/10.1007/978-3-319-71066-2_2-1.
- MacCarthaigh, M. (2008). *Public service values, CPMR Discussion Paper 39*, Ireland: Institute of Public Administration 1-85.
- Martín-López, B., Gómez-Baggethun, E., González, J. A., Lomas P. L. and Montes, C. (2009). The assessment of ecosystem services provided by biodiversity: Re-Thinking concepts and research needs, Chapter 9, In: *Handbook of Nature Conservation* Editor: Jason B. Aronoff, 1-22, Spain: Nova Science Publishers, Inc.
- Mazzucato, M. and Ryan-Collins, J. (2019). Putting value creation back into 'public value': From market fixing to market shaping. *UCL Institute for Innovation and Public Purpose*, Working Paper Series (IIPP WP 2019-05). <https://www.ucl.ac.uk/bartlett/public-purpose/wp2019-05>.
- Nasi, G. and Osborne, S. P. (2023). *Theory to practice. Value creation in public services*, <https://www.sdobocconi.it/en/sda-bocconi-insight/theory-to-practice/government/value-creation-in-public-services> (10.03.2023).

- Noh, Abdillah and Yashaiya, N. (2019). Examining the collaborative process: Collaborative governance in Malaysia. *Halduskultuur: The Estonian Journal of Administrative Culture and Digital Governance* 20(1), 46-64.
- O'Flynn, J. (2007). From new public management to public value: Paradigmatic change and managerial implications. *The Australian Journal of Public Administration*, 66(3), 353-366. Doi:10.1111/j.1467-8500.2007.00545.
- OECD (2017). *The principles of public administration-2017 edition*, Paris: OECD Sigma.
- OECD (2019). *Public value in public service transformation, working with change*, Paris: OECD Publishing, 1-158, <https://doi.org/10.1787/47c17892-en>.
- Ojasalo, J. and Kauppinen, S. (2022). Public value in public service ecosystems, *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, DOI: 10.1080/10495142.2022.2133063.
- Özer, M. A. (2021). *Yeni kamu yönetimi*, 4. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özer, M. A. (2023). Bürokrasiye karşı hümanokrasi: İnsan odaklı örgütlenmenin DNA'sı, *Kamu Yönetiminde Yeni Yönelimler*, Ed. M.A. Özer, 1-59, Bursa: Ekin Yay.
- Özer, M.A. ve İrdem, İ. (2020). *Bürokrasi ve ötesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özer, M.A., Yaylı, H., Akçakaya, M. ve Batmaz, N.Y. (2017). *Kamu yönetimi klasik*. 2. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özer, M.A., Yaylı, H., Akçakaya, M. Ve Batmaz, N.Y. (2019). *Kamu yönetimi modern*, 2. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Osborne, S.P., Powell, M., Cui, T. And Strokosch, K. (2022). Value creation in the public service ecosystem: An integrative framework. *Public Admin Review*, 82, 634-645. <https://doi.org/10.1111/puar.13474>.
- Panagiotopoulos, P., Klievink, B. ve Cordella, A. (2019). Public value creation in digital government. *Government Information Quarterly*, 36(4), 101421, <https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.101421>.
- Robinson, M. (2015). *From old public administration to the new public service implications for public sector reform in developing countries*. Global Centre for Public Service Excellence, Singapore: GCPSE-UNDP, 1-20.
- Santillan, F. J. (2018). Public value, governance and third way. *Convergencia* 25(78), 175-193. <https://doi.org/10.29101/crcs.v25i78.10373>.
- Sedlačko, M. (2020). The five tasks of public value management: Public value as a programme of administrative and societal democratisation. *The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, 13(2), Winter, 161-180.
- Shittu, A. K. (2020). Public service and service delivery. A. Farazmand (ed.), *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*, Springer Nature Switzerland AG 2020, https://doi.org/10.1007/978-3-319-31816-5_4005-1.
- Spicker, P. (2009). The nature of a public service. *International Journal of Public Administration*, 32 (11), 970-991.
- Stoker, G. (2006). Public value management: A new narrative for networked governance? *The American Review of Public Administration*, 36(1), 41-57. <https://doi.org/10.1177/0275074005282583>.

- Tomo, A., Mangia, G., Hinna, A. And Pellegrini, M. M. (2020). Making collaborative governance effective: A case study on the pathway to successful public-private interactions. *International Journal of Public Sector Performance Management*, 6(1) DOI:10.1504/IJPSPM.2018.10013703
- Tortop, N., Aykaç, B., İsbir, E., Yayman, H. Ve Özer, M. A. (2017). *Yönetim bilimi*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tummers, L.G. (2019). *Behavioral public administration*. In *Oxford Encyclopaedia of Public Administration*, edited by B. Guy Peters and Ian Thynne. Oxford: Oxford University Press. doi:10.1093/acrfore/9780190228637-013. 1443.
- Turkel, E. ve Turkel, G. (2016). Public value theory: Reconciling public interests. Administrative autonomy and efficiency. *Review of Public Administration and Management* 4(2), 1-7. Doi:10.4172/2315-7844.1000189.
- Wanna, J. (2008). Collaborative government: Meanings, dimensions, drivers and outcomes. Collaborative Governance. *A new era of public policy in Australia?* Edited by Janine O'Flynn and John Wanna ANU E Press, The Australian National University, Australia: Canberra ACT 0200, 3-12.
- Worsley, A. and Wylie, R. (2020). Public value management and social justice, Public value management, *Institutional design and decision for the common good*, Edited by Rick Wylie, England: Policy Network, 58-69.
- Wylie, R. (2020). Public value management, Public value management. *Institutional design and decision for the common good*, Edited by Rick Wylie, England: Policy Network, 31-48.

ÇALIŞMA HAYATININ DÖNÜŞÜMÜNDE YENİ ÇALIŞMA TÜRLERİ VE İŞYERİ KAVRAMI

Saniye Küçük Aksu¹

¹ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9327-8105

Öz

Çalışma hayatının geçirdiği değişikliklerden en önemlisi teknolojik gelişmeler sonucunda geleneksel istihdam türlerinden farklı istihdam türlerinin ortaya çıkmasıdır. Bu yeni istihdam türlerinde, çalışanın tek bir işverene bağlı olarak tam süreli çalışmadığı, istihdam garantisinin bulunmadığı ve işin belirli bir fiziki mekânda gerçekleşmesi zorunluluğunun ortadan kalktığı görülmektedir. Artık çoğu iş teknolojik gelişmeler sayesinde sanal platformlar aracılığıyla yapılmakta dolayısıyla işyeri kavramı giderek sanallaşmaktadır. Bu makalede kitle çalışması, ortak çalışma alanları ve sıfır saat sözleşmelerinde işyeri kavramının değişimi ele alınmıştır. Kitle çalışmasında, dijitalleşmeye paralel olarak işyerinin sanallaştığı görülürken, sıfır saat sözleşmelerinde çalışanın tek bir işverene ve işyerine bağlı olmadan çalıştığı görülmektedir. Ortak çalışma alanlarında ise farklı mesleklerde bulunan çalışanların aynı ortamı paylaşarak çalıştığı ve geleneksel işyeri kavramının dönüştüğü dikkat çekmektedir. İşverenler açısından maliyet avantajı sağlayan bu yeni istihdam türlerinde, çalışanın korunmasına ilişkin önlemlerin kim tarafından ve nasıl alınacağı hususunun belirsiz olduğu görülmüştür. Dolayısıyla sanallaşan işyeri kavramına paralel olarak emeğin sömürülme riskinin giderek arttığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Çalışma Hayatı, İşyeri, Kitle Çalışması, Ortak Çalışma Alanları, Sıfır Saat Sözleşmesi.*

Atf için:

Küçük Aksu, S.. (2023). Çalışma Hayatının Dönüşümünde Yeni Çalışma Türleri ve İşyeri Kavramı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 33, ss. 204-227.

1 Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye, saniye.kucuk@giresun.edu.tr (Öğr. Gör. Giresun Üniversitesi Eynesil Kamil Nalbant MYO)

NEW TYPES OF WORK AND THE WORKPLACE CONCEPT IN THE TRANSFORMATION OF WORKING LIFE

Abstract

The change undergone in working life is the emergence of different types of employment from traditional types of employment with technological developments. In this type of employment, it seems the employee does not work full-time depending on an employer, no employment guarantee and the obligation for the work to take place in a physical place disappears. Now works is done through virtual platforms with technology, so the workplace concept is becoming virtualized. This article discusses changes in the workplace, crowd working, coworking spaces, and zero-hours contracts. In crowd working, it is seen that the workplace has become virtualized with digitalization, it is seen that the employee on zero-hours contracts works without being connected to a single employer and workplace. In coworking spaces, it is noteworthy that employees in different professions work by sharing the same environment and that the traditional workplace concept has been transformed. In this employment type, which provides a cost advantage for employers, it seems that it is unclear who and how the measures related to the protection of the employee will be taken. This study concluded that the risk of exploitation of labor increases gradually in parallel with the concept of virtualized workplace.

Keywords: *Work life, Workplace, Crowd-working, Coworking Spaces, Zero Hour Contracts.*

GİRİŞ

Günümüzde insanoğlunun yaşamını sürdürmesi amacıyla gerçekleştirdiği çalışma olgusu, geçmiş dönemlerde farklı anlamlara gelmekte idi. Nitekim ilkel toplumlarda çalışma olgusuna bakıldığında, çalışma bir işverenin emri ve otoritesi altında gerçekleştirilen bir eylem değil, insanların günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptıkları bir uğraş olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma olgusunun günümüzdeki anlamını kazanması Sanayi Dönemi ile başlamıştır. Bu dönemde insanlar fiziki bir mekânda, belirli bir işverenin emri ve otoritesinde mesai kavramı ile çalışmaya başlamışlardır. Bu koşullar gerçekleştiği takdirde işçi emeğinin karşılığı olarak ücret almış ve geçimini bu ücret aracılığı ile sağlamıştır.

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, küreselleşme ve üretim süreçlerinde meydana gelen değişimler çalışma hayatının değişime uğramasına neden olmuş, bu değişim işgücünün niteliğini de etkilemiştir. Nitelikli işgücü bir işverene bağlı olarak fiziki bir mekânda çalışmaktansa istediği zaman, istediği yerden çalışmayı tercih etmiştir. Bu tercihler yeni çalışma türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuş ve çalışma eylemi geleneksel çalışma anlayışının aksine işyerinden uzak bir şekilde gerçekleşmeye başlamış, bu durum işyeri kavramının giderek bulanık bir hal alması ile sonuçlanmıştır.

İşyeri kavramının bulanıklaştığı kitle çalışmasında iş, sanal platformlar aracılığı ile yapılmakta, fiziki bir işyeri bulunmamaktadır. Ortak çalışma alanlarında ise, farklı mesleği icra eden çalışanlar aynı çalışma alanlarını kullanmaktadır. Bu durum bilgi paylaşımı, iş yaşam dengesinin sağlanması gibi birtakım avantajlar sağlamakla beraber, çalışanda mahremiyet algısı, gizlilik ve örgütsel bağlılıkta azalma vb. olumsuz durumlara neden olmaktadır. Bir diğer yeni istihdam türü olan sıfır saat sözleşmelerinde ise, çalışan ihtiyaç halinde çağrılmaktadır. Bu sözleşmelerde çalışanın sessiz dönemlerde başka bir işyerinde ve başka bir işveren ile çalışma imkânı bulunmaktadır. Dolayısı ile çalışanın tek bir işverene ve işyerine bağlı olduğu bir durumdan söz edilememektedir. Engelli, kadın ve bakım sorumluluğu bulunan bireyler tarafından sıklıkla tercih edilen bu istihdam türleri, işverenler açısından da esnekleşme ve uzaklaştırma stratejileri kapsamında tercih edilmektedir. Nitekim bu istihdam türlerinde, standart istihdam ilişkisinin aksine, çalışanın tam süreli bir iş sözleşmesi ile çalışmadığı, ücret ve istihdam garantisi sağlanmadan ve tek bir işyerine bağlı olmadan çalıştığı görülmektedir. Çalışanların, işçi yerine serbest yüklenici, bağımsız çalışan vb. olarak tanımlandıkları bu

istihdam türlerinde iş sağlığı ve güvenliği, sosyal koruma ve işyeri aidiyeti kapsamındaki sorunların çözümü belirsizlik taşımaktadır. Bahsedilen bu durumlar emeğin sömürülmesini kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, kitle çalışması, ortak çalışma alanları ve sıfır saat sözleşmelerinin avantajlarını ve dezavantajlarını değerlendirerek, bu istihdam türlerinde işyerinin değişimini ve bu değişimin sonuçlarını ortaya koymaktır. Araştırmanın yöntemi bu istihdam türlerinin incelendiği literatürün taranması ve ILO, EUROFOUND gibi uluslararası kuruluşların çalışma hayatına yönelik araştırmalarına dayanmaktadır.

Makalenin birinci bölümünde tarım toplumlarından sanayi sonrası topluma kadar çalışma hayatında yaşanan dönüşüm ele alınmıştır. İkinci bölümde yaşanan bu dönüşüm sonucunda ortaya çıkan yeni istihdam türlerinden olan kitle çalışması, ortak çalışma alanları ve sıfır saat sözleşmelerinin avantajları ve dezavantajları açıklanmıştır. Bu doğrultuda bu istihdam türlerinde iş ilişkisinin nasıl kurulduğu ve teknolojik gelişmeler sonucunda geleneksel çalışma ilişkisinin dönüşümü detaylı olarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise bu istihdam türlerinde işyeri kavramının değişimi ele alınmış ve sanallaşan işyerinin hem işverenler hem de çalışanlar açısından ortaya çıkardığı sonuçlar değerlendirilmiştir.

1. Çalışma Hayatının Dönüşümüne Genel Bir Bakış

Geçmişten günümüze toplumsal, sosyal ve ekonomik hayatta meydana gelen değişiklikler şüphesiz çalışma hayatını da doğrudan etkilemiştir. İkel toplumlardan günümüze kadar çalışma kavramına yüklenen anlam zamanla değişmiştir. Sanayi Dönemi'nde çalışma, fiziki bir mekânda ve bir işverene bağlı olarak gerçekleşen bir eylem halini almıştır. 1980 sonrası yaşanan küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve neoliberal politikalar, hayatın her alanında teknolojinin kullanımını artırmış, bu durum çalışma hayatının dijitalleşmesini hızlandırmıştır. Dönüşen ve dijitalleşen çalışma hayatı, Sanayi Dönemi'nin aksine fiziki bir mekân olmadan, birden fazla işverenle ya da bir işverenin emri ve otoritesi altında olmadan gerçekleşen yeni çalışma türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ören ve Yüksel, 2012, s.36- 37).

a. Sanayi Dönemi Öncesinde Çalışma Hayatı

İkel toplumlarda çalışma olgusu günümüz çalışma olgusundan oldukça farklıdır. Doğayı tanımayı amaçlayan ve doğa ile mücadele eden ilkel insanlar, geçimlerini avcılık ve toplayıcılık yaparak sağlamışlardır. Hayvanları avlayarak,

balık tutarak hayatta kalan insanlar kendi aralarında cinsiyete dayalı işbölümü yapmışlar; erkekler avcılık yaparken, kadın ve çocukların görevi toplayıcılık yapmak olmuştur. Vahşi hayvanlardan korunmak amacıyla geliştirilen aletler insanlığın gelişimini olumlu yönde etkilemiştir. Avcılık ve toplayıcılık yaparak geçinen insanlar bir süre sonra toprağı işlemeye ve tarımla uğraşmaya başlamış, bu durum verimliliğin ve üretimin artması ile sonuçlanmıştır. Tarımın gelişmesi bazı insanların toprak mülkiyetine el koyması ile sonuçlanırken mülksüz insanlar ise köle durumuna gelmiştir. Köleci toplumlarda, köleler çalışmakla yükümlü bireyler olarak görülmüş, çalışma olgusu kölelere özgü aşağılık bir eyleme dönüşmüştür. Köleler dışındaki insanlar ise sanat, spor gibi faaliyetler ile zaman geçirmişlerdir (Ören ve Yüksel, 2012, s.44- 45).

10. yy'dan Sanayi Devrimi'ne kadar olan toplum düzeni ise feodal yapıdır. Esasında feodal yapıda serf olarak adlandırılan çalışanlar Antik Çağ'da köle olarak çalışanlardan pek de farklı değildir. Aralarındaki en temel fark ise serflerin köleler gibi alınıp satılamaması ve yaşadıkları araziye ekip biçmekle sorumlu olmalarıdır. Bu sistemde çalışmaya verilen önem aile üyelerine bakabilmek ve toprak ağasına verilen sözlerin tutulması ile ilgilidir (Keser ve Kümbül Güler, 2021, s.79). Dini değerlerin ön planda olduğu bu dönemde cennet inancı ile birlikte, daha önce kölelere özgü bir eylem olarak kabul edilen çalışma eylemi, Yahudi öğretisinde günahların kefareti, Hristiyanlar için ise Tanrıya hizmet olarak yorumlanmıştır. 16. yy'da Protestan ahlakında ise çalışma eylemi insanlar için Tanrı'ya ulaşmanın bir yolu olarak görülmüş, çalışma kavramı kutsanan bir faaliyet haline gelmiştir (Veal, 2004, s.20).

Tarım toplumlarında kentlerde zanaat üretiminin de yaygın olduğu görülmektedir. Zanaat üretimi sanayi toplumunun işçi- işveren ilişkisine benzer bir ilişkiyi bünyesinde barındırmaktadır. Küçük ölçekli üretimi kapsayan zanaat üretiminde işi gerçekleştiren kişi ustadır ve üretim küçük atölyelerde tüm çalışanlar ile birlikte gerçekleştirilir. Usta, üretim süreci boyunca çırağına işi öğretmenin yanı sıra ahlaki ve davranışsal bir takım beceriler de kazandırır. Çırağın mesleğı öğrendikten ve belirli kazanımları elde ettikten sonra kalfa olma hakkı kazandığı bu sistemde, zanaatkârlık ilişkisi sadece ustanın insafına bırakılmamış zanaat birlikleri tarafından sıklıkla denetlenmiştir (Tokol ve Alper, 2018, s.10- 11).

b. Sanayi Dönemi'nde Çalışma Hayatı

Çalışma hayatının geçirdiğı en büyük dönüşümlerden biri kuşkusuz 18. yy'ın sonlarına doğru İngiltere'de buharlı makinenin icadı ile başlayan Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi üretim sistemini kökten değiştirmiş; makineleş-

me sonucunda kitle üretiminin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra bu dönem ulaşım ve iletişim ağlarında birçok gelişmeyi hızlandırmış, üretilen ürünler farklı ülkelere ihraç edilerek tüketici sayısında artışlar yaşanmıştır (Öcal ve Altıntaş, 2018, s. 2069- 2071).

Tarıma dayalı ekonomik yapıdan devasa fabrikalarda kitle üretimi yapılarak standart malların üretildiği bir döneme geçişin başlangıcı olan Sanayi Devrimi, loncalarda usta çırak ilişkisine dayanan çalışma ilişkilerini patron-işçi ilişkisine dönüştürmüştür. Bu dönemde loncalarda ürünün her aşamasında bilgi sahibi olan çalışan, iş bölümü ve uzmanlaşma yolu ile işin sadece bir kısmında uzmanlaşarak işe yabancılaşmıştır. Dönemin teknolojik gelişmelerine ve çalışma düzenine ayak uydurmakta zorluk yaşayan çalışanlar vasıfsız işçi rolünü almışlardır. Köylerde toprağın verimsizleşmesi göç hareketini başlatmış, köyden kente göç edenler her ne kadar ilk dönemlerde iş bulma konusunda kolaylıklar yaşasa da zaman içinde artan emek arzı, emek talebini karşılayamamış ve işsizlik dönemin en büyük problemlerinden biri haline gelmiştir. Köyden kente göç ederek mülksüz hale gelenlerin geri dönme şansları da olmamış ve her türlü kötü koşulu kabul etmek zorunda kalmışlardır (Lordoğlu, Özkaplan ve Törüner, 1999, s.21). Sanayi Dönemi'nin çalışma hayatına yönelik genel görünümüne bakıldığında dikkati çeken özellikler şunlardır (Giddens, 2012, s.793; Keser ve Kümbül Güler, 2021, s.84, 89; Şenkal, 1999, s.18):

- Sanayi Dönemi'nde iş, tarım toplumunda olduğu gibi tarlada değil, fabrikada yapılmaya başlanmış, bu durum köyden kente büyük kitleler halinde göç edilmesine yol açmıştır. Köyde tarlada çalışan insanların fabrikalardaki çalışma disiplinine alışması için çalışma kavramı yüceltilmiştir.
- Günlük yaşam çalışma sürelerine göre belirlenmiş; çalışma saatleri artmış ve çalışma yaşamına ilişkin kavramlar ortaya çıkmıştır.
- İşçiler uzun saatler çok düşük ücretlerle çalışmış, bir süre sonra bu duruma isyan ederek sendikalar kurarak örgütlenmişlerdir.
- Köyden kente göç edenler vasıfsız, küçük zanaatçılar vasıflı işgücü yerine kullanılmış, usta ve kalfalar ise işçi konumuna yerleşmiştir. Bu durum Marx'ın proletarya olarak bahsettiği işçi sınıfının doğmasına neden olmuştur.
- Bu dönemde iş en küçük parçalara bölünerek işbölümü ve uzmanlaşma çalışma yaşamına egemen olmuştur. Bunun sonucunda çalışma etkinliği işçiyi kendisine ve emeğine yabancılaştıran bir etkinlik haline dönmüştür.

Sanayi Dönemi'nin çalışma anlayışı günümüz çalışma kültürünün başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu dönemde emek ve sermaye arasında yoğun çatışmalar yaşanmış, bu çatışmaların sonucunda işçiler bir süre sonra sendikalar kurarak örgütlenmişlerdir. Bu döneme hâkim olan liberal iktisat düşüncesi uzunca bir süre çalışma hayatına müdahale edilmemesi gerektiğini vurgulasa da bir süre sonra devlet müdahalesi ile çeşitli yasalar çıkartılarak çalışma saatleri, ücret, iş sağlığı ve güvenliği önlemleri ve çocuk işçiliği gibi konular öncelikli olarak düzenlenmiştir (Ören ve Yüksel, 2012).

c. Sanayi Dönemi Sonrası Çalışma Hayatı

Sanayi Dönemi'ne ait katı üretim ve birikim rejimi Fordizm, standart ve rutin iş süreçlerinden dolayı bir süre sonra bunalıma girmiştir. Bu bunalım sonrasında yeni bir üretim ve birikim rejimi olan Post-fordizme geçilmiştir. Bu üretim rejiminde, emeğin makine ile ikame edildiği, kısıtlandığı ve sürekli olarak denetlenmesinin yerinin yüksek teknolojinin aldığı, çalışanların daha esnek hareket edebildiği ve çalışmanın daha etkin bir şekilde gerçekleştirildiği bir dönem başlamıştır (Parlak, 1999, s.84). Bu dönemi geçmiş dönemlerden ayıran en belirgin özelliği bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızlı bir şekilde gelişmesi ve bu gelişimin çalışma hayatını da şekillendirmesidir (Kurtulmuş, 2012, s.161).

Sanayi sonrası toplumda ekonomik yapıda bir dönüşüm olmuş, malların üretiminde hizmet sektörüne yoğunlaşmıştır. Hizmet sektöründe yapılan işlere paralel olarak, Sanayi Dönemi'nin yarı vasıflı işçilerinin yerini artık beyaz yakalılar olarak adlandırılan yeni bir işçi sınıfı almış, istihdamda bilim insanları, mühendisler, teknisyenler gibi teknik ve profesyonel sınıfın sayısında bir yükseliş olmuştur. Sanayi ötesi toplum teorilerinin öncü isimlerinden olan Daniel Bell bu toplumda yeni değerlerin bilgi olduğunu belirterek bilginin artan önemine dikkat çekmiştir (Bozkurt, 2014, s.20- 28).

Sanayi sonrası toplumda, imalattan bilgi ekonomisine geçiş süreci çalışma hayatında iş günü kavramının giderek kısılmasına neden olmuştur. Bilgi teknolojisi ve internetin gelişimi çalışan için dünyanın küçük bir işyeri olarak kullanılmasını kolaylaştırmıştır. Bu dönemde çalışanlar için boş zaman kavramı önem kazanmıştır (Naiman, 2016). Çalışma hayatında fiziki bir işyerinde mesai yaparak gerçekleşen geleneksel anlayışın yerini, fiziki bir işyerinin bulunmadığı yeni çalışma modelleri almaya başlamıştır. Bu çalışma biçimleri işgücü piyasalarına girme konusunda birçok engel ile karşılaşan kadın ve engelli gibi dezavantajlı gruplar için fırsatlar yaratırken, çalışan hakları açısından birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir (Keser ve Kümbül Güler, 2021, s.97).

2. Yeni Çalışma Türleri

Sanayi sonrası toplumda bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi çalışma hayatının dönüşümünü hızlandırmıştır. Son zamanlarda hem çalışanlar hem de işverenler tarafından standart olmayan istihdam türleri tercih edilmektedir. Bu çalışma türlerinden birkaçı kitle çalışması (crowd working), ortak çalışma alanları (coworking spaces) ve sıfır saat sözleşmesi (zero hours contract) ile çalışmadır.

a. Kitle Çalışması (Crowd working)

Kitle çalışması, belirli bir problemin çözülmesi ya da ücret karşılığında mal ve hizmet sağlamak için kuruluşların veya bireylerin başka bir kuruluş ya da bireylere ulaşmasının bir platform aracılığıyla sağlandığı istihdam şeklidir. İstihdam ilişkisinin süreklilik arz etmediği bu istihdam formunda geleneksel çalışmada sadece bir çalışan tarafından yapılan iş, sanal bir işçi havuzuna sunulmaktadır (Howe, 2006'dan Akt. Felstiner, 2011, s.145). Herhangi bir işin kitle çalışması yoluyla yapılabilmesi için belirli aşamalar vardır. İlk aşamada müşteri, bir işin kitle çalışması ile daha iyi şekilde yapılacağına ilişkin bir görüşe varır. İkinci aşamada belirli bir kitleye ya da daha geniş bir gruba yönelik bir çağrı başlatılır. Üçüncü aşamada müşteri kitleden gelen teklifleri toplar ve son aşamada bu teklifleri değerlendirerek içlerinden birini seçer (Wexler, 2011, s.8-9).

Her görev için uygun olmayan bu istihdam formu yazılım geliştirme, veri tabanı oluşturma, belge tarama, reklam endüstrisi ve logo hazırlama gibi işlerde sıklıkla kullanılır (Kittur vd., 2013, s.1302; Felstiner, 2011, s.150). Örneğin; İspanyol Adtriboo.com platformunda reklamı yapılan en yaygın görevler kurumsal imaj tasarımı, video üretimi, ses düzenleme, metin geliştirme gibi işlerdir. Amazon Mechanical Turk'te ise veri toplama, görüntü tarama, görsel işitsel materyalden transkripsiyon ve yazı gibi görevler sunulmaktadır (EUROFOUND, 2015, s.107).

Geleneksel istihdam biçimlerinden birçok yönüyle ayrılan bu istihdam formunda kalabalık kaynak sağlayıcı, alıcı, talep edici gibi isimlerle adlandırılan bir müşteri ve bir çalışan vardır. Müşteri ile çalışanın eşleştirilerek görevlerin yerine getirilmesi çevrimiçi bir platform aracılığı ile sağlandığı için teknoloji faktörü önemlidir. Bu nedenle kitle çalışması organizasyonları, bireyleri ve iş süreçlerini birbirine teknoloji vasıtasıyla bağlayan sosyo-teknik bir çalışma şekli olarak ifade edilebilir. Müşteri ile çalışan arasındaki ilişkiye mümkün olduğu kadar karışmamayı tercih eden platformun çalışan ile ara-

sında resmi bir sözleşme bulunmazken, müşteri ile çalışan arasında da resmi bir sözleşmenin olmadığı ancak karşılıklı olarak bir anlaşmanın var olduğu bilinmektedir. Bu istihdam formunda müşteri, çalışan tarafından gerçekleştirilen görev sonucunda, çalışana ücret ödemenin yanı sıra çalışana puanlama imkânına sahiptir. Çalışan, platform aracılığı ile kendisine teklif veren müşterinin işini belirtilen sürede yapmadığı takdirde puanı düşmektedir. Puanı düşen çalışan platform üyeliğinin sonlandırılması riski ile karşılaşmaktadır (Kittur vd., 2013, s. 1302, 1310).

Yasal mevzuat konusunda net bir çerçeve belirlenmeyen kitle çalışmasında, her ülkede farklı uygulamalar dikkati çekmektedir. Almanya'da bu istihdam formu ile çalışanlar kendi hesabına çalışan olarak kabul edildikleri için İş Kanunu'ndan doğan izin ve sosyal koruma gibi haklara sahip değildirler (Klebe ve Neugebauer, 2014, s.5). Genel olarak platform çalışanların yaş sınırı 18'dir ve bazı platformlar çalışanları sisteme dâhil etmeden önce, daha öncesinde yapılmış işlerinden örnek istemek vb. gibi birtakım kriterler belirlemektedir. Örneğin; Alman Clickworker platformunu kullanan çalışanların öncelikli olarak bir teste girmesi ve çalışmalarını sunmaları beklenir. Sunum sonrası çalışmalar puanlanır ve bu puanlar çerçevesinde çalışanlara belirli görevler sunulur. Bazı platformlar, ödeme süresi ve şekli gibi konuları taraflara bırakmaktadır. Benzer şekilde Çek Cumhuriyeti Topdesigner.cz platformu da kaliteli hizmet sunabilmek için, çalışanlara platformun faaliyetlerine katılmadan önce, uzmanların onayından geçmiş 3 çalışma sunmalarını şart koşar. Danimarka'da Boblr sitesinde başlatılan görevler yayınlanmadan önce kalite kontrolünden geçirilerek anlaşılır olmasına özen gösterilir (EUROFOUND, 2015, s. 110).

a. Kitle Çalışmasının Avantajları ve Dezavantajları

Çalışma hayatında yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan çalışma türlerinden biri olan kitle çalışması, hem çalışanlar hem de işverenler açısından birtakım avantajlar ve dezavantajlar yaratmaktadır.

Kitle çalışmasında, işverenlerin kitle kaynaklarını stratejik olarak kullandığı durumlarda çeşitli avantajlar sağlayacağı kesindir. En önemli avantajlardan biri yeterince geniş bir ağ havuzu imkânı verildiğinde kitle çalışması ile her boyutta görevlerin yerine getirilebilmesidir. İşgücünün küreselleşmesine imkân veren bu istihdam formu dünyanın bir ucundaki işgücünün örgütlenmesine imkân verirken, lojistik sıkıntılar olmadan kaynakların kullanılmasına olanak verir. Fiziki bir işyerinin olmadığı kitle çalışmasında, işyerinde aydınlatma ve yemek gibi giderlerin olmaması işveren için maliyet avanta-

jı sağlamaktadır. Fiziki bir işyerinin bulunmaması işyeri denetimi yapacak personel ihtiyacını ortadan kaldırmakta ve çalışanın kim tarafından ve nasıl denetleneceği hususunu belirsizleştirmektedir. Bununla birlikte, şirketlerin belirli yöntemleri kullanarak yeniden yapılanması ve kitle çalışması gibi platform temelli çalışmayı benimseyerek verimliliklerini artırması, şirketlerin esnekleşmesini böylece nitelikli çalışanların başvuru yapmasıyla çalışan seçme ve işe alma aşamalarından maliyet avantajı sağlamasını kolaylaştırmaktadır (Felstiner, 2011, s.152; Mieszkowski, 2006).

Müşteriler ve çalışanlar için öğrenme fırsatları ve kendi kendine pazarlama yapma fırsatını doğuran kitle çalışması, işgücü piyasalarında iş sözleşmesi ile bir işverene bağlı olarak çalışan ancak çeşitli sebeplerle ek iş yapmak isteyenler tarafından da sıklıkla tercih edilmektedir (Klebe ve Neugebauer, 2014, s.5).

Çalışanlar açısından işgücü piyasalarının durgun olduğu dönemlerde alternatif iş fırsatlarına ulaşma konusunda kolaylık sağlayan kitle çalışması, işgücünün suistimal edilmesini kolaylaştırmaktadır. Çalışanların hukuki statüsünün net olarak belli olmaması ve genellikle serbest meslek sahibi olarak adlandırılması asgari ücretten yararlanmalarını engellemektedir. Bunun yanı sıra çalışanların sosyal güvencesinin ve sendikalaşma hakkının olmaması çalışanlar açısından oldukça dezavantajlı bir durumdur (Jäger, Zilian, Hofer ve Füllsack, 2019, s.783, 785). Bu durum çalışanların emek piyasalarında var olan bütün riskleri tek başlarına üstlenmelerine neden olmaktadır.

Bu istihdam formunda çalışanların karşılaştığı riskler yalnızca düşük ücret ve rutin iş süreçleri değil, ayrıca kitle kaynak platformu tarafından otomatik izlenme sistemidir. Çalışan, görevini yerine getirirken aldığı puanlar sonucunda dijital bir itibar oluşturmaktadır. Çalışanın puanının düşük olması, kendisine gelen iş tekliflerini ve dijital itibarını olumsuz etkilemektedir. Bu istihdam formunda çalışanın karşılaştığı risklerin kim tarafından karşılanacağı belirsizdir. Bu nedenle kitle çalışmasında, kitle kaynak platformu ve kitle çalışmanı arasında bilgiye erişim, fikri mülkiyet, iş sağlığı ve güvenliği ile maliyetlerin kim tarafından karşılanacağı hususuna dayalı adil kurallar belirlendiği söylenemez (Durward, Blohm ve Leimeister, 2016, s.285).

Kitle çalışmasında görevler küçük parçalara bölünmüştür; bu durum vasıflı işgücünün vasıfsız işgücüyle değiştirilmesi riskini de ortaya çıkarmaktadır. Konuşma transkripsiyonu ve kopya düzenleme gibi görevlerin çoğunlukla kitle çalışması çerçevesinde yapıldığı dikkat çekerken, bu işlerin vasıf-

sız kişilere verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra henüz yeni bir istihdam formu olan kitle çalışmasının potansiyel müşteriler tarafından bilinmemesi, çalışanlar açısından yeteri kadar iş olmaması anlamına gelmekte; bu durum çalışanları olumsuz etkilemektedir (Kittur vd., 2013, s.1302, 1311).

b. Ortak Çalışma Alanları (Coworking Spaces)

Çalışma hayatında son yıllarda giderek daha da ilgi duyulan ortak çalışma kavramı, “*çalışan bireylerin, bilgi ve bilgeliği iletişim yoluyla paylaşarak ve ortak bir anlayış altında işbirliği yaparak değer yaratmak için bir yerde bir araya geldikleri bir çalışma biçimi*” anlamına gelir. Ortak çalışma alanlarında dikkati çeken nokta çalışanların aynı meslek, aynı iş ya da kuruluşla sınırlı olmamaları, ayrıca işyeri kavramının olmamasıdır. Serbest çalışanlar, küçük ölçekli girişimciler veya kuruluş üyelerinin ortak çalışma alanlarında aynı işyerini paylaşarak çalıştığı ve esnek bir çalışma ilişkisini tercih ettiği görülmektedir (Uda, 2013, s.2).

Son zamanlarda ortak çalışma alanlarının sayısının önemli ölçüde arttığı dikkat çekmektedir. Deskmag tarafından 2019 yılında yayınlanan Küresel Ortak Çalışma Araştırması’nda ortak çalışma alanlarının son bir yılda neredeyse beşte bir oranında büyüdüğü belirtilmiştir. 2019 yılı sonu itibarıyla dünyada 22.000 ortak çalışma alanı olduğu ve bu alanlarda 2,2 milyon kişinin çalıştığı tahmin edilmektedir. Bunun yanı sıra araştırmada ortak çalışma alanlarının % 11’inin büyük şehirlerde olmak üzere 300’den fazla üyeye ev sahipliği yaptığı ifade edilmiştir (DESKMAG, 2019).

Çalışanların esnek bir şekilde hareket etmesine, ayrıca kendi mesleği dışında çalışanlarla tanışarak sosyalleşmesine imkân veren ortak çalışma alanları, bu özelliği ile istenen bilgiye daha kolay ulaşılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca giriş çıkış saatlerinin olmaması, kıyafet zorunluluğunun bulunmaması gibi durumlar avantaj olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra ortak çalışma alanlarında müşterilerin tercihlerine göre farklı paketler seçme ve çalışma alanının konforunu belirleme özgürlükleri de mevcuttur (Yıldız, 2021, s.2- 3). Gelişmiş ülkelerde gittikçe yaygınlaşan ortak çalışma alanlarının çalışma yaşamının dijitalleşmesine paralel olarak daha çok geleneksel olmayan çalışma biçimlerinde tercih edildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra bu alanlar kolay ulaşılabilen merkezi yerlerde konumlandırılmaktadır. Örneğin; Almanya’da çoğu ortak çalışma alanının Berlin ve Hamburg gibi şehirlerde konumlandığı dikkat çekmektedir (Eichorst, 2012).

c. Ortak Çalışma Alanlarının Avantajları ve Dezavantajları

Çalışmanın dönüşümü sonucunda çalışanların tercihleri de giderek değişmektedir. Artık çalışanlar sınırlı bir mekânda çalışmak yerine değişken bir mekân da çalışmayı tercih etmektedir. Bu durum ortak çalışma alanlarının sayısını giderek artırmaktadır. Ortak çalışma alanları hem çalışanlar hem de işverenler açısından avantajlı ve dezavantajlı durumlar yaratmaktadır.

Ortak çalışma alanlarının en büyük avantajlarından biri ev ortamında çalışan bireylerin karşılaştığı sosyal izolasyon sorununu çözerek çalışanların iş yaşam dengesinin sağlanmasına faydalı olmasıdır. Bununla birlikte bu çalışma alanlarının çalışanlara kazandırdığı esneklik de tercih edilme sebeplerinden biridir. Nitekim çocuk bakım odaları bulunan ortak çalışma alanları, ofiste çalışan çocuklu ebeveynler için bir avantajdır. Ortak çalışma alanlarında bireyler görevleri kendileri yönlendirerek iş organizasyonunda esneklik sağlamakta, aynı ya da farklı işi yapan bireylerle bir arada bulunup bilgi paylaşımı yaparak kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlamaktadırlar (EUROFOUND, 2015, s.126; Leclercq-Vandelannoitte ve Isaac, 2016, s.7).

Ortak çalışma alanlarının başarılı olması durumunda yeni kurulan şirketler, bu alanları tercih ederek yeni projeler de üretebilirler. Bu durum, dinamik ve yenilik odaklı sektörler açısından işgücü piyasalarına katkı sağlar. Ayrıca ortak çalışma alanlarının genellikle metropollerde yer alması kentsel gelişime ve bu kentlerde yapısal değişikliklere öncü olmaktadır. Bunun yanı sıra herhangi bir işverene bağlı olmayan bağımsız çalışanların bu çalışma alanlarını kullanması işgücü piyasalarında etkileşimin artmasına fayda sağlar (Merkel ve Oppen, 2013, s.2, 4). Bununla birlikte, evde çalışan ancak internet erişim problemi ya da çalışma ortamının olmaması gibi sebeplerle verimliliği düşük olan bireyler, ortak çalışma alanlarındaki imkânlardan faydalanarak evde çalışmanın dezavantajlarından kurtulabilirler.

Ortak çalışma alanları, daha çok serbest meslek sahipleri ve küçük işletmeler tarafından tercih edildiği için çalışma koşullarının yasal olarak korunduğu söylenemez. Bu durum, çalışanların standart iş ilişkilerinden doğan haklardan yoksun kalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte ortak çalışma alanlarında çalışanlar birbirlerine yakın olarak çalıştığı için gizlilik ve güvenlik konusunda sıkıntılar yaşanması muhtemeldir. Açık ofislerin bulunduğu bu alanlarda çalışanların mahremiyet problemi yaşaması ve verimliliklerinin düşmesi riski vardır (Leforestier, 2009, s.13- 14). Bu çalışma alanlarında, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin nasıl ve hangi işe göre alınacağı ile

sorumluluğun kimin üzerinde olduğu gibi birçok sıkıntı mevcuttur. Bunun yanı sıra ortak çalışma alanlarının herkese açık olması ve çalışanın çalışma ortamını tasarlama imkânının bulunmaması, çalışan açısından olumsuz sonuçlar yaratabilir.

İşyeri maliyetlerini ve çalışanların işe gidip gelme maliyetlerini azaltan ortak çalışma alanlarının sayısı giderek artmaktadır. Bugün çoğu şirkette dahili ortak çalışma alanlarının ve masa paylaşım uygulamalarının kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanı sıra geleneksel şirketlerin de mobil çalışanları için ortak çalışma alanlarını etkin bir şekilde kullandığı görülmektedir (Johns ve Gratton, 2013). Ortak çalışma istihdam formu, işin nerede, nasıl ve ne zaman yapılacağına ilişkin sorularla coğrafi olarak dağınık ve organize çalışmanın yeni bir yolu olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışma alanları birçok coğrafyada hızlı olarak geliştiği için üst düzey yöneticiler nasıl bir yol izlemeleri gerektiği konusunda tartışmaktadır. Ortak çalışma alanları en yetenekli kişileri seçebilmek için iyi bir yol olabilir. Ancak ortak çalışma alanlarını kullanan şirketlerin kaliteyi teşvik etmeleri, bağlantı ve işbirlikleri için kendilerini tanıtmaları gerekmektedir (Leclercq-Vandelannoitte ve Isaac, 2016, s.8).

d. Sıfır Saat Sözleşmeleri (Zero Hours Contracts)

Sıfır saat sözleşmeleri özellikle Birleşik Krallık'ta yaygın olarak tercih edilen, esnek çalışmaya dayalı ve maliyetleri düşürücü çalışma biçimlerinden biridir. İşverenlere ihtiyaç halinde çağırabileceği bir çalışan havuzu sunan sıfır saat sözleşmeleri, çalışana ücret garantisi sağlamamaktadır. İşverenlerin iş teklif etme zorunluluğunun bulunmadığı sıfır saat sözleşmelerinde, çalışanlar da kendilerine sunulan işleri kabul etmek zorunda değildirler. Günümüzde değişen çalışma koşulları ve esneklik arayışları bağlamında perakende ve konaklama endüstrilerinde birçok şirketin, personellerini sıfır saat sözleşmeleri ile işe aldığı görülmektedir (ACAS, t.y.'den Akt. Pyper ve Harari, 2013, s.3). Birleşik Krallık'ta sıfır saatlik çalışmanın yaygınlığı ve temel özellikleri hakkında yapılan İşgücü Anketi'ne göre sıfır saat sözleşmeleri ile çalışanların beşte ikisinden fazlası Sosyal Bakım, Sağlık, Barınma ve Yemek Hizmeti sektörlerinde çalışmaktadır. Nitekim bu çalışanlar, Konaklama ve Yemek Hizmetlerindeki toplam istihdamın %11'ini, Sanat sektöründeki istihdamın %9'unu oluştururken, Sağlık ve Sosyal Bakım sektöründe istihdamın %4'ten fazlasını oluşturmaktadırlar (Adams ve Prassl, 2018, s.11).

2010-2018 yılları arasında Birleşik Krallık'ta sıfır saat sözleşmeleri ve bu sözleşme ile çalışanların oranlarında büyük bir artış görülmüştür. Nitekim sözleşmelerin yaklaşık % 6'sı sıfır saat sözleşmesi iken çalışanla-

rın % 3'ü de sıfır saat sözleşmesi ile çalışmaktadır. Bu sözleşme türü ile çalışanların tam süreli çalışanlara göre haftalık çalışma süresi daha azdır. 2013 yılında Birleşik Krallık'ta sıfır saat çalışanlara uygulanan bir ankette çalışanların standart iş sözleşmesi ile çalışanlara göre iş-yaşam dengesinden daha memnun oldukları belirlenirken, sözleşmelerin yapısından kaynaklı istikrarsızlık nedeniyle çalışanların gelecek riskini arttırdığı ve psikolojik açıdan çalışanlara zarar verebileceği görülmüştür (Avram, 2020, s.4- 5). İngiltere Ulusal İstatistik Ofisi tarafından sıfır saat sözleşmeleri, çalışan ile çalışma saati karşılığı anlaşma yapılmayan, çalışana fiilen çalıştığı saat üzerinden ücret ödenen bir sözleşme türü olarak ifade edilmiştir (Adams ve Prassl, 2018, s.3). Çalışanlara ücret ve istihdam garantisinin sağlanmadığı, bu istihdam formunun kullanılmasının üç esas amacı vardır. Bu amaçlar şu şekildedir (Brinkley, 2013, s.7):

- Sıfır saat çalışması, işin düzensiz ve belirsiz olduğu durumlarda işgücü arz ve talebini eşleştirecek maliyeti düşürmek amacıyla tercih edilir.
- Sıfır saat sözleşme ile çalışanlar işçi statüsünde değildirler. Bu durum çalışanların sosyal koruma, analık izinleri ve haksız fesihden korunma gibi haklardan yoksun olmasına neden olmaktadır. Bu durum firmalar açısından işgücü maliyetlerini düşüren bir unsurdur.
- Tam süreli bir işte çalışmak istemeyen, esnek çalışmayı tercih eden bireyler için uygun bir istihdam biçimidir.

İşverenler, sıfır saat sözleşmeleri ile standart istihdam ilişkisinden kaynaklanan birçok yükümlülükten kaçınarak işgücünün kullanımında esneklik kazanmaktadır. Nitekim sıfır saat sözleşmelerinde, bir iş ilişkisinde tarafların işçi ve işveren statüsüne sahip olması için gereken unsurların bazıları eksiktir ya da hiç yoktur. Bunlara örnek olarak, işveren tarafından işçiye iş verme zorunluluğu, tarafların arasında karşılıklı yükümlülüklerin olması ile işçinin işverenin emri ve otoritesi altında olmayı açık veya zımni olarak kabul etmesi gösterilebilir. Bu sözleşme türünde işveren tarafından işçiye iş sağlanması ve ücret ödenmesi sorumluluğunun düzenli olarak gerçekleşmediği görülür. Ayrıca çalışanın, tek bir işverenin emri ve otoritesi altında, kişisel ve ekonomik olarak ona bağlı olmadığı ve tek bir işyerinde çalışma zorunluluğu bulunmadığı bilinmektedir. Çalışan istediği takdirde birden fazla işyerinde çalışabilmekte ya da sanal platformlar aracılığıyla farklı istihdam formlarını tercih edebilmektedir (Pyper ve Harari, 2013, s.6; Alper ve Kılış, 2020, s. 24). Bu durum sıfır saat sözleşmelerini geleneksel istihdam formlarından ayırmakta ve işyeri kavramının bulanıklaşmasına neden olmaktadır.

e. Sıfır Saat Sözleşmelerinin Avantajları ve Dezavantajları

Çalışma hayatının esnekleşmesi ve uzaklaştırma stratejileri bağlamında sıklıkla tercih edilen sıfır saat sözleşmeleri, yapısı itibarıyla standart istihdam türlerinden farklıdır. Dolayısıyla bu sözleşmeler hem çalışanlar hem de işverenler açısından avantajlı ve dezavantajlı sonuçlar doğurmaktadır.

Sıfır saat sözleşmeleri niteliği bakımından bazı avantajlar sağlamaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Suzy G. <https://citrushr.com/blog/day-to-day-hr/zero-hours-contracts/>):

- **Esneklik:** Sıfır saat sözleşmeleri iş yükünün fazla olduğu zamanlarda işverene dışarıdan işçi istihdam etme imkânı sağlar.
- **Büyüme:** Yeni bir işletme açan işveren, sıfır saat sözleşmesiyle işçi çalıştırarak fazladan personel almak zorunda kalmayacaktır.
- **Basitlik ve satın alınabilirlik:** Çalışan çalışmadığı dönemlerde işveren ödeme yapmaz.
- **Üretkenlik ve çalışanın elde tutulması:** İşçilerin esnek çalışma şekillerini daha fazla tercih ettiği görülmektedir. Esnek çalışma şekilleri üretkenlik ve işçi çekme konusunda oldukça etkilidir.
- **Seçim:** Sıfır saat sözleşmeleri ile çalışanların genellikle evde bakmakla yükümlü oldukları kişiler vardır. Bu istihdam formu çalışanlara esneklik sağladığı için çalışan hem bakmakla yükümlü olduğu kişiye bakabilecek hem de çalışabilecektir.
- **Kalıcılıkta yardımcı olma:** Sıfır saat sözleşmeleri deneyimsiz kişilerin yeni sektörlere girişi ve kalıcı sözleşmeler için deneyim kazanmasına yardımcı olurken, emekli olan kişilerin de ek gelir elde etmesine imkân verir.

Çalışanlar için esnek çalışma, işgücü piyasalarında ek gelir elde etme ve tecrübe kazanma gibi fırsatlar sunan sıfır saat sözleşmeleri, işverenler açısından ise ihtiyaç duyulan zamanlarda hızlı bir şekilde çalışan ihtiyacının karşılanması, işyeri maliyetlerinin büyük ölçüde azaltılması ve işgücü devir oranının düşürülmesi gibi avantajlar sağlamaktadır (Öztürk ve Yıldırım, 2022).

Sıfır saatlik sözleşmelerin dezavantajları ise şu şekildedir (Suzy G. <https://citrushr.com/blog/day-to-day-hr/zero-hours-contracts/>):

- **İşveren için öngörülemezlik:** Sıfır saat sözleşmesinde çalışanın işi kabul etme zorunluluğu bulunmadığı için işverenin ihtiyaç halinde çalış-

şan bulmakta zorluk yaşaması muhtemeldir. Bu nedenle bu istihdam formunda işverenlerin çalışana önceden haber vermesi önerilir.

- Çalışanlar için öngörülemezlik: Belirsizlik yüksek olduğu için çalışanlar açısından finansal planlama yapmak ve geleceğini planlamak oldukça zordur. Yasal olarak korunan haklarının yeterli olmaması çalışanın risk üstlenmesine neden olur.
- Çalışan üzerinde denetim eksikliği: İşveren sıfır saat sözleşmesi ile çalıştırdığı bir çalışanın başka bir işverene, hatta rakip işverene çalışmasını engelleyemez. Bu durum işverenin aleyhinedir.

Sıfır saat sözleşmeleri, çalışanın ne zaman ve ne kadar süre çalışacağını belli olmadığı ve bu nedenle hazır beklemesi gereken iş ilişkisi kurmaktadır. İşverenin her zaman iş sunma zorunluluğunun olmadığı sıfır saat sözleşmelerinde, ihtiyaç halinde çalışan bulma konusunda da sıkıntılar yaşanabilmektedir (Öztürk ve Yıldırım, 2022, s.72). Çalışanlar için gelir garantisi sunmayan bu sözleşme tipi, çalışana büyük bir belirsizlik ile karşı karşıya bırakmaktadır. Bunun yanı sıra uzun süre istihdam garantisinin sağlanmadığı bu iş ilişkisinde çalışanların sosyal koruma, iş-yaşam dengesi ile iş sağlığı ve güvenliği konularında da sorunlar yaşadığı bilinmektedir (ILO, 2016, s.22).

3. Yeni Çalışma Türlerinin İşyeri Kavramına Etkisi

Çalışma hayatında yaşanan dönüşüm kitle çalışması, ortak çalışma alanları ve sıfır saat sözleşmeleri gibi yeni çalışma türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu çalışma türlerinde esneklikle beraber işyeri, ev ile kamusal alanın birbirine girdiği (Standing, 2014, s.71) ve geleneksel işyeri kavramının değiştiği görülmektedir.

Tarım toplumlarından günümüze kadar çalışma hayatında yaşanan dönüşümler çalışanın, tek bir işverene ve işyerine bağlı çalışma olgusunu da değiştirmiştir. Teknolojinin ilerlemesiyle beraber iş artık uzaktan yapılı hale gelmiş, bu durum işyeri kavramının fiziki anlamını kaybederek sanallaşmasına neden olmuştur (Keser ve Kümbül Güler, 2021, s. 97).

Bilişim teknolojilerinin üretim sürecine entegre edilmesi ve üretimin dijitalleşmesi sonucunda düşük vasıflı işçiler yerini yüksek vasıflı işçilere bırakmıştır. Bu işçiler ise çalışma kavramına farklı anlamlar yüklemekte; istihdam süreci boyunca sadece işyerine katkı sağlamanın ötesine giderek kendilerini geliştirmeye çalışmaktadırlar. Bu durumun bir sonucu olarak boş zaman etiği yaygınlaşırken, gönüllü çalışma kavramları da son zamanlarda oldukça tartışılır bir hal almıştır. Bununla birlikte çalışma kavramının doğasındaki en

önemli değişikliklerden biri farklı istihdam formlarını tercih edenlerin bir işyerinde çalışmayı tercih etmemesi, kendisini bir işverene bağlı ve bir işyerine ait hissedememesidir (Keser, 2010, s.370- 371).

Günümüzde çalışma hayatında yaşanan dönüşüm ile ortaya çıkan kitle çalışması, ortak çalışma alanları ve sıfır saat sözleşmeleri, çalışanlara standart iş sözleşmelerine nazaran hak kaybı yaratmasına rağmen gün geçtikçe daha çok tercih edilmektedir. Bağımsız yüklenici, serbest çalışan, platform çalışanı, sıfır saat çalışanı gibi birçok isimlerle adlandırılan bu yeni çalışan tipi, işyeri kavramının klasik anlamdan uzaklaşarak daha geniş şekilde değerlendirilmesinin bir sonucudur (Çiğdem, 2019, s.192). Nitekim kitle çalışmasında fiziki bir işyeri bulunmamakta, iş sanal platformlar aracılığıyla yapılmaktadır (Felstiner, 2011, s.143). Sıfır saat sözleşmelerinde ise çalışanın bir işverene ve işyerine bağlı olma durumu standart istihdam türlerinden farklıdır. Çalışan, işveren tarafından önceden çağırılmakta, sessiz dönemlerde başka işlerde çalışabilmektedir. Diğer bir deyişle, çalışan açısından fiziki bir işyeri olsa dahi bu işyerine olan bağlılık süreklilik arz etmemekte, örgütsel bağlılık düzeyi düşük olmaktadır (Öztürk ve Yıldırım, 2022, s.71). Ortak çalışma alanlarında da, farklı meslekleri icra edenlerin bir arada çalışarak işlerini yaptıkları (Uda, 2013, s.2) ve işyeri kavramının geleneksel anlamının değiştiği görülmektedir.

Yeni istihdam türleri engelli, kadın ve aile yükümlülükleri dolayısıyla fiziksel bir işyerinde emeğini arz edemeyen işgücünün istihdamda olmasına imkân tanımakla beraber, dijital emek platformları aracılığıyla yapılan işlerde çalışma hayatında ortaya çıkan eşitsizlikleri de engellemektedir (Zyskowski, Morris, Bigham, Gray ve Kane, 2015). Çalışma hayatında internet yaygınlaşmadan önce işe alım sürecinde adayın işyerine gelmesi, mülakat sonucu işe alınması gibi süreçler, kitle çalışması gibi istihdam formları ile artık gereksiz hale gelmiştir. Nitekim bu yeni istihdam formunda, çalışan fiziki bir işyerine gelmeden iş tekliflerini almakta, işini yapmakta ve daha sonra ihtiyaç duyulmadığında hukuki süreçlere gerek duyulmadan iş ilişkisini bitirmektedir (Prassl ve Risak, 2016, s.625).

İşyeri kavramının geleneksel anlamını kaybetmesine neden olan gelişmelerden biri de işverenler tarafından esnekleşme adı altında işçilerin işyeri dışında çalıştırılarak maliyetlerin düşürülmesinin amaçlandığı uzaklaştırma stratejileridir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda giderek yaygınlaşan uzaklaştırma stratejileri, işyerinin küçülmesi ile sonuçlanmıştır (Hamblin, 1995, s.478). Artık evden ya da dünyanın başka

bir bölgeden çalışma olanağının var olduğu görülmektedir. Yaşanan bu dönüşüm müşteri memnuniyetini artırmak ve yaratıcılığı artırmak isteyen şirketler için dijital işyeri, çalışanlar arasında iletişimi sağlayarak bir örgüt kültürü yaratmak için de dijital çalışma portalı gibi sanal çalışma alanlarını ortaya çıkarmıştır. Bu gibi sanal portallar çalışma hayatında işyeri kavramının giderek daha da bulanıklaşmasına neden olmaktadır (Eser Ay, 2017). Bulanıklaşan işyeri kavramı çalışma hayatına dair mesai ve dinlenme gibi kavramlarda da anlam kaybına neden olmuştur. Nitekim dijitalleşmenin had safhada olduğu çalışma yaşamında, e-posta ve mesaj gibi uygulamalar ile birlikte çalışana artık günün her saati ulaşma imkânı bulunmaktadır. Sonuç olarak dijitalleşen işyeri çalışanlarda tükenmişlik, uyku sorunları, iş yaşam dengesinin bozulması gibi birtakım problemlere neden olmaktadır (BBC, 2017).

Teknolojik gelişmelere paralel olarak sanallaşan işyeri, iş organizasyonlarında da birtakım değişiklikleri beraberinde getirerek üretim sistemlerinin dijitalleşmesine neden olmuştur. Fiziki bir işyerinde işin yürütülmesi için gerekli olan büro malzemelerinin büyük bir bölümü yeni istihdam türlerinde gereksiz hale gelmiştir. Nitekim bu istihdam türlerinde işin gerçekleştirilmesi için çoğunlukla bilgisayar ve internet bağlantısı yeterlidir (Degryse, 2016, s.53). Bununla birlikte, sanallaşan işyeri çalışanın günün istediği saatinde çalışmasına imkân tanımaktadır. Dolayısıyla işveren, fiziki bir işyerinden kaynaklı olan denetim, iş sağlığı ve güvenliği önlemleri, yemek ve yol gibi maliyetlerden kaçınmaktadır (Felstiner, 2011, s.152).

Yaşanan dönüşümler sonucunda işverenin talimat verme yetkisine sahip olduğu, herhangi bir organizasyon dâhilinde yapılan çalışmalar da işyeri kapsamında sayılmıştır. Yapılan tanımlamalarda iş organizasyonu kavramının üzerinde durulmuştur. Nitekim Türk İş Kanunu madde 2/f.3'de "*işyeri, işyerine bağlı yerler, eklentiler ve araçlar ile oluşturulan iş organizasyonu kapsamında bir bütündür*" (İş Kanunu, 2003, md.2/ 3) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu nedenle geleneksel iş ilişkisinde fiziki mekânla sınırlandırılan işyeri kavramı, çalışma hayatında yaşanan teknolojik dönüşümle beraber sınırları aşarak işverenin kurduğu iş organizasyonu kapsamında değerlendirilmektedir (Namlı, 2019, s.171). Ancak iş organizasyonu kavramının da işyerinin muğlaklaşması sorununa çare olmadığı görülmektedir. Nitekim kitle çalışması gibi istihdam türlerinde platformlar kendilerini işveren, çalışana ise işçi olarak kabul etmemekte ve ortada bir iş ilişkisinin var olmadığını ileri sürmektedirler.

Tartışma

İlkel toplumlardan bugüne kadar çalışma hayatında yaşanan dönüşümde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim şüphesiz çok etkilidir. Teknolojik gelişmeler çalışma hayatında bilgisayarların kullanımını artırmış ve yeni istihdam türlerinin ortaya çıkışına neden olmuştur. Bu istihdam türlerinin güvencesiz ve istikrarsız oluşu dikkat çekicidir.

Yeni istihdam türlerinde Sanayi Dönemi'nin mavi yakalı işçisinin yerini beyaz yakalı ve altın yakalı çalışanlar almıştır. Yeni çalışan tipinin çalışmaya verdiği anlam değişmiştir. Nitekim bu çalışanlar, sabah 8 akşam 5 mesai yapmaktansa günün istediği saatlerinde çalışmayı, evden veya uzaktan çalışmayı, birden fazla işveren ile çalışmayı tercih etmektedir. Ayrıca rutin işler yapmak istemeyen bu çalışanlar, yaratıcılığa dayalı işler yapmak ya da kendi işinin patronu olmak istemektedirler.

Kitle çalışması, ortak çalışma alanları ve sıfır saat sözleşmelerinde çalışma ilişkisi geleneksel istihdam türlerine göre farklılık göstermektedir. Bu istihdam türlerinde bağımlılık ilişkisi, işçinin korunması hatta işçi statüsünün elde edilmesi hususunda tartışmalar mevcuttur. Nitekim çoğu ülkede bu çalışanların bağımsız çalışan olarak tanımlandıkları için yasal korumaları olmadığı görülmüştür. Bu istihdam türlerinde işyeri kavramının değişimi de dikkat çekici niteliktedir. Kitle çalışmasında fiziki bir işyerinin bulunmadığı, ortak çalışma alanlarında farklı meslekten kişilerin aynı çalışma ortamını paylaştığı, ancak bu ortamın işyeri olarak adlandırılmadığı, sıfır saat sözleşmelerinde ise çalışanın tek bir işyerine bağlı olmadığı görülmektedir. Sanallaşan işyerinde bir arada bulunma imkânı bulunmayan çalışanların sendikal örgütlenmesi de zor olduğu için seslerini duyuramadıkları dikkat çekmektedir. Bu istihdam türlerinin kendine has yapısı ve işyerinin sanallaşması sonucunda sermaye karşısında zaten güçsüz olan emeğin daha da güçsüz duruma düşmesine neden olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Geçmişten günümüze çalışma hayatındaki her dönüşüm öncelikli olarak bu alanla ilgili kavramların içeriğinde değişikliklere neden olmuştur. Hayatın her alanını etkileyen teknolojik yeniliklerin ortaya çıkardığı sonuçlarda taraflar arasında dengeyi sağlamak önemli bir husustur. Ancak bu makalede, çalışma hayatının dönüşümü ile birlikte ortaya çıkan yeni çalışma türlerinde, özellikle emek aleyhine birçok olumsuz durumla karşılaşıldığı görülmüştür. Bununla birlikte yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda işyeri kavramının

geleneksel anlamını kaybederek sanallaştığı ve bu durumun da emeğin sömürülmesini kolaylaştırdığı ifade edilmiştir. Nitekim bu dönüşüm sonucunda ortaya çıkan yeni istihdam türlerinde, çalışanların statüsünün net olarak belli olmadığı, bağımlılık ilişkisinin zayıfladığı ve çalışanı korumaya yönelik önlemlerin kim tarafından alınacağı gibi kuralların belirsiz olduğu dikkat çekmektedir. Bu belirsizlikler sonucunda çalışma hayatına dair bütün risklerin çalışan tarafından üstlenildiği ve çalışanın hukuki açıdan korunması gerektiği görülmüştür.

1980 sonrası küreselleşme ile birlikte teknolojik gelişmeler hızlanmış, teknoloji çalışma hayatının başat unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu durum çalışma hayatında bilgisayar ve internetin kullanımını yaygınlaştırırken, işgücünün niteliğinde de değişikliklere neden olmuştur. Nitekim Sanayi Dönemi'ne ait rutin, sıkıcı ve pis işleri yapan mavi yakalı işçilerin yerini bilgi işçisi olarak da adlandırılan beyaz yakalılar almışlardır. Bu yeni çalışan türü, çalışma hayatında yalnızca teknolojiyi kullanmamakta bunun yanı sıra çalışma hayatına ait olan mesai, fazla çalışma ya da işyerine gelerek çalışma gibi kavramları da dönüştürmektedir. Artık çalışanlar uzun süre bir işyerinde çalışmaktansa çalışma yaşamı boyunca sayısız deneyim edinmek istemektedirler. Bunun yanı sıra artık çalışanların büyük çoğunluğu bir bilgisayar ve internet bağlantısının olduğu her yerde çalışabilir duruma gelmişlerdir. Bu durum çalışanların fiziki bir işyerine giderek çalışmayı daha az tercih etmesine dolayısıyla işyeri kavramının muğlaklaşmasına neden olmaktadır.

İşyerinin sanallaşmasının sonucu olan istihdam türlerinden biri olan kitle çalışmasında, çalışan internet üzerinden kendisine gelen teklifleri değerlendirmekte ve işini bir platform aracılığıyla yapmaktadır. Bu istihdam türü ile çalışanların esnek çalışma imkânı olsa da, işçi statüsünde sayılmadıkları için İş Kanunlarından doğan birçok haktan yoksun kaldıkları ve işgücü piyasalarındaki riskleri tek başlarına üstlendikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra çalışanların asgari ücretten yararlanamamaları, sendikal güvenceden yoksun olmaları, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin kim tarafından alınacağını belli olmaması gibi riskler de mevcuttur.

Farklı meslekte çalışanların bir araya geldiği ortak çalışma alanlarında ise, çalışanlara çalışma masası, internet, çay ve kahve imkânlarının da sunulduğu görülmektedir. Özellikle işyerine gitmeyip ev ortamında çalışan ancak sessiz bir çalışma ortamı bulunmayan bireyler için bu alanlar gayet konforludur. Ancak ortak çalışma alanlarında çalışanların mahremiyet, gizlilik, güvenlik ve dikkat bozukluğu gibi birtakım problemler yaşaması muhtemeldir. Bu çalışma alanlarının en önemli problemlerinden biri de yine çalışanlara yö-

nelik iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin nasıl alınacağı hususudur. Nitekim bu alanlarda yaşanan bir iş kazası olduğu takdirde ortak çalışma alanlarının işyerinden sayılıp sayılmayacağı hususu hala tartışmalıdır. Sıfır saat sözleşmeleri ise, çalışanın işveren tarafından ihtiyaç halinde çağrıldığı ve ne kadar süre çalışacağı çağrıldığı anda belli olan sözleşmelerdir. Bu sözleşme türünde dikkat çeken husus, çalışanın önünde sessiz dönemlerde başka bir işveren ile başka bir işyerinde çalışma konusunda herhangi bir engel bulunmamasıdır. Bu durum, çalışanın işyerine ve işverene olan bağımlılığının standart istihdam türlerine göre farklılaştığını göstermektedir.

Çalışma hayatında yaşanan bu dönüşümün gelecek yıllarda çok farklı boyutlara ulaşacağı aşikârdır. Nitekim toplumsal ve ekonomik olarak yaşanan her dönüşümde emek sermayenin karşısında zayıf kalarak kötü çalışma koşullarını kabul etmeye zorlanmıştır. Dijital dönüşüme paralel olarak giderek sanallaşan çalışma hayatında da çalışanlar, işverenler ve işyerleri sanallaştıkça çoğu riskin çalışanlar tarafından üstlenildiği dikkat çekmektedir. Bugün çoğu ülkede giderek daha da yaygınlaşan bu yeni istihdam türlerinde çalışanın korunmasına yönelik önlemlerin nasıl alınacağı belirlenmelidir. Bazı ülkelerde sanal platformlar aracılığıyla çalışanların mahkeme kararları ile işçi statüsünde sayılması yönünde kararlar bulunsa da, çoğu ülkede bu çalışanların hala serbest yüklenici ya da bağımsız çalışan olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Bu durum çalışanların geleceğini risk altına almakta ve emeğin sömürülmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla emeğin korunabilmesi için teknolojik gelişmelere paralel olarak mevzuat değişikliklerinin yapılması ve emek lehine sosyal politikaların tercih edilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adams, A. ve Prassl, J. (2018). *Zero-hours work in the United Kingdom*. International Labour Office, Inclusive Labour Markets, Labour Relations and Working Conditions Branch.
- Alper, Y. ve Kılış, İ. (2020). *İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku*. 5. Baskı. Bursa: Dora Basın Yayın Dağıtım.
- Avram, S. (2020). *Zero-hours contracts: Flexibility or insecurity? Experimental evidence from a low income population* (No. 2020-10). ISER Working Paper Series.
- BBC. (2017). Fransa'da çalışanlar mesai dışında e-postalarına bakmak zorunda değil, 20.02.2023 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38483642> adresinden erişildi.
- Bozkurt, V. (2014). *Endüstriyel ve Post Endüstriyel Dönüşüm: Bilgi, Ekonomi ve Kültür*. Bursa: Ekin Yayınevi.

- Brinkley, I. (2013). *Flexibility or Insecurity?: Exploring the Rise of Zero Hours Contracts*. London: Work Foundation.
- Çiğdem, S. (2019). Endüstri 4.0 ve Dijital Emek Platformlarının İnsana Yakışır İş Bağlamında Değerlendirilmesi. *Journal of Social Policy Conferences* , (77) , 157-199.
- Degryse, C. (2016). *Digitalisation of the Economy and its Impact on Labour Markets*. Brüksel: European Trade Union Institute.
- DESKMAG. (2019). 2019 Global Coworking Survey, 28.02.2023 tarihinde <https://www.deskmag.com/en/coworking-news/2019-state-of-coworking-spaces-2-million-members-growth-crisis-market-report-survey-study> adresinden erişildi.
- Durward, D., Blohm, I. ve Leimeister, J.M. (2016). Crowd Work. *Business & Information Systems Engineering*, 58, 281–286.
- Eichorst, W. (2012). 'Coworking – Trend oder Hype? '[Co-working – Trend or hype?], Magazin der Industrie- und Handelskammer, Darmstadt Rhein Main Neckar [Magazine of the Chamber of Commerce of the Darmstadt Rhein Main Neckar region], 1/2, pp. 30-31.
- Eser Ay, S. (2017), Dijital İşyerinin Kalbi Dijital Çalışma Portalında Atıyor, 29.12.2023 tarihinde <http://knowizz.com/blog/2017/10/27/dijital-isyerinin-kalbidijital-calisma-portalinda-atiyor/> adresinden erişildi.
- EUROFOUND (2015). *New forms of employment*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Felstiner, A. (2011). Working the Crowd: Employment and Labor Law in the Crowdsourcing Industry. *Berkeley Journal of Employment and Labor Law*, 32(1), 143- 203.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (Cemal Güzel, Çev.). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Hamblin, H. (1995). Employees' Perspectives On One Dimension Of Labour Flexibility: Working At A Distance. *Work, Employment & Society*, 9(3), 477-478. doi: <https://doi.org/10.1177/095001709593003>
- ILO (2016). *Non-Standard Employment Around the World: Understanding Challenges, Shaping Prospects*, Geneva.
- İş Kanunu. (10 Haziran 2003). 4857 Sayılı İş Kanunu. Resmi Gazete Sayı 25134.
- Jäger, G., Zilian, L. S., Hofer, C., ve Füllsack, M. (2019). Crowdsourcing: working with or against the crowd?. *Journal of Economic Interaction and Coordination*, 14, 761-788. doi: <https://doi.org/10.1007/s11403-019-00266-1>
- Johns, T., ve Gratton, L. (2013). The third wave of virtual work. *Harvard business review*, 91(1), 66-73.
- Keser, A. (2010). Çalışmanın değişen anlamı ve çalışmaya ilişkin yeni trendler. *Journal of Social Policy Conferences* (No. 49), 361-377.
- Keser, A. ve Kümbül Güler, B. (2021). *Çalışma Psikolojisi*. 2. Baskı. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Kittur, A., Nickerson, J. V., Bernstein, M., Gerber, E., Shaw, A., Zimmerman, J., ... Horton, J. (2013). The future of crowd work. In *Proceedings of the 2013 conference on Computer supported cooperative work*, 1301-1318.

- Klebe, T. ve Neugebauer, J. (2014). Crowdsourcing: Für eine handvoll Dollar oder Workers of the crowd unite?. *Arbeit und Recht*, 62(1), 4-7.
- Kurtulmuş, N. (2012). Post-endüstriyel ekonomilerde kitle üretimine bir alternatif: esnek uzmanlaşma. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(40), 161- 173.
- Leclercq-Vandelannoitte, A. ve Isaac, H. (2016). The new office: how coworking changes the work concept. *Journal of Business Strategy*, 37(6), 3-9.
- Leforestier, A. (2009). The co-working space concept. *CINE Term project*.
- Lordoğlu, K., Özkaplan, N. ve Törüner, M. (1999). *Çalışma İktisadı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Merkel, J. ve Oppen, M. (2013). *Coworking Spaces: Die (Re-) Organisation kreativer Arbeit* (No. 16). WZB-Brief Arbeit. Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Berlin, <https://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:101:1-2013062610738>
- Mieszkowski, K. (2006). I make \$1.45 a week and I love it, *Salon*, 25.07.2023 tarihinde https://www.salon.com/2006/07/24/turks_3/ adresinden erişildi.
- Naiman, L. (2016). Creativity and the Meaning of Work, 28.07.2023 tarihinde <https://www.creativityatwork.com/creativity-and-the-meaning-of-work/> adresinden erişildi.
- Namlı, İ. Y. (2019). Platform Work and Some Problems Related to Labor Law/ Platform Çalışma ve İş Hukuku Bakımından Doğurabileceği Bazı Sorunlar. *Reflections on International Relations & Politics & History & Law*, 155.
- Öcal, F. M. ve Altıntaş, K. (2018). Dördüncü sanayi devriminin emek piyasaları üzerindeki olası etkilerinin incelenmesi ve çözüm önerileri. *OPUS International Journal of Society Researches*, 8(15), 2066-2092.
- Ören, K., ve Yüksel, H. (2012). Geçmişten günümüze çalışma hayatı. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2012, 1(1), 34-59.
- Öztürk U. ve Yıldırım E. (2022). Çağrı Üzerine Çalışma ve Sıfır Saat Sözleşmeler. A.Özdemir (Der), *Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Seçme Yazılar VI* içinde (ss. 58- 78). Sakarya: Değişim Yayınları.
- Parlak, Z. (1999). Yeniden yapılanma ve post-fordist paradigmlar. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 83-102.
- Prassl, J. ve Risak M. (2016). Uber, Taskrabbıt, and Co.: Platforms as Employers - Rethinking the Legal Analysis of Crowdwork. *Comparative Labor Law & Policy Journal*, 37(3), 619- 652.
- Pyper, D. ve Harari, D. (2013). *Zero-hours contracts*. London: UK Parliament.
- Suzy G. (2018, Ocak 26). Zero Hours contracts: Advantages and disadvantages. 10. 02. 2021 tarihinde <https://citrushr.com/blog/day-to-day-hr/zero-hours-contracts/> adresinden erişildi.
- Standing, G. (2014). *Prekarya*. (Ergin Bulut Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenkal, A. (1998). *Sendikasız Endüstri İlişkileri*. Ankara: Kamu- İş Yayınları.
- Tokol, A. ve Alper, Y. (2018). *Sosyal Politika*. 9. Baskı. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.

- Uda, T. (2013). *What is coworking? A theoretical study on the concept of coworking*. Graduate School of Economics and Business Administration, Hokkaido University, Discussion Paper, Series A, No. 265. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2937194>.
- Veal, A.J. (2004). A Brief History of Work and Its Relationship to Leisure. J.T. Haworth, & A.J. Veal (Edi.), *Work and Leisure* içinde (ss.15- 33). London: Routledge.
- Wexler, M.N. (2011). Reconfiguring the sociology of the crowd: exploring crowdsourcing. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 31(1/2), 6–20. doi: <https://doi.org/10.1108/01443331111104779>
- Yıldız, Y. (2021). Ortak Çalışma Alanlarını Tercih Edilme Motivasyonları: İstanbul Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul.
- Zyskowski, K., Morris, M. R., Bigham, J. P., Gray, M. L., ve Kane, S. K. (2015). Accessible crowdwork? Understanding the value in and challenge of microtask employment for people with disabilities. In *Proceedings of the 18th ACM conference on computer supported cooperative work & social computing* (pp. 1682-1693). doi:10.1145/2675133.2675158

KENT YAŞAMI VE KENT YAŞAMINDA İLETİŞİM PRATİKLERİ ÜZERİNE TEORİK BİR İNCELEME

Sümevra Tüzün¹

¹Orcid ID: 0000-0003-2508-1129

Öz

Toplumsal bir varlık olarak insan çevresiyle sürekli bir etkileşim halindedir. Kırsal bölgeler, ufak şehirler, büyük şehirler ve metropoller insanların ilişki ve iletişim biçimlerini etkileyen karmaşık ve çok yönlü bağlamlar olarak şehir sosyolojisinin inceleme konuları arasında yer almaktadır. Sanayi Devrimi'nden sonra literatürde çeşitli sorunsallarla yer tutan kent kavramı hem iletişim sosyolojisinin hem de kent sosyolojisinin önemli çalışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışma, kent yaşamının insani etkileşimleri, ilişkileri ve iletişim pratiklerini etkilemesi noktasında teorik bir inceleme gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, özeldir Georg Simmel, Ferdinand Tönnies ve Anthony Giddens'in düşünceleri üzerinden kent yaşamı ve insan hayatına etkileri ele alınmıştır. Çalışmanın, kent yaşamındaki sorunsalları iletişim disiplini perspektifinden ele alma noktasında araştırmacılara ilham olması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *İletişim sosyolojisi, kent sosyolojisi, kentleşme, kent yaşamı*

Atf için:

Tüzün, S. (2023). Kent Yaşamı ve Kent Yaşamında İletişim Pratikleri Üzerine Teorik Bir İnceleme. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 33, ss. 228-248.

1 Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, E-mail: smeyra_tzn@hotmail.com

A THEORETICAL EXAMINATION ON URBAN LIFE AND COMMUNICATION PRACTICES IN URBAN LIFE

Abstract

As a social being, man is in constant interaction with his environment. Rural areas, small cities, big cities and metropolises are among the subjects of urban sociology as complex and multifaceted contexts that affect people's relationships and communication styles. The concept of the city, which has a place in the literature with various problematics after the industrial period, constitutes one of the important study areas of both communication sociology and urban sociology. This study aims to conduct a theoretical analysis on the effects of urban life on human interactions, relationships and communication practices. In this context, urban life and its effects on human life will be discussed from the perspective of the thoughts of Georg Simmel, Ferdinand Tönnies and Anthony Giddens in particular. It is hoped that the study will inspire researchers to address the problematics in urban life from the perspective of the communication discipline.

Keywords: *sociology of communication, urban sociology, urbanization, urban life*

GİRİŞ

Toplumsal bir varlık olarak insan çevresiyle sürekli bir etkileşim halindedir. İçinde bulunulan bağlamlar genişledikçe, karmaşıklaştıkça insanın etkileşimi ve bu etkileşimlere dayalı olarak geliştirdiği ilişki ve iletişim biçimleri de komplike bir yapı arz etmektedir. Köyler, şehirler, büyük metropoller insanı ve yaşam biçimini etkileyip değiştiren, dönüştüren ve biçimlendiren özellikler içermektedir. Simmel'den mülhem temsili birer örnek olarak zihnimizde şu iki durumu tasvir edebiliriz. Kırsal bir coğrafyada, geniş bir ovada yer alan bir yaylada evinin avlusuna oturmuş karşısındaki ufka uzanan manzaraya bakan birini düşünelim öncelikle. Sabahtan akşama kadar o avluda tanık olabileceklerini ve izleyebileceği hareketliliği düşünelim. Daha sonra İstanbul'da bir gökdelende penceresinin camından dışarıyı izleyen birini düşünelim. Ufuk çizgisini arkasında bırakan büyük binalarla çevrili olan manzarasında, gökyüzünü, yeryüzünü ve arasını kaplayan boşlukta neler görebileceklerini düşünelim. Salt bu manzara kıyaslaması dahi, insan zihninin çalışmasını etkileme noktasında şehirler hakkında bize bir başlangıç noktası sunabilir.

Çok eski zamanlardan günümüze uzanan tarihsel süreçte, insanlığın geçirmiş olduğu değişimlerin, dönüşümlerin ve sorunların meskeni ve aynası olan şehirler bu bakımdan önemli bir araştırma alanıdır. Sosyoloji ve iletişim bilimleri de bu anlamda birbirleriyle yolu kesişen iki alan olarak belirmektedir. Şehir sosyolojisi ve iletişim sosyolojisi bu bağlamda benzer çalışma alanlarına sahip iki alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehir sosyolojisini Arlı (2022, Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi),

“İnsan topluluklarının şehir mekanında örgütlenme mantığını ve yerleşme tarzlarını dikkate alarak fiziksel ve mamur çevreyle etkileşimlerini çok boyutlu olarak soruşturan, yine insan topluluklarının ve gruplarının kentlerdeki ekonomik, sosyal ve kültürel eylem ve etkileşimlerini çoklu teorik ve yöntemsel araçlarla inceleyen bir araştırma alanı”

olarak tanımlamaktadır. İletişim sosyolojisi ise “sosyoloji alanının kendine özgü kavram, tartışma ve yöntemleriyle iletişimi anlamaya ve açıklamaya” yönelik hem iletişim bilimlerinin hem de sosyolojinin bir alt disiplini olarak ifade edilmektedir (Adıgüzel vd., 2022, s. 4).

Bu çalışma, kent hayatının insani ilişkiler ve iletişim perspektifinden okunmasını teorik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikli olarak şehir ve şehirle ilgili çalışmalar özet bir şekilde sunulacaktır. Ardından,

Tönnies, Simmel ve Giddens'in görüşleri çerçevesinde modern yaşamı karakterize eden kent yaşamı, kent yaşamındaki etkileşimler, ilişkiler ve iletişim biçimlerine dair bir çerçeve sunulmaya çalışılacaktır.

1. Kentleşme Olgusu ve Kökenleri

Şehirleşme olgusu çok eski tarihlere, bundan 10 bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Antik zamanda şehirler, merkezi şehirler ve merkezi şehirlere çeşitli yollarla bağlanan diğer şehirler olarak var olmaktadır. Atina, Roma, Babil gibi şehirler, merkezi şehirler olarak bilginin, gücün, iktidarın, zenginliğin, kontrolün simgesidirler. Atina'da şehir devleti olarak *polis* bu bağlamda şehrin egemenlik alanını ifade eden bir yönetim şeklidir (Rittersberger-Tılıç, 2013, ss. 3-4).

Literatürde kent ve kentleşme üzerine yapılan çalışmalar, antik dönemi, Orta Çağ'ı, feodal dönemi, sanayi ve sonrası dönemi ele alan geniş bir çalışma alanını kapsamaktadır. Şehirleşme üzerine gerçekleştirilen çalışmalarda referans alınan toplum genellikle Batı toplumdur. Sanayileşmenin bu sebeple şehir yaşamı üzerinde etkileri derin olmuştur. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında beliren ilerleme düşüncesi ve yaşanan Sanayi Devrimi sonucunda toplumsal hayat ve kurumsal yapılar tamamen dönüşmüştür. Seri üretim yapan fabrikalar nüfus hareketliliğinin şehirlere doğru akmasına sebep olmuştur. Böylece kentler büyümüştür, sanayileşme yaygınlaşmıştır. Bunlar da beraberinde kapitalist ekonomilerin büyümesini ve kent problemlerini getirmiştir (Bulaç, 2007, ss. 13-17).

Kent yaşamının sanayileşme ve kapitalizmle ilişkisi sebebiyle, kent çalışmalarında Marx'dan da bahsedilmektedir. Ancak Marx'ın odağında kent kavramı değil kapitalizm, gelişimi ve toplumsal analizleri bulunmaktadır. Bu bağlamda, dolaylı olarak kapitalizm ve kent ilişkisi de çalışmalarında belirmektedir.

Weber şehri, Batıya özgü ve Batı demokrasisinin gelişimiyle yakından alakalı bir fenomen olarak görmektedir. Ancak Weber'in çalışmalarının odağında da kent olgusu yer almamaktadır. Weber'in kent analizleri feodalizmden kapitalizme geçiş sürecindeki analizlerine dayanmaktadır. Onda toplumlar, Batı dışındaki toplumlar ve modern, kapitalist Batı toplumu olarak ayrılmaktadır. Kapitalist dönemdeki kentlerin başlıca özelliği ticari ilişkilere dayanmasıdır. Bunun dışında kentlerin sahip olması gereken nitelikleri; kenti koruyan ve savunan bir kale, pazar yeri, siyasal açıdan görece özerk yasaları uygulayan bir mahkeme ve kentlilerin seçtiği yöneticiler olarak sıralamak-

tadır. Kentler Weber için, rasyonelliğin, vatandaşlık haklarının ve kapitalist girişimin geliştiği yerlerdir. Kent yaşamında bireyler arasındaki farklılıklar ve eşitsizlikler, uzmanlık alanlarına bağlı olarak mesleki iş bölümlerinin oluşturulması ile çözülmektedir (Weber, 2010; Güllüoğınar, 2013). Weber'in modern dünyaya ilişkin görüşlerini Giddens kötümser olarak tanımlamaktadır. Onun için modern dünya "maddi ilerlemenin, yalnızca bireysel yaratıcılığı ve özerkliği ezen bir bürokrasinin genişlemesi pahasına elde edildiği paradoksal bir dünya"dır (Giddens, 1994, s. 15).

Durkheim mekanik ve organik dayanışma kavramlarıyla geleneksel toplum ve sanayi toplumu ayrımını yapar. Ona göre toplumsal bağlar ekonomi alanındaki gelişmelerle dönüşmüştür. Mekanik toplumlar birbirlerine benzeyen insanların oluşturduğu toplulukları ifade etmektedir. Ekonomik gelişmeler neticesinde oluşan sanayi toplumunda ise birbirine hiç benzemeyen insanlar, iş alanında ortaya çıkan farklı meslekler ve uzmanlık alanları gereği bir arada bulunurlar ve birbirlerini tamamlarlar. Organik toplumlar, değerler ve normlar çerçevesinde yaşarlar ve bunların çığnendiği durumlarda toplumsal anomaliler ortaya çıkar. Toplumsal anomalilerin önlenmesi adına bireyler kendilerinden beklenenleri ve görevlerini bilmeli ve yerine getirmelidirler (Mendras, 2014, s. 151).

Şehir ve kent kavramlarının ayrımında kente despotik bir mizaç atfeden Henri Lefebvre, kent toplumunu sanayileşme sürecinde tarım hayatının üzerine inşa edilen ve ona egemen olan bir toplum olarak tanımlamaktadır (Lefebvre, 2017, s. 8). Şehrin bir sorunsal olarak sanayileşme süreciyle ortaya çıktığını, bu sebeple sanayileşmenin belirleyen ve şehirle ilgili çıkan her türden sorunun ise belirlenen olduğunu söylemektedir. Bu bağlamda modern dönemde çıkan sorunların sanayileşme ile alakasına dikkatleri çekmektedir (Lefebvre (2018, ss. 21-31). Ancak şehirleşmenin sanayiden çok daha eski bir kavram olduğunu söyler ve Doğu şehirlerini, Antik şehirleri, Orta çağ şehirlerini örnek olarak sunar. Bu bağlamda Doğu şehirlerini politik ve Asya tipi üretim tarzına bağlı, Antik şehirleri politik ve köle sahipliğine bağlı, Orta çağ şehirlerini ise feodal ilişkilere bağlı, politik ama aynı zamanda ekonomik özellikleriyle dikkat çeken ticaret, zanaatkarlık ve bankacılık şehri olarak tarif eder. Sanayileşme döneminin başlarında ise Batı Avrupa'da şehir ve şehirleşme zaten güçlüdür. Şehirler zenginliğin, bilginin, tekniğin ve sanatın biriktiği toplumsal ve politik yaşam merkezleridir. Toprak mülkiyeti dönemi bitmiş, kapitalist yaşam biçimi hakim olmuştur. Bunun sonucunda ise iş bölümüne dayalı şehirler ağı oluşur. Lefebvre oluşan bu kent sisteminin

aslında yükselen merkezi bir güç olarak devlet olduğunu dile getirmektedir. Bunun nedeni, Orta çağ şehirlerinin zenginliklerini merkezileştirmeleridir. Merkezileştirilen zenginlikleri yönetenler ise yatırımlarını hakim oldukları şehre üretkenlikten uzak biçimde yatırırlar. Merkezileşme neticesinde zenginliğin yatırıldığı şehir, diğer şehirlere baskın gelir ve başkent ortaya çıkar. Bu süreç Avrupa ülkelerinin hepsinde çok farklı şekillerde yaşanmıştır. Sanayileşme ve şehirleşme kendi içerisinde çatışmalı süreçleri barındırmaktadır. “Çünkü sanayileşme sadece işletmeler (işçiler ve işyeri şefleri) değil, çeşitli bürolar, bankacılık, finans, teknik ve politika merkezleri de üretmektedir” (Lefebvre, 2018, 27).

Kent sosyolojisi çalışmaları bu bağlamda aslında modernite çalışmalarının bir özel alanını teşkil etmektedir. Zira modern ile işaret edilen sanayileşme sonrası dönemdir ve literatürdeki kent kavramı da modern dönemdeki şehirleri ve toplum yapısını ifade etmektedir. Bahsi geçen çalışmalar da 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılı kapsamaktadır.

Kent sosyolojisini bilimsel bir araştırma konusu haline getirmede kuşkusuz Chicago Okulu’nu da anmak gerekmektedir. Chicago Okulu Sosyoloji Bölümü 1892’de, yani sanayileşmenin arttığı ve dolayısıyla kentlerin büyüdüğü ve nüfus hareketliliklerinin arttığı bir dönemde kurulmuştur. Bu dönemde Chicago kenti işsizlik, fakirlik, nüfus hareketliliği sonucu kentlilerle taşralılar arasında yaşanan gerilimler, işçilerin yaşadıkları sıkıntılar gibi problemlerle doludur. Siyasi erkler bu problemlerin çözümünde hangi politikaları uygulayacakları hususunda arayış içindedir. Okul bu bağlamda mezkur problemlerin çözümüne yardımcı olmaları için hem sanayicilerden hem de siyasilerden mali olarak da ciddi destekler görmüştür (Fisher ve Strauss, 1990, ss. 473-474). 19. yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın başlarında Chicago kenti, tanımlanmaya çalışılan kent kavramının somut hali ve ilgi alanına giren sorunların yatağı gibidir. Kent yaşamı ve kırsal yaşam aynı anda şehirde yaşamaktadır ve bu da 1920’lerde siyahilere yönelik derin ırkçılık problemlerini ve diğer kırsal bölgelerden göç edenlerle farklı türden çatışmaların yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Ayrıca şehirde güvenlik ve sağlık problemleri de baş göstermiştir. Bu bakımdan Chicago Okulu’nun önünde incelenmeyi bekleyen devasa bir çalışma alanı durmaktadır (Kaya, 2011; Serter, 2013).

Giddens bu çalışmalarda (2012a, ss. 93-96) iki görüşün dikkate değer olduğunu söylemektedir. Bunlardan ilki Robert Ezra Park’ın ‘ekolojik yaklaşımı’, diğeri Louis Wirth’in ‘yaşam biçimi olarak kentsellik’ düşüncesidir. Park’ın düşüncesi biyolojideki bitki ve hayvanların fiziksel çevrelerine adaptasyon

sürecini ifade eden ekolojik süreçlerden mühlhem kentin sahip olduğu farklı bölgelere göre, o bölgelere uygun insan nüfusunu seçip ayırdığı ve elediği düşüncesini içermektedir. Biyolojik çevrelerin süreçleriyle benzer şekilde kentlerde de “rekabet, işgal ve yerini alma” süreçleri vardır. Süreçler sonucunda farklı özelliklere sahip mahalleler oluşur. Söz gelimi, kent merkezlerinde iş, eğlence ve ticari kurumlar öbekenir. Kent merkezini çevreleyen iç kent kısmında ucuz daireler ve pansiyonlar, köhne mahalleler vardır. Bunların ötesinde ise orta sınıf işçi banliyöleri yer almaktadır. Wirth’in yaklaşımı ise kentleri “büyüklük, yoğunluk ve nüfusun heterojenliği” olarak ele almaktadır. Yaşam biçimi olarak kentsellik düşüncesinde kalabalık şehirlerde fiziken yakın yaşayan insanların birbirlerini tanımadıkları, kurdukları ilişkilerin tatmin edici olmaktan uzak, kısa süreli ve çıkara dayalı olarak kurulduğu düşüncesi vardır. Bireylerin duygularını samimice ifade etme imkanları yoktur ve dolayısıyla buna imkan tanıyan birliktelik ve birliktelikten kaynaklı katılım duygularına yer yoktur. Bireylerin yaşamları ahlaki duygulardan da kopuktur. Birlikteliğin olmadığı kentlerde tanımlanmış düzenli davranış kurallarının yön verdiği rutinler hakim durumdadır. Nüfusun çokluğunun, ekolojik düşüncede olduğu gibi, kentlerde alanları oluşturduğu ve bu alanlarda işlevlere göre nüfus yığılmalarının gerçekleştiği düşünülmektedir.

Kent yaşamına ilişkin farklı bağlamlarda, farklı kavramları referans alan sayısız çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın buradan sonraki bölümünde, kendisinden sonraki düşünürleri de derinden etkileyen üç sosyoloğun düşüncelerine giriş niteliğinde değinilecektir.

2. Tönnies: Cemaat ve Cemiyet Kavramları Çerçevesinden Toplum Yaşamı

19. yüzyılın sonlarında Avrupa ve Amerika’da yaşanan ve toplumsal yaşantının her alanına sirayet eden değişim ve dönüşümleri anlamak isteyen Ferdinand Tönnies (1855-1936), bu değişim ve dönüşümleri cemaat (gemeinschaft) ve cemiyet (gesellschaft) kavramları ile açıklamıştır (Tönnies, 2019). Bu iki kavram daha sonra, toplumsal ilişkiler ve yaşam biçimlerini karşılaştırmalı olarak ele alan pek çok sosyal çalışmanın temel kavramlarını teşkil etmiş ve Tönnies kent sosyolojisinin kurucularından olarak yerini almıştır.

Cemaat kavramına ilişkin tanımlarda sıklıkla iki unsur belirlemektedir. Bunlardan ilki, bir yere ve mekana bağlı olan insanlar, ikincisi ise müşterek bir yaşam, kültür, duygu, inanç, düşünce vb. belirli paylaşımları olan insan grupları ya da kümeleridir. Ancak tanımlardaki bir yere bağlı olan

insanlar açıklamasına birincil dereceden önem vurgusu yapmak isabetli olmamaktadır. Zira insanların belirli yerlerde toplanması dahi ikinci unsurda sayılan nedenlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Anık (2014, s. 23) cemaati “birincil ilişkilerin hakim olduğu, mecbur olmasalar da insanların birbirlerine karşı kendilerini yükümlü ve sorumlu hissettikleri ‘alturizm’in en belirgin biçimde kendini gösterdiği oluşumlar ” olarak tanımlamıştır. Cemiyet kavramını açıklamak için gerekli olan bir diğer kavram olan camiaları ise, “belirli bir ölçüde ve belirli bir amaç veya ilke, iş, işlev vs. gereği bir araya gelmiş (meslek, yerleşim, işyeri, çalışma alanı vs.) ve aralarından bazen ihtiyari, bazen de zorunlu olarak sıkı ilişkilerin sürdürüldüğü sosyal oluşumlar (Anık, 2014, s. 23)” olarak tanımlamıştır. Cemiyet, cemaat ile camianın oluşturduğu bu sosyal oluşumların tamamını ifade etmektedir. Cemiyetlerin her birinin kendine has ayırt edici özellikleri vardır. Tarih, dil, kültür, manevi öğeler, kurumlar ve zihniyet gibi bu özellikler cemiyetlerin sahip oldukları medyatik mekanizmalarıyla bir görünüm de kazanarak gözlemlenebilmektedir. Cemiyetlerin sahip oldukları bu medyatik mekanizmalara cemaatler ve camialar da tabidir. Ancak, bu tabiiyetin dışında, cemaatlerin ve camiaların da kendilerine has medyatik mekanizmaları bulunmaktadır. Bu oluşumların kendilerine has özelliklerinin yansıdığı medyatik mekanizmalar sebebiyle cemiyetler cemaatleri ve camiaları, cemaat ve camialar da cemiyetleri etkilemekte, değiştirip dönüştürebilmektedir. Ünal (2022), cemaat, camia ya da cemiyet gibi oluşumların medyatik inşa süreci sonucunda var olduklarına dikkatleri çekmektedir. Buna göre, medyatik mekanizmalar aracılığı ile bireyler “birbirleriyle diyaloga ve etkileşime girmekte; belli noktalarda temayül göstererek cemiyet, camia ve cemaat gibi birliktelikler oluşturmaktadırlar” (Ünal, 2022, ss. 127-128). Toplumsal alanda her daim medyatik inşa devam etmektedir.

Cemaat ve cemiyet kavramını Cevizci (1999, s. 374) “doğal irade ve rasyonel irade ayrımı” ile açıklamıştır. Doğal iradenin etkili olduğu cemaat (gemeinschaft) insanların kan bağı ile bağlı olduğu akraba ilişkilerini ya da duygusal bağlarını ifade eden ilişkilerini içermektedir. Bu ilişki türlerinin somut örneklerini aile, akraba, dost, dini gruplar gibi kavramlarda bulabiliriz. Dolayısıyla, güdülerin ve duyguların kendisini samimiyetle, birebir ve sürekli gösterdiği ortamdır. Bu sebeple cemaat kavramıyla çıkarlardan değil gerçek birlikteliklerden bahsedilmektedir. Bundan farklı olarak cemiyet (gesellschaft) rasyonel iradeyi ifade etmektedir ve insanın varlığının amaçlarına, çıkarlarına, şahsi olmayan ilişkilerine dönük yönünü göstermektedir. Büyük kentlerin, sanayi yaşamının vb. farklılıkların bir arada olduğu toplumsal mekanların

oluşumu olarak cemiyet modern toplumu temsil etmektedir. Modern toplumun kurumsal yapılarında, yönetim biçimlerinde ve askeri birimlerinde var olan ilişki türleri cemiyete somutluk kazandıran örneklerdir.

Tanımlardan, sosyal oluşumlar olarak cemaatlerin toplumsal hayata geçişte ilksel ilişki türlerini içerdiği anlaşılmaktadır. Modern öncesi toplumları anlamada cemaat kavramının en güçlü görünümünü aile ve akrabalık ilişkileriyle, inançlarda görmek mümkündür. Bu görünümde cemaatin en temel duygusu olan ‘biz’ kavramı yer almaktadır. Biz çoğulluğundaki teklik cemaatin amaçlarında ve menfaatindedir: ‘Biz’in ortak tek amacı, menfaati, inancı, kültürü vb. şeklinde görülen düzen, birlik ve beraberlik. Buna aykırı davranışların sergilendiği noktada cemaat içerisindeki kınanmadan cemaatten atılmaya varabilecek kurallar sistemi mevcuttur. Cemiyet hayatı ise geniş ve karmaşık ilişki ağlarında, bireylerin çoğunlukla birbirinden ayrı tekil amaçlarını, bireysel arzu, menfaat ve çıkarlarını, emir komuta zincirine bağlı otoriteyi, statülere bağlı toplumsal konumları, yazılı herkesi bağlayıcı olan hukuk kurallarını ve bitmeyen bir dinamizmi içermektedir (Gezgin, 1988, s. 187).

Tönnies aynı çağda yaşadığı Simmel gibi, kent yaşamı ve bireyler üzerindeki etkileri üzerine eğilmiştir. Sanayileşmenin toplumsal yaşam üzerinde geri dönüşsüz etkileri olduğunu düşünmektedir. “Hüzünle karışık, kişiler, komşular ve dostlar arasında kurulan geleneksel, sağlam, yakın bağlara dayalı olan ve kişinin kendi toplumsal konumuna ilişkin” (Giddens, 2012b, s. 946) net bir fikre sahip olduğu cemaat (gemeinschaft) yaşantısında var olan ilişkilerin gittikçe zayıfladığını göstermiştir. Cemaatin yerini, geçici ve araçsal ilişkilere dayalı birlik ya da cemiyet olarak tanımladığı gessellschaft almıştır. Cemiyete dönüşen cemaatlerde yaşam bireyseldir, ilişkilerin amacı ya da hedefi salt bireysel çıkara yöneliktir. Cemiyetin üyelerini yabancılar teşkil etmektedir (Giddens, 2012b, s. 946).

Tönnies’in çalışması, sanayi öncesi ve sanayi sonrası toplumsal yaşamdaki derin farklılıkları, geleneksel yaşamdan kopuşun göstergeleri olan ilişkiler ve yaşam biçimlerinin yapısını anlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda cemaat kavramı bireylerin birbirileri ile sıkı sıkıya, dostane ilişki biçimleri gerçekleştirdiği bir yapıya işaret etmektedir. Bu yapı stabildir, homojendir, aile ve kilise gibi sosyal kontrol mekanizmaları tarafından korunur. Toplumsal hareketlilik sınırlı ve bireylerin yaşamları düzenlidir. İlişkilerin doğası ise samimiyet ve anlamsal yüklemelerle doludur. Bu tasvirin tam karşıtı olarak gözükken cemiyet yaşantısında ise bireysel çıkarlar üzerine kurulu bir yaşam, karşılıklı güven yerine bireylerin kendilerini garantiye aldıklarını hissettikleri anlaş-

malar ve sözleşmeler yer almaktadır. Modern yaşam biçiminin çıkarıcı ve samimiyetten uzak yapay ilişkilerinin ifadesi olarak cemiyet yaşantısı, çok hareketli, düzensiz bir yapı arz etmektedir. Kültürel heterojenlik ortak anlamsal kodların önünde bir engeldir. Sürekli akan bu hızlı yaşamda bireyler daha ferah ve yüksek standartlara sahip bir yaşama ulaşmak için sürekli rekabet halindedir (Tönnies, 2000; Slattey, 2014).

3. Simmel: Metropol Yaşamı ve Birey

Tönnies gibi Georg Simmel'in (1858-1918) çalışmaları da kent sosyolojisine yapılan ilk önemli katkıları içermektedir. Her ikisi de kendisinden sonra gelen kent sosyologlarını etkilemişlerdir. Simmel, Chicago Okulu'nun önemli isimlerinden biri olan Robert E. Park'ın da hocasıdır ve beraber çalışmışlardır (Giddens, 2012b, s. 945). Simmel'in inceleme alanını, kent yaşamının bireyler üzerindeki etkisi oluşturmaktadır. Bireylerin kişiliklerinde değişiklikler meydana getiren kent yaşamı, modern insanın yaşamının merkezinde yer alan olgulardan biridir (Koyuncu, 2011, s. 34).

Modern hayatın zorluğu, Simmel'in bunaltıcı olarak tarif ettiği ve bireyin karşısında duran "toplumsal güçler, tarihi miras, harici kültür ve hayatın tekniği"ne karşı girişilen varlık mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Birey tüm bu unsurlar karşısında mevcudiyetini ve ferdiyetini korumak adına biteviye bir mücadele vermektedir. Tarihi bağlarından kurtulmaya ve özgürleşmeye çalışan modern insan, bireysel anlamda kendisini yegane kılacak işlevlerle donanmayı ve bunların takdir edilmesini de uzmanlaşma adı altında sağlamıştır. Uzmanlaşma bireylerin vazgeçilmez olmasını sağlayacak bir etken olmuştur. Birey, modern dünyada kendine bir yer edinmek adına bu bağlamda sürekli bir mücadele içerisinde bulunmaktadır.

Simmel'in *Metropol ve Zihinsel Yaşam* isimli çalışmasında şehir yaşamındaki bireye ilişkin şu tanımları sıklıkla alıntılanır: "Metropole özgü birey tipinin psikolojik temeli içsel ve dışsal uyarıların süratli ve dur durak bilmeksizin değişmesinden kaynaklanan sinirsel uyarımın şiddetlenmesine dayanır" (Simmel, 2000, s. 168). Metropolde her an akan ve değişen görüntüler kah belirli bir düzenlilik içerisinde kah çatışma halindedir. Görüntülerin ortak özelliği "ömürsüz izlenimler" olmalarıdır. Metropol hayatında bu izlenimler baş döndürücü bir hızla sürekli olarak akmaktadır. Frisby (2012, s. 76) toplumsal alandaki bu akışı en iyi ilişkisel kavramların açıklayacağını ifade eder. Bu bağlamda, Simmel'in anahtar kavramlarını etkileşim ve toplulaşma oluşturur. İlgi alanını ise fenomenler arasındaki ilişkiler belirler.

Birey metropolün bu yaşantısında adeta her tarafı kuşatan uyarıların akıntısına kapılmış gibidir. Metropol yaşamı ekonomik, mesleki, toplumsal ve insan hayatını her alanda kuşatan kalabalık ve sürekli hareketli bir yapı arz ettiğinden, bireylerin yüksek bir bilinç haline sahip olması gerekmektedir. Esasında metropol insanlara bu yüksek bilinçlilik halini kazandırmaktadır. Bu bilinçlilik hali bir tür bireyin yaşamını koruma refleksidir. Şehir yaşamında birey kendi varlığı için tehdit olan harici dünyaya ve mesajlara sürekli olarak maruz kalmaktadır. Bu durum onun teyakkuz halinde olmasını gerektirmektedir. Bir hayatta kalma refleksi olarak bireyin zihni her daim bu mesajlar tarafından uyarılmaktadır. Birey, bu mesajlara karşı bir tavır alma durumundadır. Bu uyarılmışlık ve tavır alma durumu hem içsel hem de dışsal algılamaları kapsamaktadır. Dolayısıyla, şehir insanını duygusal tanımlamalar değil *zihinsel* tanımlamalar ifade etmektedir. Zihinsel olarak bu sürekli uyarılmışlık hali ve derecesi, bir diğer deyişle aşırı gerilim hali işte başta zikredilen şehir yaşamındaki birey tanımını açıklamaktadır. Kırsal bölgelerdeki kasaba gibi küçük yerleşim birimlerinde hayat metropol yaşamından bir hayli farklıdır. Orada akan hayat, bireylerin izlediği görüntüler, maruz kaldıkları mesajlar şehir hayatına göre çok daha tek düze, ağır tempoda ve anlaşılırdır. Taşra hayatını yaşayan bireylerin hissettikleri duygular derindir, ilişkileri duygusaldır ve taşra insanını duygusal tanımlamalar ifade etmektedir (Simmel, 2000, ss. 168-169).

Metropol yaşamının merkezinde para ekonomisi yer almaktadır. Ekonomik faaliyetler taşrada kişilerin birbirlerini tanıdığı, sipariş üzerine sınırlı sayıda alışverişlerin gerçekleştirildiği, ev üretimlerinin varlığını sürdürdüğü dolayısıyla insani ilişkilerin yer aldığı bir çerçevede gerçekleşir. Ancak metropol yaşantısının zihinsellik özelliğiyle iç içe geçmiş olan para ekonomisinde, alıcılar ve satıcılar birbirini tanımamaktadır. Ekonomik faaliyetler ve mübadele çok sayıda ve yoğun bir şekilde gerçekleşmektedir. Ekonomik ilişkiler rasyonel nitelik arz etmektedir ve ticarete söz konusu olan emtiyanın değerini de sadece "kaç" sorusunun cevabı olan sayısal değer içermektedir. Ticari işlemlerde alıcı ve satıcılar arasında tanışıklık ve duygusal ilişkiler söz konusu olmadığı için her iki taraf da salt kendi menfaatini düşünmekte ve gözetmektedir. Dolayısıyla bireyler gittikçe hesapçı bir nitelik arz etmektedirler. *Hesapçılık* hemen her alana sirayet etmekte, her şeye hesapla netlik kazandırılmakta ve nitelikler dahil olmak üzere her türden hesap sayısal niceliklerle ifade edilmektedir. Hesapçılık beraberinde *netlik* ve *dakikliği* getirmiştir. Bu metropol yaşantısının zorunlu bir çıktısı gibidir. Zira son derece karmaşık ve kalabalık olan hayat ince hesaplarla, kesinliklerle ve dakiklikle

idame edilmezse yaşanacak olan kaostur. Bu özellikler salt para ekonomisi ile alakalı olmayıp hayatın tamamını işlemektedir.

Metropol yaşantısında birey, gözünün önünde durmaksızın akan hayatın yoğunluğu ve hemen her şeyin parasal bir değer biçmeyle eşitlendiği bir yaşamda, sinir sistemine gelen uyarıların aşırılığı neticesinde nesnelere, insanlara ve dış dünyaya karşı duyarsızlaşmaya başlar; *bezgin* (blase) bir tavır sergiler. Her şeyin ve herkesin değeri eşitlenir; bu bir tür değersizleşmedir. Bu durum hem para ekonomisiyle ilişkilidir hem de metropol yaşantısının doğasından kaynaklıdır. Metropol hayatının merkezinde yer alan para ekonomisi, ayırt edici özellikleri dikkate almaksızın her şeyi sayısal bir değere indirgemektedir. Metropol yaşantısında durmaksızın değişen görüntüler de tıpkı emtialar gibi mana olarak yitime uğrar. Hepsini aynı şeyi ifade eder, bir diğer deyişle, hepsi anlamsızdır, değersizdir. Bu değersizlik hissi çok geçmeden kişinin kendi varlığını da değersiz görmesiyle sonuçlanır. Metropol insanının bezgin tavrı esasında bir tür kendini korumadır. Sınırları artık çok fazla uyarana karşı kendisini koruma altına almıştır. Taşra hayatında bireyler birbirlerini tanırlar ve karşılaştıklarında bu tanışıklık çerçevesinde münasebet kurarlar. Toplumsal münasebetlerin temelinde müsbet duyguları yer alır. Ancak metropol hayatında böyle ilişkiler kurmak mümkün değildir. Sayısız karşılaşmanın, zaruri sebeplerle kurulan münasebetlerin yürütülmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, birey metropolde karşısına çıkan herkese karşı temkinli ve mesafeli bir tutum takınır. *Temkinlilik* ve *güvensizlik* sosyal ilişkileri biçimlendiren temel duygulardandır. Buna eşlik eden karşılıklı yabancılaşma, nefret ve tiksinti duyguları neticesinde bireyler yan komşularını dahi tanımamaktadır. Kişi tanışıklık kuramadığı ve kendisi için bir tehdit unsuru olan yabancı insanların yer aldığı dünyasında korunmak için sürekli ihtiyatı elden bırakmaz. Kişi tanışıklık kuramadığı ve kendisi için bir tehdit unsuru olan yabancı insanların yer aldığı dünyasında, korunabilmek adına ihtiyatı hiçbir zaman elden bırakmaz. Şehir yaşamının hareketliliğinin ve karmaşasının bir parçası olan birey, insanlara karşı sergilediği hesapçı, temkinli ve şüpheli yaklaşımlarından ötürü yakın ilişkiler kurmaktan uzaktır ve yalnızlaşmıştır. Metropolislerin oluşumu da aslında taşra benzeri özelliklerin arz ettiği gruplarla başlamıştır. Bireyler üyelerinin homojen olduğu siyasi, dini ya da akrabalık bağına dayalı küçük gruplara dahil olurlar. Bu gruplarda düşman olarak algılanan dış dünyaya karşı ortak bir kenetlenme söz konusudur. Grubun katı sınırları vardır ve bireyin özgür hareket alanı sınırlıdır. Ancak grup geliştikçe ve genişledikçe sınırları, katılığı ve içsel bütünlüğü de kaybolur, ötekilerle münasebetler artar ve birey daha özgür bir hareket alanına sahip olur. Ayrıca

toplumsal alanda uzman olduğu alanda iş bölümü gereği kazandığı avantaj ve bu alanda kendisine yüklenen sorumluluk bireyselliğini kazanmasına da vesile olur (Simmel, 2000; Frisby, 2012).

Metropollerin kalabalığında, insanların çoğu zaman sıkış sıkış yaşadığı ortamlarda bireylerin birbirlerine yönelik hissettikleri temkinlilik, güvensizlik ve antipatik duygular, bir diğer deyişle “zihinsel mesafe” yalnızlaşmayı beraberinde getirmektedir. Kalabalık içinde insanlar birbirine yabancı olarak yalnızdır ve bu yalnızlık aslında onların özgürlük alanıdır. Kendi kimliklerini oluşturma alanıdır. Birey sadece karşıdakine yabancı değildir. Aslında kendisine de yabancıdır. Metropol yaşantısında bireyselliğini, benliğini, ayırt edici özelliğini kazanabilmek için metropolün sahip olduğu tuhaf konuşma ve davranış alışkanlıklarını, aşırılıklarını öğrenmek zorundadır. Metropolün bireylerin ayırt edici özellikleriyle var olabilme çabalarını teşvik etmesinin temel sebebi, nesnel tinin öznel tine baskın olmasından kaynaklanmaktadır. Nesnel tin ile kast edilen toplumsal yaşamı kuşatan hukuk, sanat, üretim teknikleri, kurumlar, bilim ve kültürel alanlarda oluşan ve tin ile ifade edilen birikimdir. Nesnel tin büyük bir birikimi kapsamaktadır. Buna karşın öznel tin metropol yaşamında oldukça gerilemiştir. Bunun sebebi iş bölümü gereği ve sonucu insanların tek bir alana kanallanması ve tek bir alanda uzmanlaşmasıdır. Diğer alanlarda bireyin kişiliğinde bir gelişme olmamaktadır. Ancak nesnel tin her geçen gün büyümektedir ve birey de karşısında gittikçe küçülmektedir. Bir noktada, uzmanlık alanı onu sistemin çarklarında sadece bir dişli konumuna getirir. Kurumlarıyla, yapılarıyla, güçleriyle ve bilimiyle nesnel tinin baskınlığı karşısında bireyler metropol yaşantısına tutunabilmek adına şahsi pek çok yönünü geri plana atıp nitelik anlamında (iş bölümü) kendisini vazgeçilmez kılacak özelliklerini ön plana çıkartma ve abartma yolunu seçecektir. Metropolün aradığı yeganelik, eşsizlik ve benzersizlik niteliklerini metropol yaşantısının tumturaklı üslubu ile sivriltecektir. Toplumsal konumunu, benliğini ve kişiliğini fırtınalı bir denize benzeyen metropol yaşantısında çatışmalar ve mücadeleler içerisinde var etmeye ve korumaya çalışacaktır (Simmel, 2000).

4. Giddens: Modern Dünyada Yaşam

1938 doğumlu sosyolog Anthony Giddens’in birçok çalışmasının merkezinde modernite ve modernizm kavramları yer almaktadır. Giddens’in çalışmaları geçmişe olduğu gibi bugünün dünyasına da bakmakta ve güncel sorunlarıyla geçmişten günümüze bir külliyatı oluşturmaktadır. Burada, onun genel anlamda modern dönemdeki topluma ilişkin düşüncelerinin bir özeti yer alacaktır.

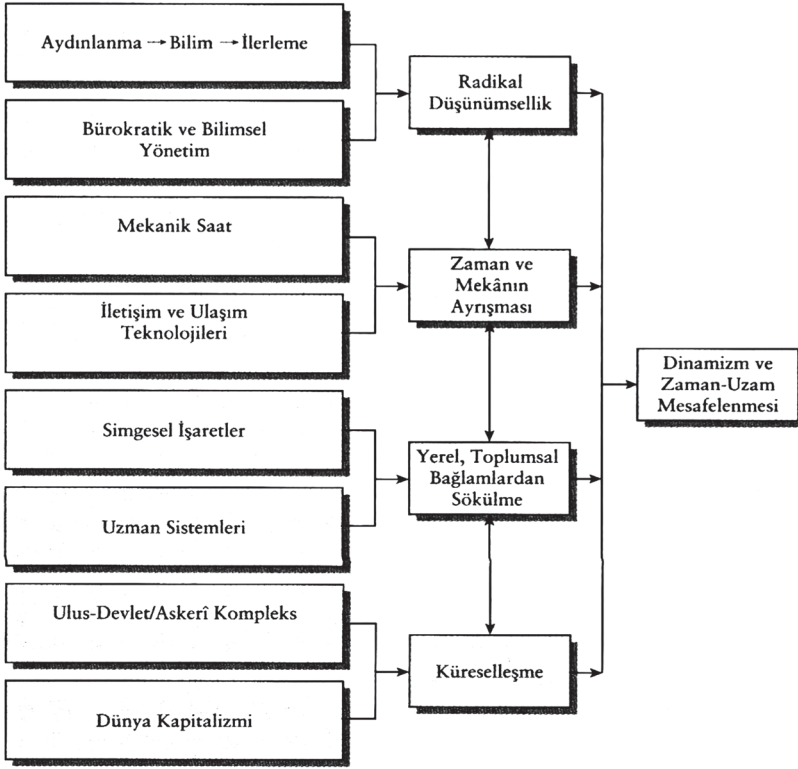
Giddens modernite kavramını, “feodalizm sonrası Avrupa’da ortaya çıkan, ancak 20. yüzyılda giderek dünya çapında tarihsel etkiye sahip olan kurumlar ve davranış biçimlerini ifade etmek için” (Giddens, 2010b, ss. 28-29) kullanmaktadır. Bir diğer deyişle sanayileşmiş dünyadan bahsetmektedir. Modernitenin kurumsal bir mihreri olarak gördüğü sanayileşme ile de maki-nelere ve maddi güçlere dayalı olan üretim süreçlerindeki toplumsal ilişkileri ima etmektedir. Bir diğer eksende ise hem ürün hem emek piyasasını meta-laştırıran kapitalizm yer almaktadır.

Tarihsel süreçte modernlik öncesi toplumları Giddens süreçleri ve özelli-keri ile aşağıdaki gibi özetlemektedir.

Tür	Varoluş Süresi	Özellikler
Avcı ve toplayıcı toplumlar	O.D.Ö.* 50 000’den günümüze. (şimdi artık tamamen yokolmanın eşliğindedirler).	Yaşamlarını avcılık, balıkçılık ve yenebilir bitkilerin toplanmasıyla sürdüren az sayıda insandan oluşurlar. Eşitsizlik çok azdır. Rütbe farklılıkları yaş ve cinsiyetle sınırlıdır.
Tarım toplumları	O.D.Ö. 12 000’den günümüze. Bugün artık büyük bölümü, daha büyük politik varlıkların parçasıdır ve ayırdecdici özelliklerini de artık yitirmektelerdir.	Kentler ya da kasabaların olmadığı, küçük kır topluluklarına dayanır. Yaşamlarını, çokluk avcılık ve toplayıcılıkla desteklenen tarım yoluyla sürdürürler. Avcı ve topluluklara kıyasla daha güçlü eşitsizlikler bulunur. Şefler tarafından yönetilirler.
Kır toplumları	O.D.Ö. 12 000’den günümüze. Bugün artık büyük bölümü, daha büyük devletlerin parçalarıdır; geleneksel yaşam biçimleri aşınmaktadır.	Maddi varoluşları için evcilleştirilmiş hayvanların yetiştirilmesine bağımlıdır. Sayıları birkaç yüz insandan binlere kadar değişir. Açık eşitsizliklerle nitelenirler. Şefler ya da savaşçı krallar tarafından yönetilir.
Geleneksel toplumlar ya da uygarlıklar	O.D.Ö. 6000’den 19. Yüzyıla kadar. Bütün geleneksel uygarlıklar ortadan kalkmışlardır.	Kimisi birkaç milyon nüfusa sahip olacak kadar (daha büyük sanayi toplumlarına kıyasla küçük olsalar da) çok büyüktürler. Ticaret ve tarım dışı üretimin yoğunlaştığı kimi kentler bulunur. Büyük ölçüde tarıma dayanırlar. Farklı sınıflar arasında önemli eşitsizlikler bulunur Bir kral ya da imparatorun başında bulunduğu ayrı bir hükümet aygıtı bulunur.

Tablo-1: Modernlik Öncesi İnsan Toplumu Türleri (Giddens, 2012b, s. 69)

Giddens'a göre toplum dünyası inşa edilmiş bir dünyadır ve bu inşa neticesinde insan davranışları bir düzen ve rutin kazanır. Aynı zamanda, inşa edilmiş dünyada bireyler davranışlarını toplumsal bağlamlara yerleştirebilirler. Modern öncesi geleneksel toplumlarda bu inşayı akrabalık ilişkileri, çeşitli topluluklar ve din gerçekleştirmektedir. Geleneksel sonrası modern toplum bu yapının etkinliğini "radikal düşünümsellik, zamanın ve uzamın boşaltılması, toplumsal ilişkilerin köksüzleştirilmesi ve küreselleşme" aracılığıyla yok etmiştir. Neticesinde ise, modern toplumda kesinlikten uzak, belirsiz toplumsal ilişkiler ve "bireyselleştirilmiş ve belirsiz kendini gerçekleştirme projeleri ve özgürleşme siyasetinden ziyade yaşam tarzı siyaseti" hakimdir (Allan, s. 419). Radikal düşünümsellik, sürekli bilgi akışının olduğu bir toplumda bu bilgilere dayalı olarak ilişkiler, bireysel ve toplumsal eylemlerin düzenlenme ve yeniden düzenlenmesini ifade etmektedir (Giddens, 1994, s. 22). Modernitenin dinamizmi açısından, zaman ve uzamın boşaltılması önemli bir olgudur. Geleneksel toplumlarda kurulan yakın ilişkiler, toplum için önem arz eden ahlaki ilkeleri, kesinlik arz eden toplumsal pratikleri ve ilişkileri var etmektedir. Modern dönem ise, kurulan bu yakın ilişkilerin aksine, insanların ve kurdukları sosyal ilişkilerin arasına artan mesafelerin girdiği bir zaman aralığını ifade etmektedir. İnsanların arasına giren zaman ve mekan artışına bağlı olarak kurumsal ve toplumsal ilişkiler de köksüzleştirilmiştir. İnsan etkileşimlerinin ve kurulan ilişkilerin toplumsal bağlamlara ve kurumlara gömülü (embedded) olduğu ve buradaki etkileşim ve ilişkileri belirlediği geleneksel toplumun aksine modern toplumlar yerel bütün bağlarından koparılmış ve köksüzleştirilmiştir. Buna para gibi simgesel işaretler ve yaşamı idame ederken başvuru olan soyut uzman bilgi sistemleri örnektir. Küreselleşme ise modern dönem toplumunu karakterize eden tüm bu unsurlarla bağlantılıdır ve yerelle uzak olmanın diyalektik ilişkisini anlatmaktadır. Küreselleşmenin; "dünya kapitalist ekonomi, dünya askeri düzeni, uluslararası iş bölümü ve ulus-devlet sistemi" olmak üzere dört boyutu bulunmaktadır (Allan, 2020; Giddens, 2010b; Giddens, 1994). Modernitenin dinamizmini açıklayan bu unsurları Allan aşağıdaki şekilde özetlemektedir.

Şekil-1: *Modernitenin Dinamizmi* (Allan, 2020, s. 438)

Giddens (1994, ss. 13-14), süreksizlik düşüncesiyle karakterize ve tefrik ettiği modernliğin bir sonucu olarak beliren hayat tarzlarının, insanı geleneksel toplum düzeninden tamamen kopardığını söylemektedir. Modern hayat tarzları yaygınlık açısından küresele ulaşmakta, yoğunluk açısından ise bireylerin gündelik yaşamlarının en mahrem alanlarına kadar girerek değişim ve dönüşümlere sebep olmaktadır. Modern toplumları gelenekselden ayıran süreksizlikleri Giddens; değişim hızı, değişim alanı, modern kurumların doğasının özü olarak sıralamaktadır. Modern toplumlarda değişim hızı teknoloji ile sınırlı olmayan hayatın bütün alanlarını kuşatan bir olgudur. Değişim alanı ise, tüm dünyayı kapsamaktadır zira artık etkileşimler ve ilişkiler dünyanın farklı bölgeleriyle kurulmaktadır. Kurulan bağlantılar neticesinde gerçekleşen değişim dalga dalga tüm dünyaya yayılmaktadır. Son süreksizlik olarak modern kurumların doğasının özü ise, siyasal anlamda ulus-devletleri ve ekonomik anlamda üretimin cansız güçlere dayanması ya da emek ve ürünlerin tamamen metalaştırılmasını ifade etmektedir.

Modernite ve Bireysel Kimlik adlı eserinde Giddens, bireysel kimliklere odaklanırken yöntemi sosyal psikoloji ile benzerlik göstermektedir. O, benliğin toplum tarafından belirlenen pasif bir varlık olmadığını; yerel ve öznel bağlamlarına karşın bireyin eylemleriyle küresel düzeyde toplumsal alanı etkilediğini ifade etmektedir. Benlik -Simmel'in metropolündeki bireyi anımsatacak şekilde- seçenekler ve olasılıklar dünyasında refleksif olarak üretilir. Bu refleksif üretim sürekli denetim altındadır ve tutarlılığını koruyacak şekilde düzenlemelere tabi tutulmaktadır. Modern organizasyonların temel özelliği de benlikler gibi kesif bir refleksif gözetime sahip olmasından gelmektedir (Giddens, 2010b, ss. 11-16). Geleneksel toplumlarda benlik ve toplum ilişkisi et-tırnak ilişkisini andırmaktadır. Bireyin içinde yer aldığı grupların bir uzantısı gibidir. Ancak modern dönemle birlikte benlik toplumsal bağlarından kopmuştur. Artık benlik, üyelerince bilinen, kesin ve net toplumsal ve kurumsal ilişkiler ile beklentiler içine gömülü bir varlık değildir. Birey benliğini kurmada tek başına ve özgürdür (Allan, 2020, s. 439).

Hayat tarzı modern yaşamda ortaya çıkan bir diğer önemli kavramdır. Geleneksel yapı ile küreselin diyalektik etkileşimi neticesinde gündelik yaşamdaki seçenekler artmaktadır. Bu gündelik yaşamın sürekli yeniden inşa edilmesidir. Birey, diyalektik biçimde sürekli güncellenen gündelik yaşamındaki hayat tarzı seçimlerini bahsedildiği üzere refleksif olarak sürekli düzenlemelere tabi tutulmaktadır. Seçeneklerin ve olasılıkların çokluğu güven ve risk kavramlarını beraberinde getirir. Güven duygusundan, ilişkilerde bireylerin karşılıklı olarak kendilerini karşı tarafa açma durumlarında bahsedilebilir. Geleneksel toplumlarda olduğu gibi, kan bağı, akrabalık ve benzeri dışsal etkilerin güven üzerinde bir etkisi yoktur. İlişkilerle kurulan güvenin devam etmesi de yine refleksif denetime tabidir. İlişkide güveni devam ettiren, karşılıklı ifşa durumunun devam etmesidir (Giddens, 2010b, ss. 17-18). İlişkilerde olduğu gibi yaşamın her alanında moderniteye has belirsizlik ve değişken yapı söz konusudur. Bilim ve akıl dahi sürekli olarak kendini test etme ve doğrulama ilkesiyle, bir diğer deyişle refleksif denetim ve üzerine yeniden düşünme ve düzenlemelerle güvenilirliğini kazanmaktadır. Modern yaşam güvenilir kaynakların dahi risk içerdiği ve bu sebeple sürekli denetlenmesi gereken bir yaşamdır (Giddens, 2010b, s. 45)

Modern dönemde kadın erkek ilişkileri ve konumları değişmiştir. Kadınlar erkeklerle eşit cinsel haklara sahiptir. Flört ve ilişki yaşama noktasında geleneksel yapıya ters olarak özgürdürler. Evliliklerde kadınlar kendilerinden beklenen eş olma durumunu reddedip kendilerine eş istemektedirler. Erkekler kadınların entelektüel, ekonomik ve toplumsal eşitlik durumunu

kabul etmiş gözükse de bu durumdan rahatsızlık da duymaktadırlar. Kadın şiddetine ilişkin olaylar bu değişim ve dönüşümden erkeklerin yaşadığı huzursuzluk sonucu belirmektedir. Geleneksel toplum yapısında kadının evlilik öncesi cinsel yaşamı hoş görülme, kınanan bir durumdur ve evli eşler arasında da eşitlik söz konusu değildir. Dahası modern öncesi toplumlarda evlilik, cinsel tercihlere ya da romantik seçimlere dayalı olarak değil ekonomik durumlara göre yapılmaktadır. Cinsel serbestlik sadece aristokrat kadınlara tanınan bir hak. Modern dönem cinsellik konusunun önemini deneyimin tecrit edilmesinde ve mahremiyetin dönüşmesinde görür Giddens. Deneyimin tecrit edilmesiyle geleneksel ahlaki öğretiler, neslin devamı, evlilik gibi çoğu dini kaynaklardan mülhem konular modern düşüncenin özgülleşmiş cinsellik ya da cinsel demokrasi denilebilecek düşünceleriyle yer değiştirmiştir. Bu kapsamda kadın ve erkek ilişkilerinin değişmesi ve kadının özgürleşmesi gibi kadın ve erkeklerin cinsel tercihleri gibi konuları da mahremiyetin dönüşümü noktasında ele alınmaktadır. Ancak cinsellik meselesi salt cinsellikle alakalı olmayıp, ancak bu bağlamla birlikte konumu, tercihleri ve deneyimleri değişen kişisel hayatların ve bu kişisel hayatlardaki tüm ilişkilerin ve iletişim biçimlerini kuşatan bir anlam alanına sahiptir (Giddens, 2010a).

SONUÇ

İnsanın benliği, kurduğu ilişki ve iletişim biçimleri, yaşam tarzları hayatını idame ettirdiği çevre tarafından etkilenmekte ve bir biçim kazanmaktadır. İçinde bulunulan bağlamlar genişledikçe, karmaşıklaştıkça insanın etkileşimi ve bu etkileşimlere dayalı olarak geliştirdiği ilişki ve iletişim biçimleri de komplike bir yapı arz etmektedir. Köyler, şehirler, büyük metropoller insanı ve yaşam biçimini etkileyip değiştiren, dönüştüren ve biçimlendiren bir özellik arz etmektedir.

Kent sosyolojisinin ve iletişim sosyolojisinin ortak bir çalışma alanı olarak beliren kent sosyolojisi sanayileşme ve sonrası dönemdeki kente ilişkin sorunları ve şehirle birlikte dönüşen insan yaşamını ele almaktadır. 18. yüzyılın sonlarında başlayan ile 19. yüzyılda tüm etkileri ile hissedilen sanayi devrimi sonucunda toplumsal hayat ve kurumsal yapılar dönüşüme uğramıştır.

Sanayi döneminden sonraki dönemde oluşan kentler, literatürde sıklıkla köy, taşra, kırsal ve benzeri yerlerdeki yaşam biçimleriyle kıyaslanarak ele alınmakta ve aralarındaki farklar üzerinden kent yaşamı karakterize edilmektedir. Bu farklılıklar dramatiktir ve insanın yaşam biçimini dönüştürmekle kalmaz; benliğini, zihnini ve duygularını da değiştirip dönüştürür. Tönnies'in samimi duygulara dayanan, birlik beraberlik içerisinde, biz duy-

gusuna sahip cemaati, cemiyet yaşamında araçsal ilişkilerin kurulduğu, menfaatlerin peşinde çıkarıcı, bilmecburiye bir arada bulunan atomize bireylere dönüşmektedir.

Simmel'in metropolünde kendisine ve herkese yabancı olan varlığını kendisine ve içinde yaşadığı topluma gösterebilmek için birey, bitmek bilmeyen bir mücadele vermektedir. Metropolün çalgınca akan hızı, kalabalığı, hemen her yanından yayılan mesajları karşısında birey, aşırı uyarılmışlıktan kaynaklı bir bezginlik yaşamaktadır. Birey, hemen herkesin karşısında bir düşman gibi dikildiği metropol yaşamında bilmecburiye ve bir tür kendini koruma güdüsüyle hesapçı, net, dakik, temkinli ve güvensizdir. Tüm bu özellikleri kazanmasıyla metropol yaşamında tutunabilmektedir. Metropol yaşamı duyguların silindiği, insanın aşırı uyarımlardan kaynaklı yaşama karşı duyarsızlaştığı ancak her daim faal olan zihinsel bir yaşamının olduğu hayatı ifade etmektedir.

Giddens'in geleneksel sonrası modern toplumu, geleneksel yapının etkinliğini, modernizmin dinamizmini teşkil eden "radikal düşünümSELLİK, zamanın ve uzamın boşaltılması, toplumsal ilişkilerin köksüzleştirilmesi ve küreselleşme" (Allan, 2020, s. 419) aracılığıyla yok etmiştir. Geleneksel yaşamı kökünden değiştiren modern yaşam, kurumsal yapılara, simgelere, uzmanlık alanlarına işleyerek toplumu yerel bütün bağlarından koparmıştır. Giddens'in modern toplumu sınırları küresel boyuta ulaşan, yerelin küreseli, küreselin yereli etkilediği zaman ve mekan kavramlarından tecerrüt etmiş bir toplumdur. Bireylerin kendilerini birer uzvu gibi hissettikleri geleneksel yaşamın aksine modern yaşamda bireyler tek başına ve özgür olarak kendi benliklerini inşa etmektedirler. Modern yaşamın hızla geniş alanlara yayılması ve kendine has yapısı gündelik yaşamında bireyin mahrem ilişkilerinden, yaşam pratiklerine ve kurumsal olgu ve yapılara uzanmaktadır.

Kuşkusuz literatürde kent konusunu ele alan sayısız çalışma söz konusudur. Bu çalışmaların kimi doğrudan kent yaşamını ve sorunsallarını odağına almıştır. Kent yaşamıyla ilişkili olarak Giddens'in eserlerinde görülebileceği gibi modernite kavramını merkeze alan ya da farklı kavramların merkezde olduğu nice çalışmalar söz konusudur. Bu çalışmada ise kent yaşamı ele alınırken, insani etkileşimler, ilişkiler ve iletişim pratikleri odağına alınmıştır. Şüphesiz günümüzde de kent yaşamı, küresel ısınma, enerji, gıda, nüfus fazlalığı gibi nice sorunsallarıyla kendi sınırlarını aşır küresel boyutlara ulaşan bir nitelik arz etmektedir. Medyanın etkisi de göz önüne alınacak olursa, kent yaşamı ve kırsal yaşam arasındaki ayrımların giderek silikleştiği fark edilecektir. Literatürde kent ve köy yaşamı arasında çizilen dramatik farklılığın,

önce televizyonun ardından internetin köylere kadar girip yaygınlaşmasıyla eski sınırlarını korumadığı aşikardır. Sınırlar, kırsal yerlerdeki yaşamın medya dolayımıyla kent yaşamına yaklaşması şeklinde olduğu için global köy kavramından ziyade global kent kavramı akla gelmektedir. Bu bağlamda, modern sonrası dönemi analiz eden sosyologların düşünceleri yapılacak çalışmalar için kuramsal zemin olmaya devam etse de günün koşullarına göre yeniden bir değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu çalışmaların disiplinlerarası niteliğiyle konumlandırılan iletişim bilimleri perspektifinden yapılması, iletişim bilimlerinin kendi sınırlarının daha net olarak çizilmesine de yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Y., Yılmaz, M. M., Uybadın, A. (2022). Türkiye’de İletişim Sosyolojisi Çalışmaları Üzerine Tarihsel Bir İnceleme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 20(39), 1-46.
- Allan, K. (2020). *Çağdaş Sosyal ve Sosyolojik Teori Toplumsal Dünyaları Görünür Kılmak*. A. Bora, S. Coşar, H. Ergül, M. Pamir, E. Ünal (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Anık, C. (2014). *İletişim Sosyolojisi Kuramsal Temeller*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Arlı, A. (2022). “Şehir Sosyolojisi”. *Tübitak Sosyal Bilimler Ansiklopedisi (SBA)*, İstanbul: Tübitak Bilim Yayınları. 4.Cilt, s.180.
- Bulaç, A. (2007). *Tarih, Toplum ve Gelenek*. İstanbul: Yeni Akademi Yayınları
- Cevzici, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Fisher, B.M., Strauss, A.L. (1990). Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. Tom Bottomore, Robert Nisbet (Eds.) *Etkileşimcilik*. M. Tunçay, A. Uğur (Çev.), Ankara: Vadi Yayınları.Frisby,
- Gezgin, M. (1988). Cemaat-Cemiyet Ayırımı ve Ferdinand Tönnies. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (22), 183.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*, E. Kuşdil (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010a). *Mahremiyetin Dönüşümü*, İ. Şahin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010b). *Modernite ve Bireysel-Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*, Ü. Tatlıcan (çev.), İstanbul: Say Yayınları
- Giddens, A. (2012a). *Sosyoloji Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Ü.Y. Battal (çev.), Ankara: Siyasal Kitabevi
- Giddens, A. (2012b). *Sosyoloji*, H. Özel (çev.), İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Güllüpnar, F. (2013). Kent Sosyolojisi F. Şahin (Ed.), *Kent Kuramları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

- Kaya, T. (2006). Chicago Okulu: Chicago'ya Özgü Bir Perspektif. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(22), 365-381.
- Koyuncu, A. (2011). Sosyoloji Kuramlarında Kent. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25), 31-56.
- Lefebvre, H. (2018). *Şehir Hakkı*, I. Ergüden (çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2017). *Kentsel Devrim*, S. Sezer (çev.), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mendras, H. (2014). *Sosyolojinin İlkeleri*, B. Yılmaz (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rittersberger-Tılıç, H. (2013). Kent Sosyolojisi. F. Şahin (Ed.). *Kavram Olarak Kent Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını
- Simmel, G. (2000). Şehir ve Cemiyet. A. Aydoğan (Ed.), *Metropol ve Zihinsel Yaşam*, İstanbul: İz Yayıncılık
- Slattery, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Ö. Balkız, G. Demiriz, H. Harlak, C. Özdemir, Ş. Özkan, Ü. Tatlıcan (çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Serter, G. (2013). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram. *Planlama Dergisi*, 23(2), 67-76.
- Tönnies, F. (2000). Şehir ve Cemiyet. A. Aydoğan (Ed.), *Gemeinschaft ve Gesellschaft*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat ve Cemiyet*, E. Güler (çev.), İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Ünal, C. (2022). *Toplumun Medyatik İnşası ve Göç*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Weber, M. (2010). *Şehir Modern Kentin Oluşumu*, M. Ceylan (çev.), İstanbul: Yarın Yayıncılık.

KAMU DİPLOMASİSİNDE REKLAMIN KULLANIMI: GO TÜRKİYE ÖRNEĞİ

İbrahim Kıcır¹

¹ORCID ID:0000-0002-3346-4309

Öz

Yumuşak güç unsurlarının aktif bir şekilde kullanımına dayanan güncel kamu diplomasisi anlayışında ülkeye yönelik hedef kitlelerde olumlu bir imaj oluşturmak için stratejik iletişim uygulamaları büyük bir öneme sahiptir. Diğer tüm stratejik iletişim uygulamaları ile birlikte reklamlar, hedef kitleyle kurulan iletişimde önemli bir uygulama alanını oluşturmakta, dijitalleşme süreçleri ile birlikte kamu diplomasisi faaliyetlerinde reklam kullanımında niceliksel bir artışın ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu kapsamda Türkiye tarafından yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri kapsamında reklamların kullanım durumuna yönelik genel bir tarama yapmayı amaçlayan bu çalışma kapsamında örneklem olarak ele alınan Go Türkiye Platformundaki 58 reklam içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırma bulguları reklamların yumuşak güç unsurlarından olan turizme yönelik aktif bir şekilde kullanıldığını, reklamlarda İngilizcenin baskın dil konumunda olduğunu, Almanca ve Rusça dillerinde de reklamların yayınlandığını; reklamlarda en çok Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinin ön plana çıkarıldığını; kültür, gastronomi ve yaz turizmine yönelik unsurlara reklamlarda sıklıkla yer verildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kamu Diplomasisi, Reklam, Turizm*

Atıf için:

Kıcır, İ. (2023). Kamu Diplomasisinde Reklamın Kullanımı: Go Türkiye Örneği *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 33, ss. 249-263.

1 Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İletişim Fakültesi, İbrahim.kicir@gmail.com

USING OF ADVERTISING IN PUBLIC DIPLOMACY: EXAMPLE OF GO TURKIYE

Abstract

In the current public diplomacy concept, which is based on the active use of soft power elements, strategic communication practices have a great importance to create a positive image of the country among the target audiences. Along with all other strategic communication applications, advertisements constitute an important application area in communication with the target audience, and it is observed that a quantitative increase in the use of advertising in public diplomacy activities has occurred with digitalization processes. In this context, 58 advertisements on the Go Turkey Platform, taken as a sample, were analyzed using the content analysis method within the scope of this study, which aims to make a general scanning of the usage status of advertisements within the scope of public diplomacy activities carried out by Turkey. Research findings show that advertisements are actively used for tourism, which is one of the soft power elements, that English is the dominant language in advertisements, that advertisements are also published in German and Russian languages, and that Marmara, Aegean and Mediterranean regions are mostly highlighted in advertisements and elements related to culture, gastronomy and summer tourism are frequently included in advertisements.

Keywords: *Public Diplomacy, Advertising, Tourism*

GİRİŞ

Diplomasi kavramının izleri tarih boyunca çok eski dönemlere kadar sürülse de kavramın ihtiva ettiği anlam ve ortaya konuluş biçimi tarihsel süreç boyunca değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Klasik anlamda belirli bir hükümet ile başka bir hükümet arasındaki ilişkilere göndermede bulunan diplomasi olgusu, ülke kamuoylarını da içerecek şekilde evrimleşmiştir. Bu türden bir diplomasi kavramını ifade etmek için kamu diplomasisi terimi kullanılmaktadır. Kamu diplomasisi ile ifade edilmek istenen, devletlerin ulusal amaçlarını gerçekleştirmek ve uluslararası faaliyetlerine destek sağlamak için yabancı kamuoyları nezdinde ortaya koydukları, bilgilendirici, ilgi çekici ve etkide bulunucu uygulamalardır (Snow, 2009, s.6).

Tarihsel süreç içerisinde kamu diplomasisi kavramının da dönüşüm geçirdiği; ortaya konulan faaliyetlerin amacının hedeflenen ülkedeki vatandaşları bir şey yapmaya yönlendirmeyi içeren davranışsal boyuttan, ilgili ülkenin dış politika hedeflerini destekleme veya en azından karşı koyamamaya yönelik tutumsal bir boyuta kaydığı (Szondi, 2009, s.304) gözlemlenmektedir. Söz konusu dönüşüme yönelik yapılan diğer bit tespit ise ülkelerin kültür sanat, bilim, teknoloji, eğitim, turizm gibi unsurlarından oluşan yumuşak güç unsurlarının önem kazandığıdır. Bu tarz bir dönüşüm içerisinde yumuşak güç unsurlarının doğru ve etkili bir şekilde kullanımı elbette ki bütünsel bir iletişim sürecini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunlulukla hükümetler televizyon ve radyo yayınları, halkla ilişkiler faaliyetleri ve reklamcılık gibi farklı iletişim biçimlerini kullanarak uluslararası kamuoyunu etkilemeye ve desteklemeye yönelik iletişim süreçleri yürütmektedirler.

Kamu diplomasi ve iletişim disiplini arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar incelendiğinde konunun daha çok medya ve halkla ilişkiler ekseninde ele alındığı reklamcılıkla olan ilişkisinin yeteri kadar sorgulanmadığı sonucu ile karşılaşılmaktadır. Bu tespitten hareketle bu çalışma kamu diplomasisinde kullanılan yumuşak güç unsurlarından olan turizme yönelik ortaya konulan reklamlara yönelik genel bir tarama yapmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda öncelikle kavramsal olarak kamu diplomasisi ve iletişimle olan ilişkisi açıklanacak daha sonra ise örneklem olarak belirlenen Go Türkiye platformunun 58 reklamı üzerinde bir içerik analizi gerçekleştirilecektir.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Kamu Diplomasisi Kavramı

Kamu diplomasisi teriminin ilk kez 1965 yılında Edmund Gullion tarafından ortaya atıldığı kabul edilmektedir (Cull, 2009, s.19). Her ne kadar kav-

rama yönelik tek bir tanımın yapılmasının zor olduğu ve farklı dönemlerde kamu diplomasinin kazandığı farklı niteliklere göre tanımların da çeşitlilik gösterdiği gözlemlense de kamu diplomasisi; ulusal hedeflere ulaşmak ve ulusal çıkarları korumak için yabancı kamuoyunu etkilemeye yönelik ortaya konulan faaliyetler (Szondi, 2009, s.303) olarak tanımlanabilir. McClellan (2004)'e göre ise kamu diplomasisi, bir ülkenin kendi lehine iç ve dış kamuoyu oluşturmak amacıyla ortaya koyduğu stratejik programlardır.

Kamu diplomasinin ortaya çıkması ve şekillenmesinde Soğuk Savaş Dönemi'nin büyük bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri söz konusu dönemde sıklıkla Batılı ülkelerin kamu diplomasisi faaliyetlerinin hedefi olmuştur (Szondi, 2009, s.292). Benzer şekilde gerek süper güçler gerekse diğer devletler bu dönemde uluslararası hedeflerini gerçekleştirmek için kamu diplomasinden sıklıkla faydalanmışlardır (Gilboa, 2008, s.55). Sovyetlerin dağılıp soğuk savaşın bitmesinden sonra da kavram önemini korumuş; Doğu blokunun dağılmasından sonraya ortaya çıkan yeni devletler kendilerini hem coğrafik hem de mental olarak Avrupa'nın bir parçası; aynı zamanda serbest pazar ekonomisine dayanan demokratik dünyanın bir üyesi olarak gösterme girişimlerinde bulunmuşlar ve bu süreçte ulus markalama, itibar yönetimi ve kamu diplomasisi gibi araçlara sıklıkla başvurmuşlardır (Szondi, 2009, ss.292-293).

Kamu diplomasinin önem kazanmasındaki bir diğer etken ise 11 Eylül Saldırısı olmuştur. 11 Eylül'ü takiben anti Amerikanizmin küresel çapta yükselişi ve küresel terör ile yalnızca askeri anlamda mücadele edilemeyeceği, bir nevi bilgi savaşı da ortaya koyarak zihinlerin ve kalplerin fethedilmesi gerektiği fikri baskın konuma gelmiştir (Taylor, 2009, s.12). Bu doğrultuda Amerika Birleşik Devletleri 11 Eylül sonrası Ortadoğu'da başlattığı işgallerin sonuçları nedeniyle ve İsrail Filistin'de gerçekleştirdiği saldırılar nedeniyle yıpranan imajlarını onarmak için kamu diplomasisi faaliyetlerinde yoğunlaşmışlardır (Kocabıyık, 2019, s.171).

Kamu diplomasisi kavramının tarihsel süreç içerisinde değişim geçirdiği gözlemlenmektedir. Kavrama yönelik geçmiş tanımlar incelendiğinde hedeflenen ülkenin genel kamuoyunu etkilemenin ve böylelikle söz konusu ülke hükümetini iç ve dış politikalarını değiştirmeye zorlamanın ön plana çıktığı görülmektedir. Güncel tanımlar ise neredeyse hedef ülkenin hükümetlerine hiç atıfta bulunmamakta; hedef kamuoyunu etkileyerek uluslararası politika hedefleri için uygun bir ortam yaratmak ve ulusal çıkarları korumayı vurgulamaktadır (Szondi, 2009, s.304). Tarihsel değişim süreci içerisinde geleksel diplomasi, geleneksel kamu diplomasisi ve güncel kamu diplomasisi

arasındaki ayrım vurgulayan Snow (2009, s.6)'a göre geleneksel diplomasi hükümetler arası ilişkilerden oluşmaktadır (hükümet>hükümet). İki ülke dış işleri bakanı arasında yapılan bir görüşme bu türden bir diplomasi faaliyetine örnek gösterilebilir. Geleneksel kamu diplomasisi hükümetlerin uluslararası kamuoyuna hitap etikleri; ulusal hedefleri ve dış politikaları desteklemek amacıyla hedef ülkenin kamuoyuna yönelik bilgi verme, etkileme ve ikna etme çabalarını içermektedir (hükümet>kamu). Yeni kamu diplomasisi konsepti ise hükümetle birlikte özel grupların ve bireylerin de hedef ülkenin kamuoyunu ve tutumlarını etkilemeye yönelik girişimlerini içeren daha katılımcı ve etkileşimci bir nitelik kazanmıştır (kamuoyu>kamuoyu).

Geçmişe kıyasla kamu diplomasisinin amaçları hedeflenen ülkedeki vatandaşları bir şey yapmaya yönlendirmeyi içeren davranışsal boyuttan, ilgili ülkenin dış politika hedeflerini destekleme veya en azından karşı koyamamaya yönelik tutumsal bir boyuta kaymıştır (Szondi, 2009, s.304). Geleneksel kamu diplomasisi ile 21. yüzyıl kamu diplomasisi arasındaki farklar aşağıdaki şekilde tablolaştırılabilir (Szondi, 2009, s.305):

Tablo 1: Geleneksel Kamu Diplomasisi ve 21. Yüzyıl Kamu Diplomasisinin Farkları

	Geleneksel Kamu Diplomasisi	21. yy. Kamu Diplomasisi
Ortam	Çatışma, devletler arası gerilim	Barış
Amaç	Hedeflenen ülkelerde kamunun davranışlarını değiştirerek politika değişikliği yapma	Uluslararası anlamda olumlu bir itibar oluşturmak için siyasal ve ekonomik ülke çıkarlarının teşviki
Strateji	İkna, kamuların yönetilmesi	İlişki kurma ve yönetme, Kamularla etkileşim sağlanması
İletişimin Yönü	Tek yönlü iletişim	Çift yönlü iletişim
Araştırma	Çok az veya yok	Geribildirimlerin önemli olduğu bilimsel araştırmalar
Mesaj İçeriği	İdeolojiler, çıkarlar	Fikirler, değerler
Hedef Kitle (public)	Hedeflenen ülkenin genel kamusu	Bölümlenmiş ve tanımlanmış yerel kamular
İletişim Kanalı	Geleneksel medya	Geleneksel ve yeni medya
Bütçe	Hükümetler tarafından karşılanır	Kamusal ve özel ortaklıklar

Kaynak: Szondi, 2009, s.305

21. yüzyıl kamu diplomasisini açıklamada yumuşak güç kavramı önemli bir konuma sahiptir. Yumuşak güç kavramı ilk kez 1990 yılında Joseph S. Nye, Jr. tarafından kullanılmıştır (Snow, 2009, s.3). Nye, yumuşak gücü “*istenilen sonuçları elde etmek için başkalarının davranışlarını etkileme becerisi*” olarak tanımlamaktadır (akt. Snow, 2009, s.3). Uluslararası ilişkilerde geleneksel olarak güvenlik ve askeri meselelerle ilişkilendirilen güç kavramından ve bu tür güçlerle beraber ekonomik güçleri kullanarak diğerlerini zorlamaya çalışan bir diplomasi anlayışından farklı olarak yumuşak güç dünya siyasetinde gündem oluşturmak, diğer ülkeleri kendi tarafına çekmek, zor kullanmak yerine iknaya dayanmak gibi niteliklerle karakterize edilmektedir (Yağmurlu, 2007, s.15). Kültür, değerler ve ideoloji gibi soyut ve dolaylı etkiler üzerine kurulu bir güce gönderme yapmaktadır (Snow, 2009, s.3). İletişimin temel bir konumda yer aldığı yumuşak gücün sert güç unsurlarından farkı aşağıdaki şekilde tablolaştırılabilir (Gilboa, 2008, s.61).

Tablo 2: Sert Güç ve Yumuşak Güç Unsurları Arasındaki Farklar

Tür	Sert Güç		Yumuşak Güç
	Askeri	Ekonomik	
Davranışlar	Zorlama, caydırıcılık	Yönlendirme, zorlama	Cazibe haline getirme, iş birliği, gündem belirleme
Kaynaklar	Kuvvet, tehditler	Yaptırımlar, ödemeler	Değerler, kültür, politikalar, kurumlar
Hükümet Politikaları	Zorlayıcı diplomasi, savaş, ittifak	Yardım, rüşvet	Kamu diplomasisi, ikili ve çok taraflı diplomasi

Kaynak: (Gilboa, 2008, s.61).

Soğuk Savaş döneminde ülkelerce uygulanan sert güç kavramı yerini yumuşak güce bırakmış; yeni sistemde ülkeler iletişim, etkileşim, ikna ve iş birliğine dayanan; eğitim, spor, bilim, sanat ve kültür gibi yumuşak güç unsurları ile diğer ülkeleri etkiler hale gelmiştir (Özkan, 2015, s.12). Böyle bir ortamda kendisini uluslararası anlamda bir cazibe merkezine dönüştürebilen, kendini ifade etme ve anlatabilme becerisine sahip, belirli bir güvenilirlik düzeyine ulaşabilmiş, iş birliği odaklı ülkeler, uluslararası arenada ve diğer ülkelerin kamuoyu nezdinde stratejik değerlerini artırarak uluslararası politikada önemli bir konuma ulaşabilmektedirler (Kömür, 2020, s.91).

1.2. Kamu Diplomasisi İletişim ve Reklam

Yumuşak güç kavramıyla da paralel olarak stratejik iletişim kamu diplomasisinin temelini oluşturmaktadır. Ortaya konulan kamu diplomasi faaliyetleri ile hedef kamuoyunun istenilen yöne ikna edilmesi amaçlandığından stratejik iletişim büyük önem arz etmektedir (Özkan, 2015, s.13). Bu bağlamda kamu diplomasisi hükümetler, medya ve kamuoyu arasındaki karmaşık iletişim süreçlerine dayanmaktadır (Gilboa, 2008, s.62). Dijital medyanın da gündeme gelmesiyle iletişim araçlarının hedeflenen kamuoyu üzerinde gündem belirleme ve kanaat oluşturma potansiyeli artmış bu kapsamda kitlelere en etkili yoldan ulaşılabilecek iletişim araçlarını ve yöntemlerini belirlemek ve bunları stratejik bir amaç doğrultusunda kurgulamak çok daha önemli bir hale gelmiştir (Özkan, 2025, ss.11-12).

Stratejik iletişim faaliyetleri kapsamında ülkelerin hedeflenen ülkelerdeki kamuoyuna yönelik, televizyon ve radyo yayınlarından, dizilerden, internet sitelerinden, halkla ilişkiler faaliyetlerinden, dijital ve geleneksel mecralarda yayınlanan reklamlardan aktif bir şekilde faydalandığı gözlemlenmektedir. CNN, BBC, Amerika'nın Sesi, TRT World gibi yayın kuruluşlarının birçok ülkede yaptıkları yabancı yayınlar, son dönemde ülkemizde de aktif bir şekilde kullanılan ülke kültürüne yönelik yabancı kamuoyunda sempati yaratacak dizilerin ihraç edilmesi, ülkedeki turistik destinasyonlara yönelik hazırlanan web siteleri ve tanıtım filmleri bu türden faaliyetlere örnek olarak verilebilir.

Kamu diplomasisini stratejik iletişim çerçevesinde ele alan çalışmalar incelendiğinde konunun medya ve halkla ilişkiler çerçevesinde oldukça yoğun bir şekilde ele alınmasına rağmen reklamcılık bağlamında yeteri kadar incelenmediği görülmektedir. Oysa özellikle ulus markalama ve destinasyon markalama süreçlerinde reklamlar kamu diplomasisinde aktif olarak kullanılan bir aracı oluşturmaktadır (Szondi, 2009, s.298). Bu bağlamda birçok ülkenin yabancı kamuoyunda kaynak ülkeye yönelik olumlu bir algı oluşturmak, ülke ekonomisi için önemli bir gelir kaynağı olan turizm gelirlerini artırmaya yönelik ülkeyi ziyaret edecek turist sayısını artırmak için sıklıkla reklam filmlerinden faydalandığı görülmektedir. Nitekim Kendrick ve Fullerton (2004); Fullerton, Kenrick ve Kerr (2009) ve Fullerton ve Kenrick (2014) tarafından yapılan çalışmalar Amerika Birleşik Devletleri tarafından kamu diplomasisinde reklamların önemini ve aktif bir şekilde kullanımını ortaya koymaktadır.

Dijital mecraların artmasıyla birlikte bu türden reklam filmlerinin ve iletişim kampanyalarının da daha kolay uygulanabilir bir hale geldiği söylenebilir. "Potansiyel ziyaretçilerle destinasyon tercihlerini, seyahat niyetlerini

ve nihai destinasyon/ ürün seçimlerini etkilemek için iletişim kurma süreci” (Gedik, 2021, s.119) tanımlanabilecek destinasyon pazarlaması alanı bu türden film ve kampanyalar için önemli bir uygulama alanını oluşturmaktadır. Nitekim son zamanlarda gerek devletlerin gerekse işletmelerin destinasyon pazarlamaya daha çok odaklanır hale geldikleri görüşü genel kabul görmektedir (Wong vd., 2015, s.1). Bu kapsamda ülkemizin de destinasyon pazarlama faaliyetleri kapsamında reklam filmlerini aktif bir biçimde kullandığı görülmektedir. Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Turizm Tanıtma ve Geliştirme Ajansı (TGA) tarafından kontrol edilen Go Türkiye platformu aktif bir şekilde ülkemizdeki turizm destinasyonlarını tanıtmaya yönelik içerikleri ortaya koymaktadır. Youtube mecrasını da yabancı kamuoyuna ulaşmak için aktif bir biçimde kullanan platformun söz konusu mecradaki takipçi sayısı Ağustos 2023 tarihi itibarı ile 350 binden fazladır ve kanal içeriğinde 750’den fazla video bulunmaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde reklamların kamu diplomasisinde kullanımına yönelik Go Türkiye Platformunca Youtube’da yayınlanan reklam filmleri analiz edilecektir.

2. Yöntem

Yukarıda ifade edildiği üzere kamu diplomasisi kavramı iletişim çalışmaları kapsamında halkla ilişkiler, medya, sosyal medya gibi konular çerçevesinde ele alınmasına rağmen reklamlarla ilişkisine yönelik ortaya konulan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda kamu diplomasisinde reklam filmlerinin kullanımına yönelik genel bir tarama yapmak araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Tarama modeli var olan bir durumu değiştirmeye çabalamadan olduğu şekilde ortaya koymayı hedeflemektedir (Karasar, 1998, s.77). Bu kapsamda araştırma amacına uygun olarak Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türkiye Turizm Tanıtma ve Geliştirme Ajansı (TGA) tarafından kontrol edilen Go Türkiye Platformu’nun Youtube hesabından Ağustos 2021-Ağustos-2023 tarihleri arasında yayınlanan turizm temalı 58 reklamı örneklem olarak belirlenmiş ve örnekleme oluşturan reklamlar içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

İçerik analizi her türlü metnin belirli kurallara uygun olarak içerik kategorilerine dönüştürülmesini sağlayan tekrar edilebilir ve sistematik bir yöntemdir (Stemler, 2001). Bu kapsamda analize başlamadan önce analiz edilecek reklamların içerik unsurlarına yönelik kategoriler oluşturulmuştur. Söz konusu kategoriler; reklamların dili, reklamların uzunluğu, reklamda tanıtımı yapılan bölge ve turizm türleri kapsamında reklam teması olmak üzere dört ana başlık altındaki kategorilerden oluşmaktadır.

Araştırma kapsamında verilerin analiz edilmesinde MAXQDA 2022 programından faydalanılmıştır. Araştırma örneklemini oluşturan tüm reklamlarla birlikte oluşturulan kategorilerin listesinin programa girişi yapılmış ve reklamlar kodlanmıştır. Sonrasında ise söz konusu program vasıtasıyla reklamlar üzerinde analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya konu olan reklamların Go Türkiye Platformunun reklamlarından oluşması araştırmanın ilk sınırlılığını oluşturmaktadır. Benzer şekilde örneklemin son iki yılda Youtube platformu üzerinde yayınlanan reklamlardan oluşması bir diğer sınırlılık olarak ifade edilebilir.

3. Bulgular ve Değerlendirmeler

Araştırma kapsamında analiz edilen ilk kategoriye kamu diplomasisi bağlamında kullanılan reklamların uzunluğu oluşturmaktadır. Analiz sonuçlarına göre yayınlanan reklamların %44,83'ü 0-30 saniye arasında, %36,21'i 31-60 saniye arasında, %5,17'si 60-90 saniye arasında, 51,72'si 91-120 saniye arasında ve %12,07'si ise 120 saniyeden fazla uzunluğa sahiptir. Bir diğer ifade ile yayınlanan reklamların yüzde 80'inden fazlası bir dakikadan daha kısa uzunluktadır. Bu durum hedef kitle davranışı düşünüldüğünde olumlu olarak değerlendirilmektedir.

Tablo 3: Analiz Edilen Reklamların Uzunlukları

	Frekans	Yüzde
120 sn'den fazla	7	12,07
91-120 sn	1	1,72
61-90 sn	3	5,17
31-60 sn	21	36,21
0-30 sn	26	44,83
TOPLAM	58	100,00

Araştırma kapsamında yapılan bir diğer analizi yayınlanan reklamların dili oluşturmaktadır. Go Türkiye Platformunda yayınlanan reklamların %84,48'i İngilizcedir. İngilizcenin dünya üzerinde kullanım oranı ile paralel olarak genel kitleye hitap etmek açısından bu durum anlamlı olarak değerlendirilmektedir. İngilizceyi sırasıyla %10,34 ile Almanca, %3,45 ile Rusça ve %1,72 ile Türkçe izlemektedir. Almanca ve Rusça dillerinde de içeriğin olması bu ülkeler yönelik özel olarak bir hedeflemenin yapıldığını göstermektedir.

Tablo 4: Analiz Edilen Reklamların Dili

	Frekans	Yüzde
Rusça	2	3,45
Almanca	6	10,34
Türkçe	1	1,72
İngilizce	49	84,48
TOPLAM	58	100,00

Araştırma amacına yönelik analiz edilen bir diğer reklam niteliği reklamlarda hangi bölgenin reklamının yapıldığıdır. Analiz bulgularına göre Türkiye'nin uluslararası hedef kitleye yönelik yayınladığı turizm reklamlarında en çok Marmara bölgesinin reklamı yapılmakta; reklamların %50'sinde Marmara bölgesine yönelik içerik unsurları yer almaktadır. Marmara bölgesini sırasıyla %36,21 ile Ege bölgesi, %27,59 ile Akdeniz bölgesi, %13,79 ile Karadeniz ve İç Anadolu bölgeleri, %6,9 ile Güney Doğu Anadolu bölgesi ve %5,17 ile Doğu Anadolu bölgesi izlemektedir. Reklamlarda Marmara bölgesinin bu denli vurgulanmasının sebebinin İstanbul'un markalaştırılmasına yönelik reklam içerikleri olduğu tespit edilmiştir. Ege ve Akdeniz bölgelerinin reklamlarda yer alma oranının yüksek olmasının nedeni ise bu bölgelere yönelik yaz ve deniz turizmi temalı reklamların yoğun olarak kullanılmasıdır.

Tablo 5: Reklamı Yapılan Bölgelere Yönelik Bulgular

Bölge	Frekans	Yüzde
İç Anadolu	8	13,79
Karadeniz	8	13,79
Marmara	29	50,00
Doğu Anadolu	3	5,17
Güney Doğu Anadolu	4	6,90
Akdeniz	16	27,59
Ege	21	36,21

Reklamlara yönelik yapılan analizde bir diğer kategoriye reklam filmlerinde reklamı yapılan turizm türü oluşturmuştur. Bulgulara göre reklam filmlerinde en çok yer alan turizm türleri %74,14 ile kültür turizmi, %63,79 ile gastronomi turizmidir. Bir diğer ifade ile reklamlarda en çok

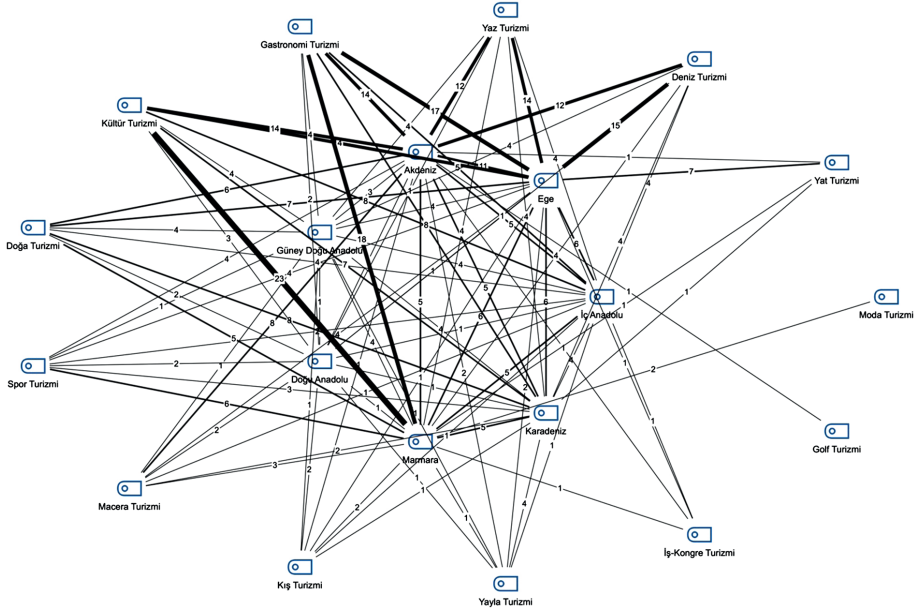
Türkiye'nin kültür ve gastronomi unsurları ön plana çıkarılmaktadır. Reklamlarda yer alan diğer turizm türleri ile sırasıyla %36,21 ile deniz turizmi, %34,48 ile yaz turizmi, %22,42 ile macera turizmi, %20,69 ile spor turizmi ve doğa turizmi, %13,79 ile yat turizmi, %6,9 ile yayla turizmi, %5,17 ile kış turizmi, %3,45 ile moda turizmi ve golf turizmi, %1,72 ile iş-kongre turizmidir. Reklamlarda sağlık turizmi ve din-inanç turizmine yönelik içerik bulunmamıştır.

Tablo 6: Reklamı Yapılan Turizm Türüne Yönelik Bulgular

	Frekans	Yüzde
Moda Turizmi	2	3,45
Golf Turizmi	2	3,45
İş-Kongre Turizmi	1	1,72
Yayla Turizmi	4	6,90
Kış Turizmi	3	5,17
Macera Turizmi	13	22,41
Sağlık-Medikal Turizmi	0	0,00
Spor Turizmi	12	20,69
Din ve İnanç Turizmi	0	0,00
Doğa Turizmi	12	20,69
Kültür Turizmi	43	74,14
Gastronomi Turizmi	37	63,79
Yaz Turizmi	20	34,48
Deniz Turizmi	21	36,21
Yat Turizmi	8	13,79

Araştırma kapsamında farklı araştırma kategorilerinin birbiri ile kesişimlerine yönelik de analizler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda yapılan ilk analiz reklamlarda yer alan turizm türleri ile bölgelerin birlikte yer alma durumlarına yöneliktir. Şekil 1'de yer alan iki kategorinin birlikte oluşum modeli incelendiğinde (çizgi kalınlıkları oluşum sıklığını ifade etmektedir), Marmara bölgesinin en çok kültür turizmi ve gastronomi turizmiyle ilişkilendirildiği; Ege ve Akdeniz bölgelerinin en çok kültür, gastronomi, yaz ve deniz turizmleri ile ilişkilendirildikleri, Karadeniz bölgesinin ise en çok yayla turizmi ile ilişkilendirildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Şekil 1: Turizm Türleri ile Coğrafik Bölgelerin Birlikte Oluşum Modeli

Farklı kategorilerin kesişimine yönelik bir diğer analiz reklamların dili ve turizm türü arasında gerçekleştirilmiştir. Buna göre Alman kamuoyunu hedefleyen Almanca reklamlar en çok kültür turizmine yönelik unsurlar içermekte, Rus kamuoyunu hedefleyen Rusça reklamlar ise kültür, gastronomi, deniz ve yaz turizm türlerine eşit derecede yer vermektedir. İngilizce dilinde yayınlanan reklamların ise en çok kültür turizmi ve gastronomi turizmine yönelik içerik unsurlarını barındırdığı bulgulanmıştır.

Tablo 7: Reklam İçeriğinde Yer Alan Turizm Türüne Göre Reklam Dilleri

Kod Sistemi	Rusça	Almanca	Türkçe	İngilizce
Moda Turizmi	0	1	0	1
Golf Turizmi	0	0	0	2
İş-Kongre Turizmi	0	0	0	1
Yayla Turizmi	0	0	1	3
Kış Turizmi	0	0	1	2
Macera Turizmi	1	1	1	10
Sağlık-Medikal Turizmi	0	0	0	0
Spor Turizmi	0	0	1	11
Din ve İnanç Turizmi	0	0	0	0
Doğa Turizmi	1	1	1	9
Kültür Turizmi	2	4	1	36
Gastronomi Turizmi	2	4	1	30
Yaz Turizmi	2	3	1	14
Deniz Turizmi	2	3	1	15
Yat Turizmi	0	0	0	8

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde diplomasi kavramı yeni anlamlar kazandığı gibi ortaya konulan faaliyetlerde de yeni birtakım uygulamalar ortaya çıkmıştır. Klasik anlamda hükümetler arası ilişkilere ve münasebetlere göndermede bulunan diplomasi kavramı ülke kamuoylarını da içerecek şekilde anlam çemberini genişletmiş; üstelik sadece hükümetlerden hedef kamuoyuna yönelik değil farklı ülkelerin kamuları arasında da iletişimi kapsayan yeni bir diplomasi anlayışı ortaya çıkmıştır. Kamu diplomasisi olarak adlandırılan bu yeni diplomasi anlayışı da zamanla evrimleşerek yumuşak güç unsurlarını daha aktif bir biçimde kullanan bir niteliğe bürünmüştür. Bu bağlamda turizm, ülkelerin yürüttükleri kamu diplomasisi faaliyetlerinde önemli bir yumuşak güç unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Söz konusu dönüşüm süreçlerine yönelik bir diğer önemli tespit, stratejik iletişim uygulamalarının diplomasi süreçlerinde kazandığı önemdir. Bu bağlamda ortaya konulan kamu diplomasi faaliyetleri ile hedef kamuoyunun istenilen yöne ikna edilmesi sürecinde stratejik iletişim büyük önem arz et-

mehtedir (Özkan, 2015, s.13). Diğer tüm stratejik iletişim uygulamaları ile birlikte reklamlar, kamu diplomasisinde aktif olarak kullanılan bir uygulama alanıdır. Özellikle turizm destinasyonlarına yönelik yürütölen iletişim süreçlerinde ölkeler tarafından sıklıkla reklam filmlerine başvurulmakta, dijital mecraların önem kazanmasıyla birlikte reklamların hedef kitleye ulaştırılmasında başvurulacak mecralar çeşitlilik kazandığı gibi yayınlanan reklamlarda niceliksel bir artış da gözlemlenmektedir.

Böyle bir tespitten hareketle bu çalışma ölkemizce ortaya konulan kamu diplomasisi faaliyetlerinde başvuruilan reklam uygulamalarına yönelik genel bir arama yapmayı amaçlamıştır. Go Türkiye Platformunun turizm destinasyonlarına yönelik yayınladığı reklamlar üzerinde gerçekleştirilen çalışma, reklamların bu alanda yoğun bir biçimde kullanıldığını göstermektedir. Yayınlanan reklamlarda İngilizce baskın dil konumundadır. Rusça ve Almanca dillerinde reklamların yayınlanması bu ölkede kamuoylarının turizm yumuşak güç unsuru için önemli olarak değerlendirildiğine işaret etmektedir. Yayınlanan reklamlar en çok Marmara bölgesi ve yaz turizminin yaygın olduğu Ege ve Akdeniz bölgelerine yönelik içerik unsurları barındırmaktadır. En çok ön plana çıkartılan turizm türleri kültür, gastronomi, deniz ve yaz turizmlerinden oluşmakta; Marmara bölgesinin en çok kültür turizmi ve gastronomi turizmiyle ilişkilendirildiği; Ege ve Akdeniz bölgelerinin en çok kültür, gastronomi, yaz ve deniz turizmleri ile ilişkilendirildikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Araştırmanın Go Türkiye Platformunda turizm destinasyonlarına yönelik son iki yılda yayınlanan reklamlardan oluşması araştırmanın en büyük sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu bağlamda turizm dışında farklı yumuşak güç unsurlarına yönelik yayınlanan reklamların analiz edilmesiyle ilerleyen çalışmalarda araştırma tekrarlanabilir.

KAYNAKÇA

- Cull, N. J. (2009). Public diplomacy before Gullion: The evolution of a phrase. In Routledge handbook of public diplomacy (pp. 19-23). Routledge.
- Gedik, Y. (2021). Turizm Sektöründe Destinasyon Pazarlaması: Eğilimler, Destinasyon Pazarlama Stratejileri Ve Destinasyon Pazarlamasında Karşılaşılan Zorluklar Üzerine Kavramsal Bir Çerçeve. *Journal Of Tourism Intelligence And Smartness*, 4(2), 117-139.
- Gilboa, E. (2008). Searching for a theory of public diplomacy. *The annals of the American academy of political and social science*, 616(1), 55-77.
- Kocabıyık, H. (2019). Değişen Diplomasi Anlayışı, Kamu Diplomasisi ve Türkiye. *Avrasya Etüdüleri*, 55(1), 163-196.
- McClellan, Michael. *Public Diplomacy in the Context of Traditional Diplomacy*.

- Özkan, A. (2015). 21. yüzyılın stratejik vizyonu kamu diplomasisi ve Türkiye'nin kamu diplomasisi imkanları. Stratejik rapor, (70).Presented at Vienna Diplomatic Academy, 14 Ekim 2004 (Kamu-Diplomasisi Abdullah Özkan, P. 62)
- Snow, N. (2009). Rethinking public diplomacy. In Routledge handbook of public diplomacy (pp. 3-11). Routledge.
- Stemler, S. (2001). An Overview of Content Analysis. Practical Assessment, Research & Evaluation, 7(17).
- Szondi, G. (2009). Central and Eastern European public diplomacy: A transitional perspective on national reputation management. In Routledge handbook of public diplomacy (pp. 292-313). Routledge.
- Taylor, P. M. (2009). Public diplomacy and strategic communications. In Routledge handbook of public diplomacy (pp. 12-16). Routledge.
- Wong, J.Y., Lee, S.J. ve Lee, W.H. (2015). Does it Really Affect Me?' Tourism Destination Narratives, Destination Image, and the Intention to Visit: Examining the Moderating Effect of Narrative Transportation. International Journal of Tourism Research,18(5), 458-468.

GEORG SİMMELE'İN ŞEHİR SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA MODERN TOPLUMLARA YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ

Ali Seyyar¹

¹ORCID ID: 0000-0001-8103-0954

Mehmet Aysoy²

²ORCID ID: 0000-0003-1030-2777

Öz

Genelde toplumsal etkileşimler ve bunlar aracılığıyla gerçekleşen toplumsal süreçler üzerinde çalışmalarda bulunmuş olan Georg Simmel, çağının modern toplumlarını sadece felsefik bir yaklaşımla değil aynı zamanda şehir sosyolojisi bağlamında da araştırmıştır. Bu çerçevede bu makalede ilk önce Simmel'in bilimsel çalışmalarında moderniteyi simgeleyen modern kavramını hangi bağlamda ve hangi teorik ve yöntemsel yaklaşımla ele aldığı ortaya konulmuştur. Ayrıca Simmel'in modernite ve modern insan ile ilgili düşünceleri, büyük şehir sakinleri, nevrasteni ve para (ekonomisi) üzerinden incelenmiştir. Simmel'e göre büyük şehirlere mahsus unsurların başında para ekonomisi gelmektedir. Bunun için Simmel, örneğin entelektüellik ve şehir toplum arasındaki ilişkiyi, "toplumlaşma" çerçevesinde incelemiştir. Makale, günümüz modern şehir yaşamının sosyo-ekonomik, sıhhi ve kültürel sorunlarının Simmel'in kuramsal çalışmalarıyla daha iyi açıkladığından dolayı önemli bir açılım sergilemektedir. Makalenin amacı, büyük şehri modernliğin bir simgesi ve içinde yaşayan bireyleri modern toplumun en önemli parçası olarak karakterize eden Simmel'in şehir hayatının karmaşık ilişki ağlarını ortaya koymaktır. Araştırmanın nihayetinde şehir toplumunun tek boyutlu bir süreç olmaktan ziyade karşılıklı zıt kuvvetler ve duygular eşliğinde bir sosyal etkileşim sistemi olduğu sonucuna varılmıştır. Bu anlamda Simmel'in dünya görüşünde modernite, hep şimdiki zamanı içine alan anlık bir sosyal olgudur.

Anahtar Kelimeler: *Şehir Sosyolojisi, Modernite, Modern Toplum, Büyük Şehir, Nevrasteni, Para Ekonomisi*

Atf için:

Seyyar, A., & Aysoy, M. (2023). George Simmel'in Şehir Sosyolojisi Bağlamında Modern Topluma Yönelik Düşünceleri. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 33, ss. 264-288.

1 Prof. Dr., Emekli ve Bağımsız Araştırmacı, Sakarya/Türkiye, aa.seyyar@gmail.com

2 Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara/Türkiye, maysoy@ybu.edu.tr

GEORG SIGMELS THOUGHTS ON MODERN SOCIETIES IN THE CONTEXT OF URBAN SOCIOLOGY

Abstract

Georg Simmel, explored the modern societies of his time not only with a philosophical approach, but also within the framework of urban sociology. Within this framework, this paper will firstly examine in which context and with which theoretical and methodological approach Simmel treated the concept of modernity, which symbolises modernity in his scientific studies. Furthermore, Simmel's thoughts on modernity and modern man are analysed on the basis of big city dwellers, neurasthenia and money (economy). According to Simmel, the money economy is one of the most important elements inherent to big cities. For this reason, Simmel, for example, analysed the relationship between intellectuality and urban society within the framework of "socialisation". The aim of the article is to show the complex web of relations of Simmel's city life, which characterises the big city as a symbol of modernity and the individuals living in it as the most important part of modern society. At the end of the study, it was established that urban society is a system of social interaction accompanied by opposing forces. So, modernity is an immediate social phenomenon that always affects the present.

Keywords: *Urban Sociology, Modernity, Modern Society, Big City, Neurasthenia, Money Economy*

GİRİŞ

Almanya'nın en büyük kenti olan Berlin'de dünyaya gelen kültür felsefeci ve sosyolog Georg Simmel (1858-1918), birey ve toplum arasındaki etkileşimler üzerine yaptığı araştırmalarla bir bilim dalı olarak modern sosyolojinin en önemli kurucularından biri olarak kabul edilmektedir. Simmel, aynı zamanda estetik, kültür, ahlâk ve hayat felsefesi gibi metafizik konulara yönelen seçkin bir filozoftur. Yaklaşık 30 kitap ve 250'ye yakın makaleden oluşan çok yönlü külliyatını bir bütün olarak değerlendirdiğimizde Simmel'in "modernite" kavramını ne kadar kalıcı bir şekilde şekillendirdiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim Frisby (1989, s.46), Simmel'i "modernliğin ilk sosyoloğu" olarak tanımlamıştır.

Modernite veya modernlik (İngilizce: Modernity. Almanca: die Moderne), genel anlamda belirli bir içeriği olmayan, göreceli olarak bir işarete dayanan bir kavramdır. Bir yönüyle bir hâlden başka bir hâle geçilmesi ve yeni bir durumun oluşturulması anlamına gelmektedir. Modern yaşam tarzını ve ilerici-liği simgeleyen modernlik, eski ve geçmişte kalan her şeyden daha üstün bir yaşam tarzını ve bilincini, aynı zamanda bir insanın yaşadığı zamanın bütün yaşanmış zamanlardan daha yüksek bir standarda ulaşmış olduğu görüşünü içeren psikolojik bir tutum ve davranış biçimidir (Seyyar, 2007, s.669).

Yahudi kökenli bir Alman bilim insanı olarak Simmel, 19. yüzyılın modern toplumlarını şehir sakinlerinin tutum ve davranışlarının yanında şehir hayatını para ekonomisi ile ilişkilendirdiği için, sadece modernliğin değil şehir sosyolojisinin¹ de ilk sosyoloğu olarak kabul edilmektedir. Simmel (1903), Dresden kentinde yaptığı bir sunum için hazırladığı ve 21 sayfadan oluşan "Büyük Şehirler ve Entelektüel/Zihinsel Yaşam" (Die Großstädte und das Geistesleben) isimli makalesi, onun şehir sosyoloğu unvanını almasını sağlamıştır. Nitekim Chicago'lu sosyal bilimci Louis Wirth, Simmel'in bu makalesini "sosyolojik açıdan kent üzerine yazılmış en önemli makale" olarak değerlendirmiştir (Wirth, 1925, s.219).

Simmel'in yaklaşımı, özellikle şehir halkı bağlamında bireysel görüntü ve olaylardan yola çıkarak, resmin bütününe ulaşmak için, karmaşık hâle gelen

1 Şehir Sosyolojisi (Kent Toplum Bilimi), şehirlerin yapısını, işleyişini, büyümesini, ortamını, sosyal ilişkilerini, göç olgusunu, şehirlleşme, şehirlileşme süreçleri gibi değişik sosyal konuları ve sorunları inceleyen sosyolojinin bir alt dalıdır. Şehir sosyologlar, genelde sosyolojinin bütün temel kavramlarıyla ve teorik yaklaşımlarıyla kentin sosyo-ekonomik ve kültürel hayatını incelemekte ve kentte yaşanan sosyal sorunları ve gelişmeleri tahlil etmektedir. Araştırma alanlarının başında genelde kent hayatı ile kırsal hayat arasındaki farklılıklar, kentte sosyal dayanışma ve yabancılaşma gibi konular gelmektedir (Seyyar, 2007, s.972).

modern hayatın izini sürmekten ibaret olmuştur. Bu çerçevede moderniteyi açıklamak için, çok sayıda sosyolojik, felsefi, kültürel ve estetik makale ve kitap yazmıştır. Tek tek olayların, görüntülerin ve deneyimlerin arkasındaki unsurlara dikkatlice bakıldığında modern toplumlara özgü ortak bir yaşam tarzının ortaya çıkmış olduğunu görmek mümkündür. Simmel, modernliğin kendine has özelliklerini ağırlıklı olarak şehir sakinleri üzerinden büyük şehir hayatının özellikleri, nevrasteni² ve para ilişkileri olmak üzere üç olgu üzerinden ele almıştır.

Bu doğrultuda bu makalenin amacı, Simmel'in şehir sosyolojisi bağlamında modernitenin özünü nasıl kavradığını ortaya çıkartmaktır. Bu makalede modern yaşamı yansıtan yukarıdaki örnek karakteristik olgular üzerinden Simmel'in algıladığı modernite kavramına bir açıklık getirilecektir. Makalede ayrıca insanın modernitenin meydana getirdiği bu olgusal değişime karşı davranışsal olarak nasıl bir tutum ve davranış sergilediği, toplumsal değişime karşı ne ölçüde uyum sağlayabildiği ya da kendini onunla ne ölçüde uzlaştırabildiği de Simmel'in düşünceleri doğrultusunda gösterilecektir.

1. Simmel'in Bilimsel Çalışmalarında Modernite

Werner Jung (1990, s.23-27), Simmel'in akademik çalışmalarını dönemsel olarak üç ana kategoriye göre tasnif etmektedir. Buna göre Simmel, birinci dönemde sinir iletimi, işitme ve görme üzerine araştırmalarda bulunmuş olan Alman fizyolog ve fizikçi Hermann von Helmholtz'un (1821-1894) dışında İngiliz biyolog ve doğa tarihçisi Charles Robert Darwin'in (1809-1882) çalışmalarına ilgi göstermiştir. Bunun ötesinde bilhassa İmmanuel Kant'ın (1724-1804) eserlerinden etkilenip özellikle bilimsel atom teorileri, pragmatizm, evrim teorisi ve halkların psikolojisinden esinlenerek, üç büyük eser kaleme almıştır:

a) Toplumsal Farklılaşma Üzerine (Über sociale Differenzierung/1890),

2 "Sinir Zayıflığı" anlamına gelen Nevrasteni, eski Yunancadan gelmektedir. Nitekim nöron, sinir ve asthenes, zayıf anlamına gelmektedir. Nevrasteni (İngilizce: Neurasthenia. Almanca: Neurasthenie), artan yorgunluk veya fiziksel güçsüzlük ve bitkinliğin yanı sıra baş dönmesi, baş ağrısı ve otonom sinir fonksiyon bozukluğunun diğer semptomları ile karakterize edilen bir psikolojik bozukluk veya hastalık türüdür. Günümüzde nevrasteni semptomlarını içeren başka klinik tablolar (depresyon ve tükenmişlik gibi) tanımlandığından, artık nadiren teşhis edilmekte ve psikoterapi ve psikiyatri uygulamalarında neredeyse hiç rol oynamamaktadır. Ancak geçmişte farklı sosyo-kültürel çevrelerden etkilenen nevrasteni tanı kriterlerinin tarihini ve sosyolojik boyutunu inceleyen çok sayıda çalışma yapılmıştır. Nevrasteni, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında çarpık kentleşme ve hızlı sanayileşme ile birlikte daha çok üst sosyal sınıfın moda hastalıklarından biri olarak da görülmüştür (Myeong vd., 2017, s.230-231).

b) Tarih Felsefesinin Sorunları (Die Probleme der Geschichtsphilosophie/1892),

c) üAhlâk Bilimine Giriş (Einleitung in die Moralwissenschaft/1892-93).

Bu dönemde Simmel, toplumun bütün bireylerine fayda sağlama şartına bağlı olarak her fikrin doğru olduğunu ileri sürmüştür. İkinci dönemde Simmel'in ilgisi, Paranın Felsefesi (Philosophie des Geldes/1900) kitabı ile sosyolojik sorunlara kaymıştır. Bu dönemde Tarih Felsefesinin Sorunları (1905/1907) kitabını yeniden gözden geçirmiş ve Sosyoloji (Soziologie/1908) kitabını yazarken, yine ağırlıklı olarak Kant'a atıfta bulunmuştur. Simmel, ayrıca Alman tarihçi, psikolog, sosyolog ve çok yönlü bir hermenötik filozof olan Wilhelm Dilthey (1833-1911) ile "Yeni Kantçı" düşünce akımına mensup Alman filozofların görüşlerine ilgi göstermiştir. Bunların başında Wilhelm Windelband (1848-1915) ve Heinrich John Rickert (1863-1936) gelmektedir. Bu dönemde daha çok sosyal etkileşim, biçim-içerik sorunu, görecelik (rölativizm) ve felsefe ile sosyoloji arasındaki ilişki gibi konuları işlemiştir (Jung, 1990, s.27-28). Simmel, uzun zamandan beri doğa bilimleri kapsamında kendini gösteren pozitivizmin içeriğinin genişlediğini ve natüralizm sayesinde kendi öz varlığına kavuştuğunu ileri sürmüştür. Bu anlamda analiz edilmesi ve belirlenmesi gereken konuların başında maddi nesnelere ve mahiyetleri gelmesi gerektiğini dillendirmiştir (Simmel, 1989-2015, 18, s.196).

Hayatının son safhasında ise Simmel, gerçekliği kavramak için sezgi süreçlerinin soyut rasyonalizm ve bilimden daha anlamlı olduğunu ortaya koyan Fransız filozof Henri-Louis Bergson'un (1859-1941) çalışmalarını inceledikten sonra Biçim-İçerik Düalizmini (Form-Inhalt-Dualismus) fikir olarak genişleterek, Hayat-Biçim-İçerik Üçlüsü (Triade Leben-Form-Inhalt) felsefesini ortaya çıkartmıştır. Hayat felsefesine ait "hayat, hangi biçimlerde tezahür eder?" veya "kendini ifade etmek için, hayat, hangi biçimlere ihtiyaç duyar?" gibi sorulara bir açıklık kazandırmak amacıyla Simmel, olayları yeni bir metafizik bakış açısıyla değerlendirmiştir. Burada olayların asıl çıkış sebeplerinin özne ve nesne, öznel ve nesnel kültür arasındaki aşılması mümkün olmayan zıtlıklarda aranması gerektiği tezi öne sürülmüştür. Bu son aşamada ortaya çıkan en önemli eserlerin başında Felsefi Kültür (Philosophische Kultur/1911), Goethe (1913) ve Rembrandt (1916) üzerine yazılmış monografiler ile Hayata Bakış (Lebensanschauung/1918) kitabı gelmektedir (Jung, 1990, s.28).

Simmel, 1880'lerin sonlarından itibaren kendisini "yeni kültür hareketi" olarak da adlandırdığı natüralizm hareketinin bir parçası olarak ko-

numlandırırmış ve bu çerçevede “modern” kelimesini kullanmıştır (Simmel, 1989-2015, I, s.280). Çalışmalarının bütününe bakıldığında Simmel'in, “modern” kelimesini 1890'ların başlarından itibaren genelde somut bir nesne ile birlikte kullanmış olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin “modern dünya görüşü”, “modern bilimsellik”, “modern yaşam felsefesi”, “modern ruh”, “modern zihniyetin oluşumu”, “modern zaman”, “yaşama modern bakış” ve hatta “yaşama en modern bakış” gibi kavramlar, çalışmalarında yer almıştır.

Para Felsefesi (1900) kitabında ise Simmel, “modern kültür” ve “modern yaşam tarzı” kavramlarını ön plâna çıkartmıştır (Simmel, 1989-2015, I). Simmel'in zihni yapısında “modern”, anlamsal olarak “yeni”, “zamansal olarak daha genç” ve “ilerleme” ile bağlantılı olduğu gibi modernite de her zaman “modern ruh” veya “modern entelektüel/zihinsel yaşam” anlamındadır. Bu bağlamda Simmel, “modern” kelimesini, çoğu zaman “yeni” ile birlikte kullanmış ve bu iki kelimeyi felsefi olarak sadece sanat felsefesinde değil aynı zamanda estetik, sosyal eleştiri, pozitivism, evrimcilik, halk psikolojisi ve sosyoloji gibi birçok alanda da yansıtmaya çalışmıştır.

1.1. Simmel'in Modernite Anlayışında Teorik ve Yöntemsel Yaklaşım

Günümüze kadar bilim insanları, özellikle aydınlanma süreciyle birlikte modern ile ilişkili olan kavramların temeline inmeye çalışmış ve sosyo-ekonomik yansımalarının etkilerini araştırmıştır. Ancak Simmel, para ekonomisinin felsefik ve ahlâkî boyutlarının yanında kent sorunlarına odaklanması ile örneğin tarihsel analizlerinde üretimi, çalışma hayatını veya modern sanayi kollarını ele alan çağdaşları Karl Marx (1818-1883) ve Max Weber'den (1864-1920) farklı olarak başka bir alana yönelmiştir. Simmel'in gündelik yaşamın yüzeyine ilişkin betimlemeleri daha çok insan ilişkileri, mübadele³ ve tüketimle dayanmakta ve bu nedenle çalışmaları, büyük ölçüde sınıfsal çatışmalar, toplumsal cinsiyet, yoksulluk, refah veya etnik gruplar gibi sosyo-ekonomik sorunların dışında kalmıştır. Simmel, modernitenin izini sürerken, yöntem olarak aşağıdaki temel fikirleri ön plâna çıkartmıştır:

Tarihsel Köklerinden Uzak Modernite Anlayışı veya Modernliğin Zamansızlığı: Modernitenin kavramsal içeriğine

3 Mübadele kavramı, “kişilerin diğer ihtiyaçlarını karşılamak üzere üretim fazlalıklarını değiş-tokuşa arz ettiği toplumsal etkileşim” anlamına gelmektedir. Mübadelede ana belirleyici unsurların başında gereksinim duyulan malın veya hizmetin temini ve tüketimidir (Karakaya, 2015, s.50).

ulaşabilmek için, Simmel, çeşitli sosyolojik, felsefi veya estetik konuları seçip biriktikten sonra yazıya dökmüştür. Simmel, çalışmalarının felsefe ya da estetik gibi tek bir bilim dalı çatısı altında sınıflandırılmasına rıza göstermemiştir. O, çalışmalarını yaşadığı dönemde egemen olan Tarihselcilik krizinin aşılmasına bir katkı olarak görmüş ve bu nedenle çalışmalarının “Zamansızlık” ve “Zamanüstülük” çerçevesinde ele alınması gerektiğinin altını çizmiştir (Lichtblau, 1997, s.18-23). Simmel, Weber’den farklı olarak modernite teorisi üzerine sistematik bir yaklaşımla tarihsel analizlerde bulunmamıştır. Frisby (1984, s.17-18), bu nedenle Simmel’in modernite teorisini şimdiki zamana dönük bir inceleme olarak değerlendirmektedir. Modern toplumun tarihsel köklerine inmeden modernliği kavrayabilmek mümkün müdür? Simmel, bunu en azından toplumsal etkileşim biçimlerine ve dolayısıyla modernliğin deyim yerindeyse “enstantanelerine” yani anlık görüntülerine başvurarak başardığını söyleyebiliriz (Frisby 1984, s.76-77). Nitekim “Büyük Şehirler ve Manevi/Entelektüel Hayat” (Die Grosstädte und das Geistesleben) isimli makalesinde Simmel, gayesinin hayatın bireysel ve birey-üstü içerikleri arasındaki bağlantı ile kişiliğin dış güçlere karşı uyumunu araştırmak olduğunu beyan etmiştir (Simmel 1903, s.116). Simmel’e göre, modernliğin özünü tarihsel geri dönüşlerden ziyade spesifik olarak modern hayatın ürünlerinin mahiyetinde, bir başka deyişle kültür bedeninin ruhunda aramak gerekmektedir (1903, s.116). Frisby’ye göre Simmel’in modernliği bu nedenle modern toplumlarda görülen belirli bir tecrübe ve yaşanmışlığa dair bir yöntemdir. Ne var ki bu tarz tecrübe ve yaşanmışlık, sadece içsel-ruhsal reaksiyonlardan ibaret değildir. Modernite, aynı zamanda insanın içsel yaşamın bir bileşenidir. Buna göre dış dünya, iç dünyanın bir parçası haline gelmektedir (Frisby, 1984, s.19). Bu tespit, aynı zamanda Simmel’in aşağıdaki modernite tanımında da ifade edilmektedir: “*Modernitenin mahiyeti haddizatında psikolojizmdir, aslında iç dünya hükmünde olan içimizdeki reaksiyonlara göre dünyanın yaşanmışlığı ve yorumlanmasıdır*” (Simmel, 1989-2015, 14, s.346). Burada mahiyetten, nesnenin karmaşık özel süreçlerinin açıklanabilen özelliklerin, ilişkilerin ve yasal kuralların

kavramsal özü anlaşılmalıdır. Psikolojizm (Psychologismus) ise genel anlamda psikolojik olarak anlama/idrak etme ve bunun kullanım olanağını abartarak değerlendiren bir doktrindir (Seyyar, 2007, s.760). Felsefi problemleri, psikolojinin konularına indirgeyen psikolojizmin buradaki anlamı ise, ruhsal yaşanmışlıklara, deneyimlere, süreçlere ve psikolojik yapılara atfedilen bir olgudur. Simmel'in modernite ile ilgili yukardaki soyut tanımlamasıyla modernitenin sosyal teorisini ortaya koyduğuna dair görüşlerin yeterince güçlü olmadığını belirtmek gerekmektedir. Nitekim Simmel'i modernitenin önemli bir teorisini olarak en tutarlı bir şekilde yorumlayan Frisby bile Simmel'in kurumsal teori ile ilgilenmediğini itiraf etmiş ve eserlerinde özellikle belirli modern olguların veya kurumların tarihsel analizlerine neredeyse hiç rastlanmadığını kabul etmek zorunda kalmıştır (Frisby, 1989, s.10). Simmel'in modernite tarihinin para ekonomisi ile başladığına dair teorisi bir dereceye kadar kabul görmektedir. Ancak Simmel, para ekonomisini tarihsel olarak yeterince konumlandırmadığı için, modernitenin ne zaman başladığı ve onu tam olarak neyi karakterize ettiği konusu halen belirsiz kalmaktadır. Kaldı ki tarihsel olarak değişen para ekonomisinde bireylerin paraya karşı tutum ve davranışları yani deneyimleri de her zaman aynı kalmamıştır. Dolayısıyla Simmel'in para ekonomisinde insan para ilişkisinin dinamik süreçleri özellikle tarihsel arka planı bağlamında eksik kaldığı düşünülmektedir.

Amaçsal Olarak Sonuçtan Ziyade Bütünlük: Bir olgunun tarihsel bağlamından kopuk parçalı ve geçici bir gerçekliğin elde edilebilmesi hayli güçtür. Simmel, özellikle Paranın Felsefesi adlı eserinde gerçekliğin bütün boyutuna erişebilmek için, bütünlükten yola çıkmak yerine bütünlük içinde hedefi aramıştır. Simmel'e göre, tek tek olayların ve sorunların ele alınması, genel bir tabloya o kadar kolay dönüştürülemez, tam aksine, bunlar bütünlük ile bağlantılıdır. Buradaki sorun, hakkını verebilmek düşüncesiyle oldukça sınırlı ve küçük tutulmuştur, ta ki genişleme sürecinde bütünlüğe ve genele doğru adım atılabilsin (Simmel 1977, s. VIII). Gültekin (2007, s.232) de "günlük hayatın, görünür ve somut ilişkilerin sosyoloğu" olarak tanımladığı Simmel'in "sosyolojisinin temeli olarak somut ilişkileri tek tek

değil, bağlamları içerisinde aldığı" ifade etmektedir. "Çünkü bağlamları somut ilişkileri bütüne götürmekte ve onları bütünün içinde anlamlandırmaktadır".

Statik Yerine Süreç Temelli İlişkisel Kavramlar: Modernitenin özellikleri sürekli olarak bir değişim halinde olduğu için, etkileşim ve sosyalleşme gibi ilişkisel kavramlar, sosyal gerçekliğin süreçsel karakterinin hakkını verebilmek adına örneğin statik toplum kavramından daha açıklayıcıdır. Her şeyin birbiriyle olan bağlantıları ve bütünlüğe ile olan ilişkilerine yönelik Simmel'in açıklamaları şu şekildedir: "Düzenleyici bir dünya ilkesi olarak, her şeyin diğer her şeyle bir tür etkileşim içinde olduğunu, dünyadaki her nokta ile diğer her nokta ve diğer güçler ile karşılıklı ilişkiler içinde olduğunu var saymak zorundayız" (Simmel, 1890, s.130). Burada en az iki kutup söz konusudur ve bunlar bireyler, gruplar veya diğer sosyal yapılardan meydana gelebilmektedir. Simmel'e göre toplum, birden fazla bireyin etkileşime girdiği yerde başlamakta ve sosyoloji de bu etkileşimlerin şekillendiği biçimlerin bilimidir. Bir başka deyişle, etkileşimlerin bütünü, toplumu oluşturmaktadır. Ancak burada "sosyolojinin neliğini toplumsal etkileşim biçimlerinin incelenmesi noktasında anlamlandıran" Simmel, toplum dinamiklerini ve sosyal değişimi daha iyi açıklayabilmek için, toplum (Gesellschaft) kavramı yerine yönetsel bir yaklaşımla süreç içerikli toplumlaşma (Vergesellschaftung) kavramını tercih etmiştir (Korte, 1992, s.88-89. Karakaya, 2018, s.91). Dolayısıyla özellikle büyük şehir, Simmel'in sosyolojisinde merkezi bir rol oynamaktadır, çünkü toplumlaşma biçimleri, yani bireylerin birbirleriyle ilişki kurma şekilleri, şehirleşme süreçlerinde olduğu gibi, bireylerin sayısı ile birlikte değişmektedir.

Özel Bir Araştırma Konusu Olarak Para: Bütünlüğü ortaya çıkartabilmek için, her nesne aynı derecede etkili olmamaktadır. Simmel, bundan dolayı moda, estetik, sosyallik ya da insan ilişkileri gibi gündelik olguların yanında özellikle merkezi bir araştırma konusu olarak para ekonomisini ve onun değişik sosyo-kültürel alanlara yönelik etkilerini ele almıştır. Simmel, paranın mutlak gücüne özel bir önem verse de, öznel deneyime ve estetik boyuta da ayrı ve daha yüce bir değer

vermesiyle paranın diğer sosyal alanlarla olan etkileşimini daha somut olarak ortaya koymuştur (Lichtblau, 1997, s.16-17). Nitekim Simmel, Paranın Felsefesi'nin Giriş kısmında şöyle bir açıklama yapmıştır: "Sorunun kapsam alanında para, ilişkilerin ortaya konulmasını sağlayan sadece bir araç, madde ya da örnektir. Bu ilişkiler, en dışsal, en gerçekçi, en rastlantısal görüntüler ile varlığın en ideal potansiyelleri, bireysel yaşamın ve tarihin en derin akımları arasında cereyan etmektedir" (Simmel, 1977, s.VII).

2. Simmel'e Göre Modernitenin Unsurları ve Modern İnsanın Özellikleri

Simmel'in kitap ve makalelerinin çoğu, sadece ilgili inceleme nesnesi veya konusu ile sınırlı kalmamaktadır. Multi-disipliner bir yaklaşımla incelenen süreçler, genellikle diğer alanlarla olan ilişkilere de hitap etmektedir. Frisby'ye (1984, s.78) göre, Simmel'in dünya görüşünde modernliğin içeriği ile ilgili üç ana deneyim bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla büyük kentlerin gelişimsel süreçleri, şehir toplumlarının nevrotik halleri ve para ekonomisinin ortaya çıkarttığı sonuçlardır. Deneyimlerin elde edildiği bu örnek üç alandan yola çıkılarak, Simmel'in moderniteye yaklaşımı ve bulguları ele alınacaktır. Bu alanların her biri, ayrı ayrı incelenecek olsa da, birbirleriyle yakından bağlantılı olduğu da bu vesile ile ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda bu bağlam doğrultusunda Simmel'in moderniteye yüklediği anlam belirgin hale gelecektir.

2.1. Büyük Şehir Sakinlerinin Özellikleri

Simmel'in büyük şehir yaşamı ile ilgili deneyimi, doğduğu, büyüdüğü ve 1893'ten 1912'ye kadar özel doçent olarak ders verdiği Almanya'nın en büyük şehri olan Berlin'e dayanmaktadır. Berlin, 1870'lerden itibaren bir dünya metropolü haline gelmiştir. 1871'de 825 bin nüfusu olan şehir, 1910'te 2 milyonuna ulaşmıştır (<https://berlingeschichte.de>, Erişim Tarihi: 29.12.2022). Bu zaman diliminde sanayileşme hızla artmış ve sermaye ile emek arasındaki uçurum ortaya çıkmıştır. Simmel için büyük şehir, yalnızca sosyolojik etkileri olan bir alan değil, aynı zamanda mekânsal olarak meydana gelmiş sosyolojik bir gerçektir (Simmel, 1908, s.696-697). Şehir, bir yandan sosyal farklılaşmanın, çeşitli sosyal ağların ve birbirini tanımayan belirsiz grupların toplanma noktası, diğer yandan da gettolaşmada görüldüğü üzere sosyal mesafenin de mekânıdır (Frisby, 1989, s.84).

Simmel (1903), “Büyük Şehirler ve Entelektüel/Zihinsel Hayat” (Die Grossstädte und das Geistesleben) adlı makalesinin Giriş kısmında şunları kaydetmektedir: “Modern yaşamın en derin sorunları; bireyin, toplumun, tarihsel mirasın, dış kültürün ve yaşam teknolojisinin üstün güçlerine karşı kendi varlığının bağımsızlığını ve biricikliğini koruma iddiasından kaynaklanmaktadır.” Şehir sakinleri, sosyal-teknik bir mekanizma içinde kaybolma tehdidiyle karşı karşıya geldikleri için, buna karşı direnç göstermek zorunda kalmaktadır. Bundan dolayıdır ki Simmel, kişiliğin korunmasına yönelik olarak büyük şehrin içerik olarak bireysel ve birey-üstü yaşam arasında yarattığı denkleme yoğunlaşmaktadır (Simmel, 1903, s.116). Bu anlamda büyük şehirler, “kişisel olanın üstünde gelişen kültürün gerçek sahneleridir”. Çünkü bu sahneler, bireylerin direnemeyecek kadar bollukta kristalize edilmiş ve şahıslardan arındırılmış bir ruhu yansıtmaktadır (Simmel, 1903, s.129-130).

Kendi kimliğini kaybetme tehdidi ile karşı karşıya kalan şehir insanı, çareyi aşırı bir şekilde önemseydiği bireysellikte ve öznellikte aramaya başlamaktadır. Bu doğrultuda şehir sakinleri arasındaki karşılaşmalar, oldukça gayri şahsi kalmakta ve ilişkiler de ağırlıklı olarak menfaate dayanmaktadır. Herkesin birbirini tanıdığı köy hayatının aksine şehir sakinleri, sadece sınırlı rollerde ve kısa süreliğine bir araya gelmektedir (Tablo 1). Yani bireylerin farklı sosyal çevreleri arasında bir örtüşme meydana gelmemektedir. Örneğin, tüccarlar sadece müşteri olarak, işyerindeki çalışan ile yalnızca iş arkadaşı olarak iletişim kurulmaktadır. Bir başka deyişle şehir yaşamında işlevsel roller, sosyal ilişkileri biçimlendirmektedir. Şehir insanı, bir kişinin başka hangi sosyal çevreye ait olduğunu bilmemekte veya bilmesine gerek kalmamaktadır. Böylece büyük şehir, özellikle yabancıların köyün kapalı sosyal çevrelerine kıyasla daha kolay hareket edebildikleri ve uyum sağlayabildikleri sosyal bir alan olanağı sunmaktadır.

Simmel (1903), bir yaşam biçimi olarak şehirciliğe ve şehirleşmeye bir anlam kazandırmak için, “Şehirde Yaşam Biçimi” ile diğer toplumlaşma biçimleri (Geleneksel Hayat Tarzı) ile sık sık karşılaştırmalar yapmıştır (Simmel, 1903, s.116-117). Jazbinsek (2001, s.4), Simmel’in “Büyük Şehirler ve Entelektüel/Zihinsel Yaşam” makalesinde de geçen bu kıyaslamaları, özet halinde bir tabloya dönüştürmüştür (Tablo 1).

Tablo 1: Simmel'in "Büyük Şehirler ve Entelektüel/Zihinsel Yaşam" Başlıklı Makalesi Doğrultusunda "Şehirde Yaşam Biçimi" İle "Geleneksel Hayat Tarzı" Arasındaki Farklılıklar

	Şehirde Yaşam Biçimi	Geleneksel Hayat Tarzı
Yol gösterici metafor	uzun zincirler	küçük daireler
Ekonomi Biçimi	Ürün üretimi ve para ekonomisinin hâkimiyeti, yüksek derecede iş bölümü	Geçimlik üretim ve doğal ekonominin hâkimiyeti, düşük derecede iş bölümü
Ekonomik temel sorun	"İnsanlar için mücadele" (yeni ihtiyaçların uyandırılması)	"Doğa ile mücadele" (temel ihtiyaçların karşılanması)
Tüketicinin ürünle ilişkisi	Değişim değerine yönelik eğilim, nesnelere karşı "bıkkınlık" ve "mağruriyet", nihai ürünlerin tüketimi	Kullanım değerine yönelik yönelim, farklılıklara duyarlılık, müşteri çalışması
Tüketicinin üreticiyle ilişkisi	Çok sayıda bilinmeyene bağımlılık, olumlu: öngörülebilirlik, olumsuz: acımasızlık/merhametsizlik	Az sayıda bilinene bağımlılık, olumlu: takdir yetkileri, olumsuz: keyfilik
Genel olarak davranışlar	"karşılaşmaların kısalığı ve nadirliği", "çekingenlik/Kayıtsızlık", "sessiz tiksinti"	Karşılaşmaların süresi ve sıklığı, sempati, topluluk duygusu
Birey için kazanç	Bireysel özgürlük	Kolektif destek
Birey için tehlike	Sosyal izolasyon	Sosyal kontrol
İnsanlar neye zorlanıyor?	Resmi prosedürlere uyum, örneğin dakik olma zorunluluğu	Grup normlarına uyum
aracılığıyla farklılaşması	Toplum içinde kişiliğin stilize edilmesi	Grup içinde "kişilik bilgileri"nin elde edilmesi
Hayatın ritmi	Tempo, zıtlıklar, sürekli değişim	Rahatlık, sükûnet, tekdüzelik, tutarlılık
Kişilik kalıpları	Entelektüellik, hoşgörü, rol oynama esnekliği	Duygusalılık, dar görüşlülük, muhafazakârlık, karakterde istikrar
Yaşam ufku	Yakın uzaktır, uzak yakındır; "Kozmopolitizm" (Genişlik)	Yakın yakındır, uzak uzaktır; Taşralılık (Darlık)

Kaynak: Jazbinsek, 2001, s.4.

Simmel, Şehirdeki Yaşam Biçimi'ni, genel olarak Geleneksel Hayat Tarzı ile bir karşılaştırma yaparken, bazen şehri taşra (kırsal alan/köy), bazen büyük

şehri küçük kasaba, bazen de modern çağın metropollerini daha önceki çağların kentleri ile karşılaştırmıştır. Onun için Tablo 1'deki bazı muğlak kıyaslamalar, istem dışı olarak Simmel'in orijinal makalesindeki sistem eksikliğinin bir sonucu olarak belirlenmiştir. Ne var ki Simmel'in incelemelerindeki ve yorumlamalarındaki bu eksiklik, mutlak anlamda entelektüel dikkatsizliği ile açıklanamamalıdır. Geleneksel nedensellik düşüncesine itirazı olan Simmel, çalışmalarında bilinçli olarak sistem karşıtı bir tavır koymuştur (Rickert, 1920, s.26) ve sosyal değişimin belirli faktörlerini tek bir nedene bağlamak yerine tezat gibi görünse de birçok neden üzerinden yorumlamıştır. Örneğin Simmel'e göre bireysel özgürlük, bir taraftan şehirleşmenin bir sonucu iken, diğer taraftan da para ekonomisinin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Paradoks gibi algılanabilse de tezatlar üzerinden düşüncede bir ahenk/bütünlük sağlayabilmek, herhalde Simmel'in süreç odaklı dünya görüşünün en önemli karakteristik özelliklerindedir.

Halbuki dönemin muhafazakâr kent eleştirmenleri, metropol kitle kültüründe kişisel olan her şeyin yok edildiğine dair tek taraflı saptamalarda bulunmuştur. Eleştiriler, özellikle şehir sakinlerinin köklerinden koparıldığına ve büyük şehrin ortak bir topluluk ruhundan yoksun kaldığına dayanmaktaydı. Tablo 1'de de görüldüğü üzere Simmel'in çalışmalarındaki diğer kent eleştirmenlere göre farkı, bu homojen entelektüel ortamda gelişmekte olan metropolün sosyal gerçekliğine yönelik daha ölçülü bir analitik çalışma yapmış olmasıdır. Nitekim Simmel, kent sakinlerinin birbirleriyle olan etkileşimini üç özellik üzerinden karakterize etmiştir:

Entelektüellik: Metropollüler, tüm sosyal ilişkilerini rasyonel hesaplamalara göre belirlemektedir. Akıl, çevreden yoğun olarak gelen çok çeşitli uyaranlara karşı en az tepki veren en duyarsız organdır. Rasyonel davranmayı öğreten entelektüelleşme, "bir koruma organı" ve şehrin dayatmalarına karşı öznel yaşamın koruyucusu olarak hizmet etmektedir (Simmel, 1903, s.117-118).

Kayıtsızlık: Şehir sakinleri, belirli bir süreçten sonra her şeyi daha önce deneyimledikleri kanaatine varmaktadır. Onları artık hiçbir şey heyecanlandırmamakta ve şaşırtmamaktadır, çünkü büyük şehrin sürekli olarak etrafa yaydığı aşırı uyarımlar yüzünden duyular zamanla körelmektedir. Nasıl ki sınırsız bir lüks yaşam, keyfin sarhoşluğu ile bireyleri bazen kibirli ve duyarsız hale getiriyorsa, buna benzer bir şekilde şehir sakinleri de hızlı ve birbirine zıt sosyal değişimlerin zararsız yansımalarından bile kolayca etkilenebilmekte ve hatta sarsılabilmektedir. Simmel'e

göre bunun sonucunda şehir sakinleri, ortaya çıkan yeni uyaranlara karşı yeterince enerji bulamamakta ve tükenmişlik semptomlarının etkisiyle çevreye karşı ilgisiz kalmaktadır. Bu yönüyle büyük şehirler, komşuluk ilişkilerini duyarsız hale getirmektedir (Simmel, 1903, s.121-122). Şehir sakinlerinin sosyal çevreye karşı duyarsız, kayıtsız ve tepkisiz kalmasının belki de en önemli unsuru, para ekonomisinin genişlemesidir. Şöyle ki para ekonomisinin egemenliği altına girmiş olan şehir hayatı, hem nesnellik, hem de öznellik üzerinde bir egemenlik kurmaktadır. "Mübadelede paranın üstlendiği bu araçsal nesnellik, gevşeyen toplumsal bağları da hesaba katınca belli bir kayıtsızlık oluşturmaktadır" (Karakaya, 2015, s. 53).

İletimsizlik: Şehrin her yerinde çok sayıda yabancı insanla sürekli olarak karşılaşmak, şehir sakinlerini epey rahatsız etmektedir. Öyle ki bu rahatsızlık, bireylerin bazen çekingen olmalarına, bazen de (birbirleriyle veya kendileriyle) yabancılaşmalarına yol açmaktadır. Başkalarına karşı "sessizce/gizli tiksinti" duyan bireyler, özellikle yabancı olarak gördükleri kişilere karşı mesafelerini artırmaktadır. Tesadüfen ve anlık olarak karşılaşılan bütün insanlarla, herkesin herkesi tanıdığı kırsal alanda olduğu gibi, samimi bir şekilde irtibata geçmek ve ilişki kurmak, ne mümkündür, ne de güven ortamının yetersizliğine bağlı olarak arzu edilen bir durumdur (Simmel, 1903, s.122-123).

Entelektüelleşme, kayıtsızlık ve iletimsizlik, şehir sakinlerinin birbirleriyle ve sosyal çevreleriyle olan ilişkilerinin belirli bir özelliğini ortaya koymaktadır. Şehir sakinleri arasındaki bu karmaşık ilişki biçimi, büyük şehirlerin yapısal özelliklerini de yansıtmaktadır. Buna bağlı olarak Simmel'in şehir sosyolojisinin temel çerçevesi, üç anahtar kavram ile karakterize edilebilmektedir (Häussermann vd., 2004, s.41).

Çok Boyutluluk: Şehir, özel bir yerleşim biçimi olmasından dolayı büyüklüğü, nüfusu ve yoğunluğu önemlidir. Ayrıca özel bir yaşam biçimi olmasından dolayı mekân ve özel bir ekonomi biçimi olmasından dolayı da para ekonomisi önemlidir.

Etkileşim: Özel kent ekonomisi, kentlinin özel yaşam biçimi, kentin büyüklüğü ve yoğunluğu gibi kente mahsus unsurlar, birbirlerini artan oranda devamlı olarak etkilemektedir. Kaçınılmaz olan karşılıklı etkileşim, büyük

şehrin kendine has özelliğini oluşturmaktadır. Etkileşimde sosyal ilişkilerin sayısı, bir taraftan yoğunlaşmakta, diğer taraftan da ilişkinin kurulduğu alanla bağ giderek zayıflamaktadır. Bu şekilde meydana gelen çok farklı ve gevşek ilişkiler alanı, bireysel özgürlüğün artışına yol açmaktadır (Gültekin, 2007, s.240).

Üretkenlik: Ekonomik olarak üretken bir mekân olan büyük şehir, son derece farklılaşmış bir işbölümüne ve para ekonomisine sahiptir. Bireyler, bu doğrultuda rasyonel-maddeci-hesapçı bir tutum ve davranış sergilemektedir. Kültürel olarak üretken bir mekân olan büyük şehir, bireylerin aydınlanmasına (entelektüelleşmesine) ve zevke dayanan tercihlerinde farklılaşmasına yol açmaktadır. Sosyal olarak üretken bir mekân olan büyük şehir, aynı zamanda bireyselleşmenin de merkezidir. Kısacası büyük şehir, “en yüksek ekonomik işbölümünün” ve buna bağlı olarak “farklılaşmanın, iyileştirmenin ve zenginleşen halkın ihtiyaçlarının” olduğu bir mekândır (Simmel, 1903, s.127-128).

Simmel, çağdaşlarının kültürel olarak kentleşmeye karşı kötümser çekişmelerinden büyük ölçüde uzaklaşarak, objektif bir yaklaşımla, özellikle birlikte yaşama zorunluluğunun getirdiği bazı sorumluluklar ve kentsel üretkenlik üzerinden toplumsal kalkınmanın mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Çünkü büyük şehir, entelektüelleşme, kayıtsızlık, iletilimsizlik ve yalnızlık mekânı olduğu kadar aynı zamanda boğucu dayatmalardan ve sıkıcı sosyal kontrollerden kurtulma, özgürleşme ve bireyselleşme mekânıdır (Tablo 1). Bireysel özgürlük, işbölümünün ve son derece farklılaşmış serbest pazar ekonomisinin de temelini oluşturmaktadır. Simmel’e göre kentin artan büyüklüğü ve yoğunluğu, zaman ve mekânın rasyonel bir şekilde düzenlenmesini zorunlu kılmaktadır, bu da sosyal ilişkiler açısından kent sakinlerine “dakiklik, öngörülebilirlik (hesap verebilme), kesinlik (düzgün olma)” gibi erdemleri dayatmaktadır.

Ancak burada büyük şehrin sunduğu sosyo-ekonomik avantajların herkes için mi yoksa sadece belirli sosyal gruplar (üst tabakaya mensup mutlu azınlıklar) için mi geçerli olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Simmel, toplumlaşma sürecini kendi içinde uyumlu bir şekilde anlatırken, sosyal hayatın estetik boyutuna bile temas etme gereği duymuştur. Ne var ki sorunsal bağlamda sosyal çevreye karşı duyarsızlıkları yanında bireyselleşme üzerine konforlu bir yaşam kuran kesimin de genelde entelektüel düzeyi yüksek, estetik konulara meraklı, kültürlü ve zengin şehirlilerden oluştuğu unutulmamalıdır.

2.2. Büyük Şehir Sakinlerinin Nevrasteniye Yatkınlığı

Simmel, özellikle kentlerde yaşayan gergin bireylerin içsel ve dışsal duygularının ve izlenimlerinin hız kesmeden kesintisiz bir şekilde değişiminden dolayı yaşamın sinirsel boyutunun da yoğunlaştığını ileri sürmektedir (Simmel, 1903, s.116). Simmel, ağırlıklı olarak nüfusu hızla artan büyük ve çarpık kentlerde görülen nevrasteni hastalığını paradigmatik bir şekilde izah etmektedir. Bu sinirsel dinamiğin büyük şehir ve para bağlamında birey üzerindeki etkilerini ortaya koymak, aynı zamanda modernitenin olumsuz yansımalarını da belirlemek anlamına gelmektedir.

Simmel, Paranın Felsefesi kitabında teknoloji hâkimiyetinin hem bir neden, hem de bir sonuç olarak akıllı bilincin üstünlüğüne yol açtığını ileri sürmektedir. Buna göre maneviyat ve ruhun bileşenleri, bilimsel-teknik çağın gürültülü ihtişamı altında boğulmakta ve "iç güvenliğin" yerini donuk bir gerilim hissi, belirsiz ve yönsüz bir hasret almaktadır. Simmel'e göre, "gizli huzursuzluk" ve "bilincin eşiğinin altındaki garip dayatma" sadece "modern yaşamın dışsal telaşı ve heyecanından" kaynaklanmamakta, aynı zamanda içsel durumun bir dışavurumudur (Simmel, 1900, s.675).

Küçük kasabaların sakinlerinin karakteri, rahatlığa, huzura, sakinliğe ve duygusal ilişkilere dayanırken, büyük şehir insanının kişiliği, sinirsel dinamiklerle bağlantılı hale gelmektedir (Simmel, 1903, s.117). Simmel'e göre sinirsel dinamiklerle çevrelenmiş sıkıntılı ortama verilen içsel tepki, nevrasteniye yol açmaktadır. Nevrasteni, en uç haliyle temas korkusuna, bıkkınlığa veya tükenmişliğe dönüşebilmektedir.

Simmel, "temas korkusunu", ruhun duyular için sürekli yeni uyarılarla karşı karşıya kaldığı bir ortama karşı patolojik bir reaksiyon olarak anlamaktadır. Bu durumda sinirsel kişilik, sosyal çevresine karşı bir mesafe oluşturmakta, bir başka deyişle birey, bir dereceye kadar insani ilişkilerde kendi iç dünyasında tepkisel bir bariyer kurmaktadır. Mesafe oluşturmada bu şekilde bir psikolojik bir reaksiyon göstermemiş olsaydı birey, büyük şehrin kaotik trafiğine, kalabalıklarına ve renkli karmaşasına karşı direnç gösteremezdi (Simmel, 1900, s.664-665). Ezici dışsallıklardan korunma arayışı veya gereği olarak "temas korkusu", direkt olarak her enerjik dokunuşun acı verdiği nesnelere çok yakın temasa geçme endişesi ve kaygısı olarak tanımlanabilmektedir (Simmel, 1900, s.661). Maddi, nesnel ve sosyal dünyaya getirilen mesafe ne kadar büyük olursa, bireyin aşırı duyarlılığa veya agrofobiye yakalanma olasılığı da o nispette yüksek olmaktadır.

Simmel, “dokunma korkusu” kavramını, “Sosyolojik Estetik” (1896) makalesinde de işlemektedir. Buna göre “nesne, sadece olabildiğince uzakta olan herhangi bir parçayla uyum sağlamaktadır. Bu, patolojik görüntü açısından “dokunma korkusu” olgusudur, bu vesileyle buradan düşük bir derecesi endemik⁴ hâle gelmiştir: Nesnelere çok yakın ilişkiye girme korkusu, direkt ve enerjik dokunuşun acı verdiği hiperestezi’nin⁵ bir sonucudur. Bu nedenle birçok modern insanın ince ruhluyu, maneviyatı ve farklılaşmış duyarlılığı da ağırlıklı olarak kendini negatif bir zevkte göstermektedir... Halbuki pozitif zevk, enerjik bir şekilde ‘evet’ demekten, hoşla gideni neşeyle ve tereddütsüz olarak ele geçirmekten ibarettir” (Simmel, 1896, s. 214).

Simmel’e göre daha uzak mesafelerle sağlanan iletişim kolaylığı, bu “temas korkusunu” daha da pekiştirmektedir. Çünkü “tarihsel ruh, mekân ve zaman bakımından daha uzak ilgi alanlarıyla olan içsel ilişkilerin bolluğu, bizi insanların ve şeylerin yakınlığından ve temasından kaynaklanan şoklara ve kafa karışıklıklarına karşı her zamankinden daha hassas hâle getirmektedir. Bana öyle geliyor ki, bu temas korkusunun ana nedenlerinden biri de para ekonomisinin giderek daha çok nüfuz etmesidir. Bu (para ekonomisi), daha önceki dönemlerin doğal ekonomik ilişkilerini giderek daha çok tahrip etmektedir” (Simmel, 1896, s.215).

Büyük şehrin yarattığı nevrasteni ve etkilerini, izah edilen “temas korkusu” olgusunun yanında bireylerin hayata karşı ilgisiz bir tutumunu da gözlemlemek mümkündür. Simmel, bireylerin hayata karşı ilgisiz ve umursamaz bir tavır koymasını “zıtlıkları içinde birbirine sıkı sıkıya bağlı olan ve hızla değişen sinirsel uyarıların bir sonucu” olarak tanımlamaktadır (Simmel, 1903, s.121).

Fizyolojik nedenlerin ötesinde farklılıkları bir değişim değerine indirgeyen parasal ekonomi de bireylerin ilgisiz tutumundan ve bıkkınlığından sorumludur. Çeşitli etkilere yenik düşen ilgisiz ve bıkkın birey, böylece her şeyi tekdüze donuk ve gri bir renkle görmektedir. Bu ruh haliyle birey, özellikle

4 Endemi, bir hastalığın veya enfekte edici ajanın belirli bir bölgede veya popülasyon (toplum) grubunda devamlı olarak var olan bir hastalık anlamına gelmektedir. Endemik bölgede hastalığın nedeni (örneğin parazitler) genellikle sürekli olarak mevcudiyetini korumakta ve orada yaşayan bireylerin bir kısmını etkilemektedir. Tıpta endemi, bulaşıcı bir hastalığın dışarıdan herhangi bir etki olmadan sınırlı bir popülasyonda veya sınırlı bir bölgede sürekli olarak görülmesi durumunda kullanılan bir terimdir (Işık, 202, s.136).

5 Hiperestezi, aşırı duyarlılık, duygusal ve duysal sinirlerin artan uyarılabilirliği, özellikle cildin dokunmaya karşı artan hassasiyeti anlamına gelmektedir. Nörolojide hiperestezi, dokunma uyarılarına karşı aşırı duyarlılığı olan bir hassasiyet bozukluğudur. Nöropatik ağrıya eşlik eden bir semptom olarak hiperestezi, özel duyarlar haricinde herhangi bir uyarana karşı duyarlılığın azalmasıdır (Yücel ve Çimen, 2005, s.7).

de iradeyi harekete geçirmek için çaba gösterme gereği dahi duymamaktadır. Simmel'e göre bu durum, şeylerin değerini düşürme meselesinden ziyade özgül farklılıklarına kayıtsız kalma sorunudur. Halbuki hissiyatın ve isteğin tüm canlılığı tam da bu nesnel farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ne var ki bıkkın ve yılmış birey, bunu fark edemediği için, genelde lakayt bir tutum sergilemektedir (Simmel, 1900, s.334-335).

Frisby'e göre Simmel, yukarıda nevrasteni ile ilgili ortaya konulan sempo- tomları, bilinçaltında yatan nedenlere varıncaya kadar incelemeyi gerekli görmemiştir. Simmel'in nevrasteniyi açıklamak istediği başlangıç noktası, sa- dece şehir hayatındaki sosyal koşullara ve para ekonomisine dayanmaktadır (Frisby, 1984, s.39-40).

Büyük şehir yaşamı ile birlikte modern toplumların sinir siteminin bozu- lacağına dair Simmel'in öngörüşünün doğru çıktığı saptanmaktadır. Nitekim Türkiye'de de şehirli nüfusun yüksek derecede metropollerde toplanmasının bir sonucu olarak (Garipağaoğlu, 2010, s. 1), bütün ilaç türleri içinde reçete ve temin edilme oranında son yıllarda en büyük artışın gerçekleştiği grup antidepresanlar olmuştur. 2015'te depresif bozukluklar ve anksiyöz bozuk- lukların insidansının sırasıyla %4,4 ve %4 olarak tahmin edildiği Türkiye'de tüketilen antidepresan miktarının 2003'te 14,2 milyon kutu iken 2012'de %160'lık bir artışla 37,35 milyon kutuya ulaşmıştır (Temel, 2019, s.211). Yeni veriler, kutu antidepresan satışın son yıllarda daha da arttığını göster- mektedir. Buna göre 2017'de ortalama olarak 48 milyon kutu antidepresan satılırken, bu sayı 2021'de 60 milyona yaklaşmıştır. Sağlık Bakanlığının, 2020 yılına ait sağlık istatistiklerine göre, 2009'da 1.000 kişi başına günlük 29 an- tidepresan ilacı düşerken, bu oran 2020'de 49'a çıkmıştır (Şimşek, 2022).

2.3. Büyük Şehir Sakinlerinin Para (Ekonomisi) İle İmtihanı

Para (ekonomisi) ve bunun çeşitli sosyo-kültürel alanlar üzerindeki etki- si, Simmel'in modern yaşam tasvirinde özel bir yere sahiptir. Simmel, para ekonomisi üzerine yazılmış evrimci tezlerle ilgilenmekten ziyade modern ve olgunlaşmış para ekonomisine ve bunun sonuçlarına odaklanmaktadır. Tıpkı bir sanat eseri gibi para ekonomisi de zaman ötesi önemine binaen kendi ko- şullarını tasvir edebilme gücüne sahiptir. Simmel'e göre para, modernitenin içerdiği uçuculuğu ve akışkanlığı en açık şekilde simgelemektedir. Simmel, bu düşüncesine şu şekilde bir açıklık getirmektedir: "Dünyanın akış karakteri açısından paradan daha belirgin bir sembol kesinlikle bulunmamaktadır. Paranın önemi, elden ele geçmesi gerçeğine dayanmaktadır; durduğu andan itibaren kendine özgü değeri ve anlamı bağlamında artık para değildir. (...)

Deyim yerindeyse, (ancak bu durumda) *actus purus*” (saf gerçek veya temiz eylem) özelliğini taşımaktadır.” Diğer taraftan soyut içeriğiyle para, aynı zamanda üst sıralamadaki kalıcılığın, yasa gibi ideal bir mananın ve gerçek ekonomik değer de bir ifadesidir (Simmel, 1900, s.714-715).

Simmel, nesnelerin değerinin kendi mahiyetlerinden kaynaklanmadığını ancak “onlara sahip olma arzusu” ile ilgili olduğunu altını çizmektedir. Ayrıca tüketimin anlamı, bir nesneyi edinmenin önündeki engellerin ve zorlukların üstesinden gelmek ile de bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla “nesnenin kişinin elinden kaçabileceği endişesi” veya “onun için mücadele etmenin gerilimi” gibi kişisel duygular, nesnelerin değerini belirlemektedir (Simmel, 1977, s. 38-50). Kişisel isteklerin arttığı böyle bir sosyal yapıda para, “madde haline dönüşmüş toplumsal bir işlev” görmektedir. Bu boyutuyla para, ekonomi ile topluma birbirine bağlamaktadır” (Simmel, 1900, s.209). Dolayısıyla Simmel, parayı toplumsal ağı ören bir örümceğe benzetmektedir (Frisby, 1984, s.51).

Simmel’e göre bütün sosyal oluşumların başlangıç noktası, bireyler arasındaki etkileşimdir. Bu etkileşimlerin toplamı, toplumu oluşturmaktadır. En mükemmel sosyal etkileşim de “bireyler arası yaşamın özgün bir biçimi ve işlevi bağlamında kendine özgü bir sosyolojik varlık” olan mübadeledir (Simmel, 1900, s.89). Para ise sembolik bir nesneden öte başka bir şey değildir. Ancak en saf etkileşim, paranın en saf temsili ile ortaya çıkmıştır” (Simmel, 1900, s.137).

Önemli bir toplulaşma biçimi olarak mübadelenin bizzat kendisi, “bireylerin salt yan yana gelmesiyle birlikte içsel bağı, yani toplumu oluşturan işlevlerden biridir.” Çünkü Simmel’in düşüncelerinde toplum, içindeki üyelerinin ilişkilerinin ortaya çıktığı “taşıyıcı ya da çerçeve” olmaktan çok “bu özel karşılıklı ilişkilerin toplamının özeti veya genel adıdır.” Dolayısıyla mübadele “daha ziyade bir toplulaşmadır, varlığı bir toplumsal grubun bireylerinin toplamını oluşturan ilişkilerden biridir, çünkü ‘toplum’, bu ilişkilerin toplamıyla eş anlama gelmektedir” (Simmel, 1900, s.209-210).

Dolayısıyla modern toplumlarda “para, insan ile insan, insan ile mal arasında bir aracı kurum ve ana payda olarak yer değiştirmektedir. Ancak paranın devamlı olarak başka değerlere dönüşebilmesi için, ilk önce her bir değer ana paydaya getirilmesi gerekmektedir. Para ekonomisinden bu yana ekonomik ilişkinin nesnelere artık doğrudan karşımıza çıkmamaktadır; para bir araç haline dönüştüğünde ancak onlara olan ilgimiz kesilmektedir; ekonomik (faaliyette bulunan) insanın göz önünde bulundurduğu şey, onların kendi olgusal (nesnel) öneminden ziyade bu ara değer üzerinden ölçüldü-

ğünde ne kadar değerli olup olmadığıdır; Sayısız kez (paranın) amaç bilinci, ilgi merkezinden ve sakin kutbundan ziyade bu ara aşamada durmaktadır. Halbuki bu süreçte tüm somut şeyler, sadece kendilerinin belirgin bir şekilde memnuniyet sağlayabilecekleri gerçeğine dayanan çelişki ile durmaz bilmez bir kaçış ile oradan geçmektedir. Ne var ki ancak bu karakersiz ve kalitesiz ölçünün tahmini yapıldıktan sonra değer ve ilgi derecelerine ulaşılabilmesi mümkündür” (Simmel, 1896, s.215).

Simmel'e göre paranın rolünün bu şekilde artmasıyla birlikte para, insanları nesnelere manen uzaklaştırmaktadır. Buna bağlı olarak nesnelere olan duygusal temas kesintiye uğramakta ve insanlar, sanki onları bütünsel, kendine ait ve dolaysız varlığını tam olarak ifade edemediği bir araç üzerinden hissetmektedir. Simmel, bu doğrultuda düşüncelerini şu şekilde tamamlamaktadır: “Öyle görünüyor ki, modern kültürün çok çeşitli tezahürleri, derin psikolojik özelliğe sahiptir. Bu (özellik), soyut bir şekilde insanlar ve nesnelere arasındaki mesafeyi artırma eğilimi olarak tanımlanabilir ve öyle ki bu, sadece estetik alanda en belirgin şekillerini ortaya çıkartmaktadır. Ve eğer bununla beraber nesnelere olan sıkı bir uyumun, onların sarsılmaz gerçekliğini kabullenmenin egemen olduğu natüralist ve sensualist⁶ gibi fenomenler ve dönemler yine yer değiştirdiğinde, bu şaşırtıcı olmamalıdır, çünkü tam olarak iki uç arasındaki salınımlar, her birinin tek başına ortaya çıktığı aynı nevrasteniyi ispat etmektedir” (Simmel, 1896, s.215-216).

Kısacası para, kendi başına değerli bir nesne değildir, “ancak anlamını, diğer nesnelere birbirleriyle olan değer ilişkisini ifade etmekten almaktadır” (Simmel, 1900, s.164). Bir başka ifadeyle birey, bir şeyin değerli olduğuna karar verdiği ölçüde o şeye değer atfedilmektedir. Toplumun artan karmaşık-

6 Türkçeye “Duygusalılık”, “Duyumculuk” veya “Duyguculuk” olarak tercüme edilen “Sensualizm” (Latince sensus: duyum, his), bilginin duyusal düzeyini mutlaklaştıran ve tüm bilginin duyusal algıya (hissiyata) geri döndüğünü, düşünme ile algılama arasında temelde bir fark olmadığını ve düşünmenin tüm sonuçlarının duyusal algılara çözümlenebileceğini varsayan epistemolojik yönelimin bir adıdır. “Sensualizm” kavramı, bilginin kökü veya vasıtası olarak duyumun kabul eden, akli prensiplerle, bütün fikirlerin duyularla elde edilebileceğini savunan materyalist ampirizmdir. Bu kavram, ilk kez 1804 yılında Fransız Joseph Marie Degérando tarafından “History of Philosophy” (Felsefenin Tarihi) adlı eserinde kullanılmıştır. Degérando, fiziksel duyumları tüm düşünce ve eylemlerin kaynağı olarak gören modern teorileri tanımlamak için kullanmıştır. Dolayısıyla “Sensualizm”, insanın fiziksel çevresiyle olan ilişkisi üzerine derinlemesine düşünmenin orijinal yoludur. Daha sonra “Sensualizm” kavramı, felsefi-tarihsel bir kategori olarak kullanılmıştır. “Sensualizm”, Ampirizm’in özel bir biçimini oluşturmaktadır ve öncelikle duyusal algıların nasıl oluştuğu, bunların doğruluğu ve kesinliği ve algıdan genel ve soyut bilginin açıklanmasıyla ilgilenmektedir. Buna göre tüm gerçekliğin bilgisi, algılar ve bunlardan türeyen düşünceler şeklinde duyular tarafından verilmektedir. İdrak, nihai olarak duyu işlevlerinin bir ürünüdür ve bunun dışında anlamak için, başka beceriler ya da ilkeler de şart koşmamaktadır (Seyyar, 2007, s.251).

lığı ve artan farklılaşması ile birlikte, değer ölçüsü olarak para ile mübadele, bireyin bu şahsi takdirine göre bir sosyal olgu veya gerçek haline dönüşmektedir. Şehir sakini, hayatta kalabilmek için, bu gerçekliği kabul etmek ve buna göre bir tavır almak zorunda kalmaktadır. Büyük şehirlerde kümeleşmiş olan modern toplumlar, tüketim ihtiyaçlarını ancak parasal mübadele yoluyla karşılayabilmektedir. Modernitenin bu paradoksal durumunun ortaya çıkmasında şehir sakinlerinin payı da büyük olmuştur. Bu paradoksal durumdan kaçamamanın bir sonucu da modern toplumlarda artan oranda görülen ekonomik bağımlılık, çaresizlik ve yalnızlık duygularından türeyen nevrotik rahatsızlıklardır.

Araştırmalarda somut ve canlı olguların kaybolmasına neden olmadan soyutlama yöntemleri kullanıldığında özellikle toplumlaşma süreçleri daha net bir şekilde tanımlanabilmektedir. Bu anlamda aynı anda hem sonsuz derecede somut, hem de sonsuz derecede soyut bir nesne olarak algılanan parayı, sosyoloji veya kültür temelli teori analizleri çerçevesinde incelemek, bilim insanlarına birçok yeni bilgi imkânı sunmaktadır (Hübner-Funk, 1984, s.190-191).

Simmel'e göre para ne kadar soyutlaşırsa, o kadar çok "tanrısal" bir nitelik kazanmaktadır. Serbest bırakılmış bir para ekonomisi, bazı insanlara inandıkları "eski dinlerinden" daha fazla bireysel özgürlük ve maddi olanak tanımaktadır. Ancak ifade edildiği üzere mağruriyet, nevrasteni, duyarsızlık, kayıtsızlık gibi bu özgürlüğün manevi, ahlâkî, bedensel ve sosyal bedelleri de bulunmaktadır. Buna rağmen modern toplumlar, tercih olarak "modern put" olarak paraya tapar hale gelmiştir. Simmel'in tespitlerine inanacak olursak, para, bir değişim aracı olarak işlevini ne kadar mükemmel yerine getirirse, o kadar soyut ve evrensel ve o kadar da "tanrısal" hale gelecektir (Bienert, 2008). Acaba Simmel, para ekonomisi sayesinde sosyal refaha erişen modern toplumların yeni tanrısının para olduğunu mu ima etmektedir?

Soyutlaşan para, modern insanı paraya daha çok tapmaya götürdüğüne dair teorinin eksik tarafı, paranın hem soyut, hem de somut bir nesne olduğu tespitinde görmek mümkündür. Çünkü paranın aynı anda hem somut, hem de soyut olduğuna dair görüş, mutlak olarak doğru olmamakla birlikte para, tarihsel boyutuyla aynı zamanda hem modern, hem de modern olmayan bir nesnedir. Bir başka ifadeyle bir değişim aracı işlevi gören para, ancak M.Ö. 7. yüzyılda Anadolu'da yaşamış olan Lidyalılar tarafından icat edildikten sonra insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (<https://www.halkbank.com.tr>; Erişim Tarihi: 29.12.2022).

Bu tarihten sonra bir anlamda para, her zaman var olmuştur. Belki de bu nedenden dolayı Simmel, modern ve modern olmayan para ekonomisi

arasında bir ayırım yapma gereği duymamıştır. Ancak tam da bu nedenden dolayı ünlü Alman sosyolog Max Weber, Simmel'i modern kapitalizmi para ekonomisinden yeterince ayırt etmediğinden ötürü eleştirmiştir. Buna göre Simmel, kapitalizmin mahiyetini kavramsal olarak ortaya koyamadığı gibi (Cavalli, 2018, s.587) modernitenin sistematik teorisini de yeterince geliştirememiştir (Makropoulos, 2018, s.374).

Böyle de olsa Simmel'in Paranın Felsefesi'nin önemi, modern insanı parayla ilişkisi içinde göstermesi olmuştur. Karl Marx'ın aksine Simmel, bir toplumun sosyal çözülme ve çatışma potansiyelini, kapitalist üretim ve güç ilişkilerinden ziyade sosyal hayatı her düzeyde nesneleştiren şehir sakinlerinin para hırsında ve nefsanî arzularında görmüştür. Bu bağlamda özellikle ihtiyaç fazlası biriktirilmiş para, toplumsal boyutuyla hem bir sosyal risk faktörü, hem de kişisel boyutuyla sağlığı da etkileyen bir ahlaki sınav sorunudur. Fazla parası olanlar, isteklerini elde etme bakımından belki şanslı olabilmekte, ancak para, gerçek anlamıyla hiçbir zaman (modern) insanların dünyevi saadetini ve huzurunu sağlayan bir nesne olmamıştır.

SONUÇ

Simmel'in modernite teorisini anlayabilmek için, büyük şehir bağlamında üç örnek konu alanı seçilmiştir: nevrasteni, modern şehir sakinleri ve para ekonomisi. Yüzey olaylarına ilişkin gözlemler, başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Simmel'in modernite açılımı, her ne kadar parçalı bir şekilde birbirinden bağımsız konulardan oluştuğu izlenimini verse de amaçsal olarak konuların bütünlüğüne odaklanmaktadır. Elde edilen ortak bulgulardan biri de büyük şehirlerde yaşayan modern bireylerin özellikle sinirsel yönleriyle hastalıklara daha yatkın olduğudur. Modernitenin paradoksal bir paradigması olarak tükenmişlik, tepkisizlik, iletilimsizlik, yabancılaşma veya temas korkusu gibi somut sinirsel dinamikler, büyük şehirlerde yaşamının bir sonucudur. Sinirsel dinamiklerin tezahürleri modern yaşamın sonuçları olduğu kadar aynı zamanda nedenleridir de.

Simmel'in modernite teorisinde tarihsel arka plânı bulunmamaktadır. Bunun yerine gündelik hayatın parçalı bir temsili yansıtılmaktadır. Simmel'in çoğulcu yönteminde her şey, birbiriyle etkileşim halindedir. Ancak her şey, başka şeylerle iç içe geçtiğinden dolayı tek tek olarak her bir konuyu müstakil olarak ele almak zorlaşmaktadır. Dolayısıyla nevrasteni, büyük şehir sakinleri ve para konuları da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Simmel, zaman ötesi bir öneme sahip olan genel gerçekleri anlatabilmek amacıyla bir nesne olarak parayı seçmiştir. Para, modern kültürün "anlam

bütünlüğünü” temsil eden temel bir “sembol” olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle para üzerinden Simmel, çok çeşitli kültürel alanlar üzerindeki etkileriyle, farklılaşmanın nasıl özne (birey) ve nesne ayırımına yol açtığını örnek bir şekilde göstermiştir. Günümüze bakan yönüyle modernitenin belirgin özelliği, şehir hayatının gelişimi ile birlikte para ekonomisine dayanmaktadır. Modernitenin bir sembolü olarak para, modernitenin hem kökü, hem de dinamizmi açısından orijinal karakterini göstermektedir.

Ne var ki para ekonomisinin etkileşimlerinin gerçekten modernitenin kökenini mi temsil ettiği, yoksa bize sadece toplumdaki değişim ve dönüşüm süreçlerinde ortaya çıkan özelliklerini mi yansıttığı sorusu halen geçerliliğini korumaktadır. Simmel, para ekonomisi ile ilgili deneyimleri mantıksal silsile içinde uygun bir şekilde sentezlemiş ve değişim süreçlerinin kültürel boyutlarını tanımlamıştır. Bu yönüyle Simmel’in Para Felsefesi eserinin modern sosyolojinin temel kurucu belgelerinden biri olduğu genelde kabul edilmektedir. Ancak bu eserin modernite ile ilgili araştırmalar açısından anahtar metin hükmünde olduğunu iddia etmek hayli zor görünmektedir. Simmel’in incelemeleri nihayetinde öznel (şahsi) kültürün nesnel kültürle sürekli çatışma halinde olduğu gözlemleriyle son bulmaktadır. Bu hasmane zıtlık, geçmiş deneyimlerden koparılmış ve kendini sürekli olarak yenileyen şu andaki modernliğin bir ifadesidir. Buna göre Simmel’in dünya görüşünde modernite, hep şimdiki zamanı içine alan anlık bir sosyal olgudur.

KAYNAKÇA

- Bienert, M. (2008). Philosophie: Ein Gott namens Geld (Felsefe: Para İsminde bir Tanrı). 01.03.2008. Tagesspiegel. <https://www.tagesspiegel.de/kultur/ein-gott-namens-geld-1620223.html>, Erişim Tarihi: 30.12.2022.
- Cavalli, A. (2018). Max Weber. in: Müller/Reitz (Hg.). Simmel-Handbuch: Begriffe, Hauptwerke, Aktualität. Berlin: Suhrkamp Verlag. 584–588, hier S. 587.
- Frisby, D. P. (1984). Georg Simmels Theorie der Moderne. in: Dahme, Heinz-Jürgen/ Rammstedt, Otthein (Hg.): Georg Simmel und die Moderne. Neue Interpretationen und Materialien. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 9-79.
- Frisby, D. P. (1989). Fragmente der Moderne: Georg Simmel-Siegfried Kracauer-Walter Benjamin. (Fragments of Modernity: Theories of Modernity in the Work of Simmel, Kracauer and Benjamin/1986). (İngilizceden Almancaya Çeviri: Adriane Wünsche). Rheda-Wiedenbrück: Daedalus Verlag.
- Garipağaoğlu, N. (2010). Türkiye’de Kentleşmenin, Kent Sayısı, Kentli Nüfus Kriterlerine Göre İncelenmesi Ve Coğrafi Dağılışı. Marmara Coğrafya Dergisi. Sayı: 22, 1-42.

- Gültekin M. (2007). Georg Simmel'in Düşüncesinde Modern Toplum Ve Tüketim Kültürü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt 6. Sayı: 20. www.e-sosder.com. 229-245.
- Häussermann, H., Siebel W. ve Wurtzbacher, J. (2004). *Stadtsoziologie: Eine Einführung*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- https://berlingeschichte.de/stadtentwicklung/texte/4_13_bvoelent.htm, Erişim Tarihi: 29.12.2022.
- <https://www.halkbank.com.tr/tr/blog/finans/paranin-tarihi.html#:~:text=Para%2C%20tarih%20sahnesine%20M.%C3%96,paran%C4%B1n%20%C3%BCretim%20yerine%20darphane%20deniyor>, Erişim Tarihi: 29.12.2022).
- Hübner-Funk, S. (1984). Die ästhetische Konstituierung gesellschaftlicher Erkenntnis am Beispiel der "Philosophie des Geldes". in: Dahme/Rammstedt (Hg.). *Georg Simmel und die Moderne*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag. 183–201.
- Işık, A. (2021). Sağlık Ekonomisine Genel Bir Bakış. *IAAOJ-Helath Sciences*, Sayı: 7(2), 135-158.
- Jazbinsek, D. (2001). Die Großstädte und das Geistesleben von Georg Simmel: Zur Geschichte einer Antipathie, WZB Discussion Paper, No. FS II 01-504, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Berlin.
- Jung, W. (1990): *Georg Simmel zur Einführung*. Hamburg: Junius Verlag.
- Karakaya, M. F. (2015). Paranın Felsefesi. *Düşünce Dergisi*. Sayı 2. 48-61.
- Karakaya, M. F. (2018). Kesitlerden Topluma Bakabilmek: Georg Simmel Sosyolojisi Üzerine Bir İnceleme Denemesi. *Sosyoloji Dergisi*. Sayı: 37. 81-99.
- Lichtblau, K. (1997). *Georg Simmel. Einführungen*. Frankfurt am Main, New York: Campus Verlag.
- Korte, H. (1992). *Einführung in die Geschichte der Soziologie*. (Einführungskurs Soziologie, Band 2). Opladen: Leske und Budrich Verlag.
- Makropoulos, M. (2018). Moderne und Modernität. in: Müller/Reitz (Hg.), *Simmel-Handbuch: Begriffe, Hauptwerke, Aktualität*, Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 374–382.
- Myeong, H. L., Yunna K. ve Seung-Hun C. (2017). Review on Diagnostic Criteria of Neurasthenia: Suggesting Pathway of Culture-bound diseases. *Journal of Pharmacopuncture*. Nr. 20(3), 230-234.
- Rickert, H. (1920). *Die Philosophie des Lebens*. Tübingen: Mohr Verlag.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve Toplum Bilimleri Terimleri (Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü)*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Simmel G. (1989-2015). *Georg Simmel Gesamtausgabe*. (Hg.) in: Otthein Rammstedt vd. 24 volumes. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 159-459.
- Simmel, G. (1890). Über sociale Differenzierung. Sociologische und psychologische Untersuchungen. in: Dahme, Heinz-Jürgen (Hg.) (1989): *Ausätze 1887-1890. Über sociale Differenzierung. Die Probleme der Geschichtsphilosophie 1892*. Band 2. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 109- 295.

- Simmel, G. (1896). Soziologische Aesthetik. in: Die Zukunft. Herausgeber: Maximilian Harden. 17. Band; Nr. 5, 204-216.
- Simmel, G. (1900). Philosophie des Geldes. in: Frisby, David P./Köhnke, Klaus Christian (Hg.) (1989). Philosophie des Geldes. Band 6. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Simmel, G. (1903). Die Grossstädte und das Geistesleben. in: Rammstedt, Otthein (Hg.) (1995): Aufsätze und Abhandlungen 1901-1908. Band 7. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 116-131.
- Simmel, G. (1908). Der Raum und die räumlichen Ordnungen der Gesellschaft. in: Rammstedt, Otthein (Hg.). (1992). Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. Georg Simmel Gesamtausgabe, Band 11). Frankfurt am Main: Suhrkamp, 687-790.
- Simmel, G. (1977). Philosophie des Geldes. 7. Auflage. Berlin: Duncker & Humblot Verlag.
- Simmel, G. (1989-2015). Georg Simmel Gesamtausgabe. Ed. by Otthein Rammstedt et al. Volume: 14. Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag, 330-348.
- Şimşek, B. (2022). Türkiye’de antidepresan satışındaki artış toplumda ruh sağlığının bozulduğunun bir göstergesi mi? 10 Ekim 2022. BBC Türkçe. <https://www.bbc.com/turkce/articles/ckd1ql4q8v1o#:~:text=Sa%C4%9Fl%C4%B1k%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1'n%C4%B1n%20verileri%2C%202020,'de%2049'a%20%C3%A7%C4%B1kt%C4%B1>. Erişim Tarihi: 27.12.2022.
- Temel, M. K. (2019). Modern Psikososyoklinik Etmelerinin Eseri “Antidepresan Kullanım Bozukluğu.” Tıp Etiğince Sorun Teşkil Eden Bir Olgu. Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi. Cilt 24, Sayı 3, 206-216.
- Wirth, L. (1925). A bibliography of the urban community. in: Robert E. Park, Ernest W. Burgess und Roderick D. McKenzie (Hg.): The City. Chicago: University of Chicago Press. 161-229.
- Yücel, A. ve Çimen, A. (2005). Nöropatik Ağrı: Mekanizmalar, Tanı ve Tedavi. Ağrı Dergisi. Sayı: 17(1).

JOHN SEARLE'YE GÖRE INTENTIONALİTY, KOLEKTİVİZM, DİL VE TOPLUMSAL GERÇEKLİK

Mustafa Cankut Kurt¹

¹ORCID ID: 0000-0002-5542-9934

Öz

Bu makale insanlığın düşün tarihinin en temel sorunsallarından biri olan intentionality-mütemayil durum- ve intention -temayül- kavramları üzerine Amerikalı filozof John Searle'nin görüşlerini detaylı olarak incelemektedir. İnsan zihni ve davranışlarının anlaşılabilmesi için temel arz eden görüşlerden biri olan temayül kavramı, aynı zamanda dilin, toplumsal yapının ve bu yapı dahilinde oluşan somut ve soyut gerçeklerin anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Kavram ve kavram dahilinde oluşan konseptlerin, kolektif eylemlerin sınırlarının belirlenmesi ve toplumsal iş birliğinin çözümlenmesi açısından özellikle iletişim sosyoloji alanında gerçekleştirilecek gelecek çalışmalara katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Intentionality, Temayül, Kolektivizm, Toplumsal Gerçeklik, Dil*

Atıf için:

Kurt, M.C. (2023). John Searle'ye Göre Intentionality, Kolektivizm, Dil Ve Toplumsal Gerçeklik. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 33, ss. 289-310.

1 Bu çalışma İletişim Sosyolojisi Açısından Örtmeceler: Dede Korkut Örneği adlı doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, İletişim Fakültesi, E-mail: cankutkurt@gmail.com

FROM JOHN SEARLE'S PERSPECTIVE: INTENTIONALITY, COLLECTIVISM, LANGUAGE, AND SOCIAL REALITY

Abstract

This article thoroughly examines the views of American philosopher John Searle on the concepts of intentionality and intention, which are among the most fundamental issues in the history of human thought. The concept of intention, as a fundamental concept for understanding the human mind and behavior, also facilitates the comprehension of language, social structure, and the concrete and abstract realities of this structure. Understanding this concept will offer valuable contributions to future research, especially in the field of communication sociology, for determining the boundaries of collective actions and analyzing social cooperation.

Keywords: *Intentionality, Collectivism, Social Reality, Language*

GİRİŞ

Mütemayil durum -intentionality¹- en temel anlatımla dünyadaki nesne ve durumlara zihnin yönelimi ya da onlara ilişkin konumlanma, temsil etme ve kabullenme yetkinliğini ifade etmektedir. Anık'ın (2014: 30) belirttiği üzere; intentionality insan zihninin nasıl işlediğini anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Bu işleyişe göre; inanç, düşünce, arzu, beklenti, amaç gibi zihinsel her durum bir "şey"e yönelik olma durumundadır. Bu kavramın mahiyeti ise insan topluluklarının anlaşılmasına sunduğu katkı ile anlaşılabilir. Öyle ki, toplumun anlaşılabilmesi için kolektif eylemlerin yapısını ve kolektif tanımların oluşumunu yani bir başka deyişle bir grup insanın nasıl ortak bir amaca ulaşmak adına hareket edebildiği ve yine aynı grubun nasıl belirli değerleri ortaklaşa kabul ederek yaşamlarını bu değerler çerçevesinde şekillendirdikleri anlaşılmalıdır. Bu faktörlerin anlaşılması için de öncelikle bu grubun kolektif olarak mütemayil hale gelebildiği bilinmelidir. Nihayetinde bu sürecin anlaşılması ise bireysel ve kolektif temayüllerin ayrıştırılması ile mümkün olabilmektedir (Searle, 2010: 25).

Latince; hedeflemek, ileri sürmek, dayanmak ve uzatmak gibi anlamlara gelen "intendo" fiilinde türeyen temayül-intention-; yukarıda da tanımlandığı gibi zihnin içsel (imajlar, anılar vd.) ya da dışsal (dış dünyadaki şeyler, ilişkiler ya da olaylar) nesnelere "uzanması" ya da yönelmesini ifade etmektedir. Skolastik felsefenin temel konularından olan kavram, on dokuzuncu yüzyılda Alman filozof ve psikolog Franz Brentano tarafından çağdaş felsefeye taşınmıştır. Brentano, temayülleri "zihinsel fenomenlerin" bir özelliği olarak tanımlamış ve onları fiziksel fenomenlerden ayırmıştır. Kruger'ın aktardığı üzere, Brentano, zihinsel fenomenlerin bir nesneye referansta bulunduğunu ancak aynı zamanda kendi içlerinde bu nesneye ilişkin mütemayil hallerin oluştuğunu da belirtmiştir. Öyle ki, bir temsil sırasında sunulan "bir şey", bir yargı sırasında onaylanan ya da reddedilen "bir şey", sevmek için sevilen "bir şey", arzu etmek için arzu edilen "bir şey" olmalıdır. Burada objeler temayüllerin içinde zihinsel olarak değerlendirilmektedir (Kruger, 2018: 2; Lijun, 2019: 83-84).

19. Yüzyıldan itibaren; Franz Brentano, Edmund Husserl, Jerry Fodor, Daniel Denett, Fred Dretske, John Searle ve diğer önemli düşünürlerin berberinde Thomas Aquinas, John Duns Scotus, William of Ockham gibi Orta Çağ düşü-

1 Intentionality kavramı bazı çalışmalarda "yönelimsellik" olarak dilimize çevrilse de bu kelime "trent", "tutum" ve "yer değiştirme" gibi kavramlarla karıştırılabileceği için bu çalışmada "mütemayil durum" olarak kullanılmıştır.

nürleri ve hatta Antik Yunan dönemi düşünürleri Aristoteles ve Empedokles'e (Kruger, 2018: 2; Pierre, 2019) kadar uzanan bir birikimi ihtiva eden konu bu çalışmada John Searle'nin görüşleri üzerinden incelenecektir.

1. Intentionality Kavramı

Kavramın detaylı incelemesine geçilmeden Anık'ın (2014: 19-20) işlediği şekliyle temayülleri toplumsallığa bağlanması gerekli görülmektedir. İletişim sosyolojisinin temel sorunsallarından biri olarak etkileşim ve iletişim bağlantısından yola çıkılırsa toplumsal varlığın bir etkileşim sistemi olduğunun kabulünden hareket edilmelidir. Bu sistem onu oluşturan unsurların –ya da bireylerin- birbiriyle etkileşim halinde bulunduğuna işaret etmektedir. Ulaşılan bu sonuç ise etkileşim ve iletişimi iç içe geçmiş, birbirleri yerine kullanılan kavramlar haline getirmiştir. Ancak unsurların etkileşimlerinin tümünü “iletişim” olarak adlandırmak mümkün görülmemektedir. Bu ayrımın yapılabilmesi ise temayül (intention) ve mütemayil (intentionality) kavramlarından yararlanılmalıdır. Öyle ki, başlığın takip eden paragraflarında bu kavramların toplumsal önemi ve iletişimsel kimliği açık bir biçimde görülebilecektir.

Temayüller yukarıda da tanımlandığı üzere, nesne ve durumlara ilişkin ya da doğrudan onlara yönelmiş olan zihinsel durumlardır. Dolayısıyla bireyin zihinsel tasarımlara sahip olduğu ve bu tasarımların belirli içerikleri olduğunu kabul etmek aynı zamanda temayüllerin bulunduğunu da kabul etmek anlamına gelmektedir. Bu konudaki temel soru; algılamak, hatırlamak, arzu etmek, bilmek, niyet etmek, hissetmek, tecrübe etmek ve bunlar gibi birçok zihinsel durumun fiziki dünyayla nasıl bir bağlantısının bulunduğu ve dünyadaki ilişkileri nasıl biçimlendirebildiği üzerinedir (Pierre, 2019).

Dış dünya, insan zihninde belirli kategorilerde kendini göstermekte ve kategoriler dış dünyadaki bir gerçekliğe bağlı olma durumundadır. Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen her zihinsel durum, dış dünyada bir gerçekliğe yansımakta, belirginlik kazanmakta, temayül olarak görülmektedir. Burada önemli olan nokta bahsi geçen dış dünya gerçekliğinin daima somut bir varlığa işaret etmemesidir. Zihin dış dünyada somut bir karşılığı olmasa da var olmayan bir gerçeklik oluşturarak buna temayül gösterebilir (Anık, 2014: 32-33).

Bir örnek üzerinden gidildiğinde korkuya sahip olmak özünde var olan ya da var olabilecek bir şeyden ya da o şeye ilişkin olmalıdır. Dolayısıyla bir arı görüldüğümde korkulabileceği gibi daha arı görülmeden/duyulmadan bir arı

tarafından sokulmaktan korkulabilir. Dolayısıyla bu örnek üzerinden korkunun tetiklenebilmesi için arı faktörü önkoşuldur. Korku yerine arzu temayülü üzerinden gidilirse aynı şekilde bir arzuya sahip olunması arzu duyulan bir şey ya da olması istenilen bir durumu ifade etmektedir. Ancak bu örnekler temayülleri temele indirgemektedir. Öyle ki, kavram üzerinde derinlemesine düşünüldüğünde zihinsel durum ve bilinçlilik gibi iki temel unsur devreye girmekte ve temayülleri karmaşık bir yapıya kavuşturmaktadır.

İlk olarak bu kompleks yapı içinde her zihinsel durum ya da olayın temayül olduğunu söylemek mümkün değildir. İnançlar, korkular, umutlar ya da arzular temayül işlemlerken, endişe, anlık sevinç gibi ifadelerin temayül olduğundan söz edilemez. Öyle ki, birey “Korkuyorum.” ya da “İstiyorum.” dediği zaman dinleyici “Seni korkutan ne?” ya da “İstediğin şey ne?” sorularını yöneltebilir. Bu soru karşılığında “Bir şeyden korkmuyorum ama korku duyuyorum” ya da “Bir şey istemiyorum ama istek duyuyorum” demesi olası görülmemektedir (Searle, 1983: 1). Daha önce değinildiği gibi korkular, istekler ya da inançlar en azından bir şeye yönelik olmalıdır. Ancak söz konusu durum güne iç sıkıntısı ya da nedensiz bir mutlulukla başlamak olduğunda burada bir temayülden söz edilemez. Pek tabii bu iç sıkıntısı ya da mutluluk durumu inanç ya da arzularla bağlantılı olabilir – örneğin; dini bir bayram gününün sabahı, diğer günlerden görünürde bir farklılık olmamasına rağmen neşeye uyanmak gibi- ama bu onların daima inanç ve arzular tarafından yönlendirildiği anlamına gelmemektedir. Eğer bir durum mütemayil ise şu sorulara cevap bulunabilmelidir:

- Bu durum ne ile ilgili?
- Neden bu durumun içindesin? ya da en azından
- Bu durum ne?

İkinci olarak ise tüm temayüllerin bilinçli olmadığını söylemek mümkündür. Söz gelimi insanlar çoğu inancını üzerinde hiç düşünmeden yerine getirmektedir. Searle'nin bu konuda verdiği örnek şu şekildedir: “Bugüne kadar dedemin tüm hayatını Amerika kıtasında yaşadığına inandım ancak şimdiye kadar bunu bilinçli olarak formüle etmiş ya da düşünmüş değildim”. Örnek incelendiğinde görülebilir ki, doğrudan deneyimlenmeyen ya da pozitif bilimler tarafından kati olarak kanıtlanmayan çoğu inanç –bilgi, gerçeklik vb. de dahil olmak üzere- bilinçli etiketine sahip değildir. Searle, söz konusu örneği sunana kadar bu inanın doğru ya da yanlış, kanıtlanabilir ya da kanıtlanamaz olmasına dikkat etmemiş, üstüne üstlük bu konu üzerinde daha önce düşünmediğini dahi dile getirmiştir. Bireyin gündelik hayatı üzerinden

düşünüldüğünde çoğu inancın² özünde bilinçli olarak düşünülmemiş şekilde çevre ve aile yaşantısıyla kültürel olarak geçmediği söylenebilir (1983: 2).

İnsanın günün uyanık olduğu bölümünde bazı temayülleri bilinçlidir. Örneğin; insan aç veya susamış olduğunun bilincindedir. Ancak çoğu zihinsel durum bilinçsiz işlemektedir. Searle'nin verdiği başka bir örnekte: üzerinde düşünmeden George Washington'un İlk ABD başkanı olduğunu bildiğini -"inandığını"-, uyurken dahi bu durumun devam ettiğini bildirmiştir. Dolayısıyla temayül, mütemayil olmama, bilinçlilik ve bilinçsizlik durumları birbiriyle kesişmekte, ortaya şu şekilde dört farklı olasılık çıkmaktadır (Searle, 2010: 26):

Şekil-1. Mütemayil Durum Türleri

Şemanın daha anlaşılabilir hale getirilebilmesi adına örneklendirmeye başvurmak faydalı görünmektedir.

- Bilinçli mütemayilden kasıt, kişinin bilinçli olarak temayülde bulunması ve ardından eyleme geçmesini ifade etmektedir. Söz gelimi para kaybetmekten korkan ancak deneyimlerine güvenerek riskli yatırımda bulunan bir borsacı, risklerin ne olduğunu, neden korktuğunu ve

2 Burada not etmek gerekir ki, söz konusu inanç yalnızca "dini inanış" çerçevesinde dar bir bakış açısına sığdırılmamalı, onun yerine doğruluğu bilinmeyen ancak öyle olduğu sanılan olgular üzerinden değerlendirilmelidir.

olası kazanç ya da kayıplarının ne olduğunun farkındadır. Ancak bilinçsiz mütemayil durumlarda bunun tersi olarak ders sırasında saçlarıyla oynayan bir öğrenci belki de dersten sıkılmanın etkisiyle ya da kendisine sorulmasını beklediği sorunun endişesiyle saçlarıyla oynayabilmektedir. Söz konusu öğrencinin dışarıdan bakıldığında gerçekleştirdiği eyleme yönelik farkındalığa sahip olduğu düşünülse de bu eylemi bilinçsiz olarak gerçekleştirmektedir.

- Bilinçli ancak mütemayil olmayan bir senaryoda ise, artan hava sıcaklığıyla terlemek ya da üşüme sonucunda titreme gibi durumunda birey soğuk ya da sıcak nedeniyle vücudunun verdiği tepkilerin sebebinin farkında olsa da önleyememektedir. Hem bilinçsiz olan hem de mütemayil olmayan durumlar tam olarak örneklenemese de göz seğirmesi ya da genel olarak "tik bozukluğu" adı verilen istem dışı durumlar örnek olarak kullanılabilir durumdadır.

Searle'ye (1983: 3) göre bu tür bir ayrımın oluşmasının sebebi; zihinsel eylem denildiğinde yanlış bir algının oluşmasıdır. Örneğin, bir deftere şiir yazmak bir eylem olarak düşünülürken, şiirde kullanılacak kafiye-leri düşünmek zihinsel bir eylemdir. Yukarıda da bahsi geçtiği üzere şiir yazmakta olan birey: Neden kafiye bulmaya çalışıyorsun-yöneliyorsun? Kafiye-ler ne ile ilgili? ya da Kafiye nedir? Sorularına doğrudan "Şu anda bir şiir yazıyorum, kafiye şiirin kulağa daha hoş gelmesini sağlayacak edebi bir unsurdur." gibi bir cevap sunabilir. Ancak söz konusu; inanmak, umut etmek, korkmak, arzu etmek gibi unsurlar düşünüldüğünde bu sorulara cevap verecek şekilde doğrudan ne de zihinsel bir eylem bulunmamaktadır. Temayül gösterilen "şey" zihinde ve zihnin dışında var olan iki farklı parçadan meydana gelmektedir. Temayül bu iki parçayı bir araya getirerek ilişkilendirir ve meyiletme isteği ile meyiledilme isteğini bir araya getirir. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken nokta temayülün bir eylemi ya da hareketi temsil etmediği muhtemel eylem ya da hareketi tasarlamayı ifade ettiğidir. Dolayısıyla içgüdüsel ve birtakım duygusal davranışlar dışında insan davranışı mutlaka bir temayülle ilişkilidir. Temayül işlemi ile istekler, sistematik ve hiyerarşik düzene oturur, nihayetinde bu istekler dile getirilir. Burada temayül dil ile varlığını belli etmektedir (Anık, 2014: 33-35). Söz gelimi; "pasta yemek istiyorum" cümlesi düşünülürse bir etki olmaksızın - örneğin: televizyonda bir pasta görmek, bir doğum gününe katılmak ya da rüyasında pasta görmek vd.- bilinçli olarak "şimdi canımın pasta yemek istemesini sağlayacağım" diyemez. Dolayısıyla temayül du-

rum ve olayları zihinsel eylem olarak nitelendirmek Searle'ye (1983: 3) göre doğru değildir. Buradan yola çıkarak durum şu şekilde formüle edilebilir. Bir şeyi yapmaya yönelmek -mütemayil olmak-, temayülün yanı sıra inançlara, umutlara, korkulara, arzulara ve çok daha fazlasına sahip olmaktır (temayül+zihinsel süreçler= mütemayil).

Ancak formasyonu genişleten başka bir nokta daha bulunmaktadır. İnançlar ya da arzular yalnız başlarına temayülleri sağlamasa dahi bu zihinsel süreçler kendi içlerinde birer mütemayil durum barındırmaktadır. Dolayısıyla ortada önemli bir karmaşıklık bulunmaktadır. Buradaki fark, ilk durumda (bir şeye yönelmek) ortada bir eylem varken, ikinci durumda bir nitelemenin bulunmasıdır.

Temayülleri bir taraftan daha da karmaşıklaştıran diğer taraftan da sistematik bir işleyişe sokan süreç tam olarak da burada başlamaktadır. İfade edildiği üzere temayüller birbirlerinden bağımsız değildir. Searle'nin (1983: 141) örneğinde hareketle Amerika'da başkanlık yarışına girme temayülünde olan bir aday aynı zamanda Amerikan Birleşik Devletleri'nin bir cumhuriyet olduğuna, belirli periyotlarda seçimlerin gerçekleştiğine ve başkanlık için iki ana partinin adayının yarıştığına "inanmak" durumundadır. Dolayısıyla partisi tarafından aday adayı olarak gösterilmek, insanların onun adaylık sürecinde onun için çalışması ve vatandaşların ona oy vermesini "arzulamaktadır". Özünde bakıldığında bu istekler doğrudan adayın temayüllerini yansıtmamaktadır, ancak bu temayül ağı var olmadan adayın en temel temayülü de var olmayacaktır.

Dolayısıyla temayüllerin izole birimler olduğundan söz etmek mümkün değildir Searle'ye (2010: 31) göre eğer bir dizi inanç ve arzu olmazsa eylem mümkün değildir. Sinema örneğinin üzerinden gidilirse; sinemanın bir toplumsal eğlence formu olduğu, filmlerin sinemada gösterildiği, sinemada film izlemek için para ödemek gerektiğine, sinemada filmin büyük bir perde üzerinden izlendiği gibi daha birçok mütemayil durum içerisinde olunmalıdır. Bu temayüller dizisi ağ -network- olarak adlandırılır. Bu ağ içerisinde bazı temayüller ise geçmişten getirilen yetenek ve yetkinlikleri gerektirmektedir. Örneğin; yukarıda sıralanan ağ içerisinde sinemaya arabayla gidileceğine göre arabayı sürebilmek için ehliyete ihtiyaç bulunmaktadır. Bu duruma ise "geri plan" -background- adı verilir. Geri plan ehliyet ve araba sürmeyi bilmek gibi yetenekleri, yetkinleri, ön hazırlıkları, know-how bilgiler gibi temayülü sürdürmeye ya da uygulamayı sağlayan unsurların tümüdür.

2. Kolektif Temayüller

Buraya kadar temayüllerin bireysel yönleri incelenmiştir. Ancak daha önce belirtildiği gibi toplulukları anlayabilmek için bireysel temayüller yoluyla toplumsal temayülleri anlamak ve bu doğrultuda bir grup insanın nasıl iş birliği kurduğu ve ortak anlamlar çerçevesinde bir arada yaşamayı becerebildikleri incelenmelidir. Anlaşılabilen üzere temayüller bireysel olduğu gibi kolektif de olabilirler. Ancak bireysel ya da kolektif olmaları fark etmeksizin tüm temayüller birer göstergeye sahip olmayan temayül öncesi arkaplanları barındırmaktadır. Bu arkaplanlar bireysel temayüllerde araba sürebilmek için araba kullanmayı bilmek ya da ehliyet sahibi olmaksızın, kolektif temayüller içinse dil, kültür ve ortak tarih gibi paylaşılan öğelerdir.

Kolektif temayül kavramı ilk olarak R. Toumela ve K. Miller tarafından 1988 yılında yayımlanan bir makaleyle ortaya atılmıştır. Toumela ve Miller (1988: 53), kolektif temayül kavramını; bireysel temayül ve ortak inançlar üzerinden açıklamaya çalışmış ve kolektif temayüllerin toplum üyelerinin kolektif eylemlerinin bir yansıması olduğunu öne sürmüşlerdir.

Ancak Searle'ye (1990: 402) göre kolektif temayüller bireysel davranışlar ile analiz edilemez ve tekil temayüllere indirgenemez. İleride ayrıntılı biçimde açıklanacak olsa da Searle'nin bu saptaması; orkestrada çalan bir müzisyenin bireysel davranışlar ve temayüllerinin her ne kadar orkestra ile uyumlu olsa da kolektif temayülü açıklamak için tek başına yeterli olmayacağı üzerinedir.

Bu doğrultuda toplumsal temayüllerin anlaşılabilmesi adına farklı yaklaşımlar incelenmelidir. Öncelikle daha önce bahsi geçtiği üzere kolektif temayüllerin bireysel temayüllerin birleşiminden çok daha fazlasını ifade ettiği düşüncesi üzerinden hareket edilmelidir. Söz gelimi bir restorandaki insanlar toplu olarak yemek yeme eylemini gerçekleştirilmektedir ancak buradaki önemli nokta her ne kadar ortak eylem gibi görünse de özünde her bireyin kendi karnını doyurmak için restoranda bulunmasıdır. Bu durum bir futbol takımından ya da dans topluluğundan farklıdır, kolektif temayül noktasında altı çizilmesi gereken nokta "ben yapıyorum" -yiyorum vs.- yerine "biz yapıyoruz" -yiyoruz- yargısında bulunabilmektir. Bireysel temayüller toplumun sahip olduğu ortak inanışlar çerçevesinde yapılmış olsa dahi topluma genellenemezler. Nitekim Weber (2012: 131) "kolektif temayül" kavramını kullanmasa da bir sokakta yağmur başladığı anda şemsiyelerini açan bir grup insan üzerinden durumu örneklemiştir. Weber'e göre bu durum "sosyal" olarak nitelendirilemez çünkü bireyin davranışının dahil olduğu kalabalığın

üyeyi olması arasında anlamlı bir bağ bulunmamaktadır. Birey bir kitleye dahil olduğunun ve davranışının bu kitle tarafından belirlendiğinin bilincinde değildir. Bir başka deyişle birey yalnızca “diğerleri” gibi yağmurdan korunmak adına şemsiyesini kullanmakta, herhangi bir şekilde iş birliği ya da ortak eylemde bulunmamaktadır.

Bir başka açıdan bakıldığında ise tüm sosyal grupların amaç odaklı olmadığı görülebilmektedir. Searle'nin örneğiyle çoğu zaman sosyal gruplar bir arada oturmakta zaman geçirmekte ya da tren veya otobüslerde yolculuk etmektedir. Ortada kolektif bir durum bulunmakta, ancak herhangi bir amaç odaklı temayül bulunmamaktadır. Bu gruplar eylemde bulunmaya hazır olsalar da bu doğrultuda bir girişimde bulunmazlar ya da bu tür bir plan yapma ihtiyacı hissetmezler. Dolayısıyla kolektif farkındalığa sahip olsalar da kolektif temayül algısından uzaktırlar (Searle, 1990: 414).

Kolektif davranışın varlığı kabul edilse de nasıl analiz edilebileceği konusunda ortak bir karara varılmış değildir.

Searle (1990: 404), Tuomela ve Miller'ın (1988) araştırmasında kolektif davranış ve niyetleri bireye indirgeme noktasındaki noktaları özetlemiştir. Searle aşağıda gösterilen akıl yürütme ile bireye indirgemeci bir yaklaşımın neden sergilenmemesi gerektiğini açıklamıştır.

Birey: A

Davranış/Amaç: X

1. A, X için görevini yerine getirmeye niyet eder.
2. A, amaca ulaşılması için önkoşulların hazır olduğuna özellikle de grubun diğer üyelerinin kendilerine düşen görevleri yerine getireceğine inanmaktadır.
3. A, grup üyelerinin paylaştığı inancın başarıyı etkileyeceğine inanmaktadır.

Searle'nin dikkat çekmek istediği nokta bireyin grup içerisinde bu şartlar sağlansa dahi “biz-temayülüne” sahip olmayacağıdır.

Searle'nin anti-tez olarak sunduğu örneklerden yola çıkılarak aşağıdaki gibi bir senaryo yazmak mümkündür. Söz gelimi ebeveynlerini gururlandırmak isteyen üç kardeşin okul başarısı örnek verilebilir. Kardeşlerin hepsi okulda başarılı olmanın ebeveynlerini gururlandıracığı konusunda ortak inanca sahiptirler. Buna göre kardeşlerden biri (A) ebeveynlerini gururlandırmak için şu yolu izlemektedir.

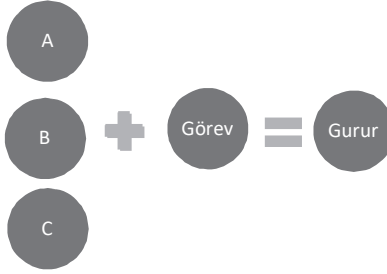
1. A, ebeveynlerini gururlandırmak adına okulunda başarılı olma yolunda temayül sergiler.

2. A, amaca ulaşılması için önkoşulların hazır olduğuna özellikle de kardeşlerinin de derslerinde başarılı olmaya çalışacağına inanmaktadır.

3. A kardeşleriyle aynı aile ortamında yetiştiğinden kardeşlerinin de başarılı olmak adına ders çalışacağını bilmektedir.

Çizilen bu tablo gerekli şartları sağlamakta ancak "biz temayülü" barındırmamaktadır. Öyle ki, kardeşler arasında doğal olarak yaş farkı bulunabilir ve bunun beraberinde farklı disiplinlerde, okullarda ve hatta ülkelerde dahi olabilirler. Bunun beraberinde her bir kardeşin kendine özgü ders çalışma ve başarı standartları bulunabilmektedir. Hepsi bir arada düşünüldüğünde ortada koordinasyon ve iş birliğinin olduğunu söylemek güçtür.

Kardeşler senaryosundan her bir kardeşin düşüncesi "ailemi gururlandırmak için başarılı olmalıyım ve kardeşlerim de başarılı olup ailemizi gururlandırmalıdır" şeklindedir.

Şekil-2. Kolektif Eylemlerde Amaç-Hedef İlişkisi

Buradaki ana nokta "üzerine düşeni yapmak" konusudur. Her toplu eylemi kolektif olarak nitelendirilme noktasına gidildiğinde her durumda bireyin kolektif amaca ulaşması adına yapması gereken ön koşullar tanımlamaktadır. Bu durum ise eylemin kolektif niteliği bozmakta ve bireysel temayüllerin etkisini sürece dahil etmektedir.

Searle'nin başka bir örneği uyarlanırsa (1990: 410-411) iki kardeş mutfakta kek yaparken kendi aralarında iş bölümü yapmaktadır. Kardeşlerden biri mikser yardımıyla keki karıştırmakta diğer kardeş ise kek malzemelerini karıştırma kabına sırasıyla eklemektedir. Bu durum göz önüne alındığında kardeşlerden biri "malzemeleri karıştırmak kek yapmamızı sağlayacak" diğer kardeş ise "malzemeleri doğru sırayla eklemek keki yapmamızı sağlayacak" şeklinde bir düşünce yapısına sahiptir.

Burada tartışmanın ikilemi ortaya çıkmaktadır. İlk olarak tam anlamıyla toplumsal temayülün var olduğunu ve bireysel temayüllerin bu eylemde iş-

levsiz olduğunu öne sürmek; kardeşlerin bireysel temayülleri yerine somut bir varlığı olmayan kolektif bir yapının onları bu eylemi gerçekleştirmeye yönlendirdiği anlamına gelmektedir. Ancak bu durumda kardeşlerin “eğer ben keki karıştırmasam kek olmazdı” ya da “eğer ben malzemeleri eklemesem kek olmazdı” deme hakkı ortaya çıkacaktır.

Diğer taraftan kolektif bir temayülün var olmadığını ve bireysel temayül-lerin kekin hazırlanma sürecinde hakim olduğu öne sürüldüğünde ise hem eylemin ortaklaşa yapılması hem de birden fazla temayülün varlığı söz konusu olmaktadır. Öyle ki, kardeşlerden biri malzeme eklemeye diğer kardeş de malzemeleri karıştırmaya temayül göstermektedir. Ancak iki niyet olmasına rağmen yalnızca tek bir amaçlı eylem bulunmaktadır. Buradaki temel nokta birey söz gelimi kolunu kaldırmaya niyetlendiğinde bu niyet tek bir eyleme sonuç olmaktadır, iki temayülün ve bir amacın bulunduğu durumu bireysel olarak nitelendirmek de yanlış olacaktır.

Dolayısıyla bu tür eylemlerde yalnızca bireysel temayüllerin ya da yalnızca kolektif temayüllerin etkili olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla iki formun da bir arada gerekliliği söz konusudur.

Aynı örnek üzerinden gidilirse, kardeşler kendi üzerine düşen işleri yaparak kek yapmaya temayül göstermektedir. Bunun için kekin karıştırılması ve malzemeleri eklenmesine temayül göstermek gereklidir. Dolayısıyla kolektif temayülün, bireysel temayülü tetiklemesinden ziyade, bireysel temayülün kolektif temayülün bir parçası olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tekrar etmek gerekirse Searle’ye (2010: 43) göre kolektif temayüller doğada bulunan ve bir grup insanın görüp uyguladığı bir olguyu temsil etmez. Temayüller bireysel olarak insan beyninde yer alır. Öyle ki, temayüllerin insan beyni dışında kendi başlarına bir varlıkları olmasını beklemek yersizdir. Tekilin çoğula basit bir şekilde uygulanamayacağına bir başka göstergesi ise ilk maddeden hareketle bireylerin yalnızca kendisi ile ilişkili olan -sebep olduğu, onu ilgilendiren- nedenlerle davranış sergileyeceğidir. Bir diğer madde iste bireysel temayüllerde sebep ve eylem yani neyin neden yapılması gerektiği değişmezken, kolektif temayüllerde ortak bir amaç uğruna yapılması gerekenlerin farklılık göstermesidir. Söz gelimi, bir müzik grubunda; bir üye gitar çalarken, diğer üyeler bateri çalmak, şarkıyı seslendirmek gibi görevler üstlenebilmektedir. Dolayısıyla amaç ortak olsa da temayüllerin türü, aynı yere farklı araçlarla gitmek gibi değişkenlik göstermektedir.

Bu çalışma kapsamında temayül konusunun ilk önemli noktası ise burada ortaya çıkmakta ve insanın bu tür bir formülasyonla temayüllerin nasıl orta-

ya çıkarır sorusu önem kazanmaktadır. Her ne kadar temel cevap biyoloji ile açıklanabilse de bunun daha ötesinde geri planda yetkinlikler bulunmaktadır. Herhangi kolektif temayülün geri planda geçmiş ile ilintili gereksinimleri bulunmaktadır, dolayısıyla bu eylem bilimsel bir proje de olsa, kek yapmak da olsa geçmişle bir şekilde ilintili olmalıdır. İnsan sosyal bir hayvandır sözünden hareketle biyolojik farkındalığın da yardımıyla insan "diğerlerinin" ağaçlardan, taşlardan ve şelalelerden farklı olduğunun bilincindedir, bu bilinç diğerleriyle ortak hareket edilebileceğinin farkında olmasını sağlamaktadır. Bir futbol takımı "biz onlara karşı oynuyoruz" hissine sahiptir ancak bunun yanında kendilerinden daha büyük olmak üzere "biz futbol oynayan takımların da parçasıyız" diyebilmektedir. Ortak bir amaç ve hatta karşıt amaçlara sahip olsalar da iki farklı takımda futbol oynamak adına kolektif bir temayül ve bunun sonucunda eylem sergilemektedir (Searle, 1990: 413). Dolayısıyla kolektif eylem topluluğun ve medeniyetin varlığına gereksinim duymaktadır. Öyle ki, çekişmeli ve şiddet içeren toplumsal davranış formlarında bile yüksek oranda ortak çalışma bulunmaktadır. Örneğin iki boksör birbirlerine zarar vermek adına dövüşüyor olsa da zarar verme niyetinin altında yatan asıl temayüle göre iki boksörde de ödüle ulaşma isteğine sahiptir. Dolayısıyla taraflar karşılıklı olarak kurallara uymalı, iş birliği halinde olmalı ve kolektif bir temayül sergilemelidir. Bu durum gece yarısı gasp yapan bir suçludan daha farklıdır. Sosyal hayatta birbirine hakaret etmek bile belirli oranda ortak çalışmayı gerektirmektedir.

İki farklı insan topluluğu; biyolojileri ve içgüdüleri gereği hayatta kalmaya yönelik ortak temayüller sergilese de birbirleriyle birer futbol takımı gibi her daim rekabet haline bulunmasalar bile daha derinde sosyal yaşamlarında; kültürleri, dilleri, dinleri, gelenekleri, tarihleri ve çok daha fazlasının güdümlünde farklı temayüller sergileyebilmektedir. Nesilden nesile aktarılan bu temayüller insanlar arasındaki ortak noktaları gösteriyor olsa da aynı zamanda insan toplulukları arasındaki farkları da keskin bir şekilde göstermektedir.

Bu aktarımla topluluğun parçası olan bireyler doğdukları andan itibaren belirli ortak amaçlar tarafından güdümlenen öncelikli temayüllere sahip olarak dünyaya gelmekte ve bu doğrultuda eylem sergilemektedir (Searle, 2010: 44). İletişim ve dil konusunda ele alındığında; saygı ifadeleri, teşekkür-özür ifadeleri, atasözleri, deyimler ve pek tabii örtmeceler özünde birey için bu sınırlandırmayı temsil etmektedir.

Bireysel temayül ve kolektif temayüllere odaklanılırsa ortadaki karmaşıklığın çözülebilmesi için Searle (2010: 44-45) aşağıdaki maddeleri sunmuştur:

- 1) Kolektif eylemin söz konusu üyelerinin öncelikli (ortak) temayülleri ve eylem anındaki temayülleri (bireysel) bulunmalıdır ve üyeler bu temayüllerin arasındaki ayrımın farkında olmalıdır. Örneğin; bir takımın futbolcuları, maçı kazanma temayülüyle sahaya çıkmalı (öncelikli) ve oyun esnasında kendi mevkilerinde (bireysel) gerekli görevleri (gol yememek, gol atmak, serbest vuruşları kullanmak, top kapmak, çalım atmak vd.) yerine getirmelidir. Bu sırada oyuncu için önemli olan nokta “eğer bu penaltıyı gole çevirirsem (bireysel temayül) takımım maçı kazanır (öncelikli ortak temayül)” biçiminde bir farkındalığa sahip olmalıdır.
- 2) Hem öncelikli ortak temayülün hem de eylem anındaki bireysel temayülün tatmin koşulları arasındaki fark anlaşılmalı. Yine aynı örnek üzerinden gidilirse; futbolcu “bu topu kaparsam başarılı olurum ancak bu maçı kazanacağımız anlamına gelmez” diyebilmelidir.
- 3) Daha önce de vurgulandığı üzere bireysel ya da kolektif fark etmeksizin tüm temayüller bireylerin zihninde oluşmuş olmalıdır.
- 4) İkinci maddenin devamı olarak bireysel katkı ve eylemin çıktıları arasındaki sınır belirgin olmalıdır. Söz gelimi kaleci maç boyunca kendi “performansını” sergiler ancak maçın kazanılması ve atılan gollerin başarısını -kendisi gol atmasa da, hatta karşı takım maç boyunca tek bir atak yapmasa dahi- takımın bir parçası olarak üstlenir. Dolayısıyla bireysel performansların toplamı kolektif performansın oluşumunu sağlamaktadır.
- 5) Tatmin koşullarının öncelikli ve eylem anında temayüllere göre ayrımının yapılması gerekmektedir. Yani kaleci o an golü önlediği için tatmin ve motive olabilir ancak daha genel anlamda maçı kazanmanın ve lig boyunca gelecek haftalarda edinilecek motivasyonu da göz önünde bulundurmalıdır.
- 6) Son olarak öncelikli temayül ortak olarak var oldukça kolektif süreç içindeki bireylerin birbirlerinin niyetlerinden ve eylemlerinden detaylı olarak haberdar olmak zorunluluğunda değildir. Grup üyesinin inanması gerektiği tek şey, diğer üyelerin de onun gibi ortak bir amacı paylaştığı ve bu doğrultuda üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye temayül göstermesidir. Her ne kadar zorlama bir örnek olsa da bağlantıyı koparmamak adına futbol takımının sadece sahada oynayan futbolculardan oluşmadığı bilinmektedir. Dolayısıyla bir diğer öncelikli temayül şampiyon olmaksa, maçlar oynanırken kulübün mali işler so-

rumlusu o sırada takıma büyük bir gelir getirecek anlaşmayı imzalıyor olabilir. Bu gelir ise toplam performansa katkı yapacak maddi desteği sağlayacağı için bir şekilde mali işler sorumlusunu kolektif temayülün bir parçası haline getirecektir.

Bu altı madde özünde kolektif eylemlerin sistematize edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Başlangıç noktasına dönülüp tekrar edilirse, kolektif temayüller yalnızca toplu bir biçimde aynı etkinlik içerisinde bulunmak anlamına gelmemektedir. Grubun ortak bir amaç çerçevesinde belirledikleri ortak bir temayülü ve bu süreçte başarılı olmak adına yapmaları gereken bir iş bölümü bulunmaktadır. İş birliği sürecinde ise her bir üyenin yerine getirmesi gereken bireysel sorumluluklar ve bu sorumlulukların beraberinde zihinsel bir dizi farkındalık durumuna – yukarıdaki maddelerde açıklandığı üzere- sahip olmalıdır. Ancak bu maddeler dahi özellikle de maddelerden sonuncusu yeni bir açıklamanın yapılmasını gerekli kılmaktadır. Öyle ki, kolektif kelimesi kullanıldığı andan itibaren zihinde oluşan imge eşzamanlı ve bir arada yapılan eylemlere ilişkin olmaktadır. Ancak bu madde grup üyelerinin bir arada olmadığı ve hatta farklı zamanlarda ortak bir temayül çerçevesinde bireysel temayüller sergiledikleri takdirde kolektif bir eylem içinde olduklarını öne sürmektedir. Ayrıca grubun üyelerinin ortak temayüllere bağlılık noktalarına ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır.

Yine Searle'nin bir örneği (2010: 46) uyarlanırsa "X" kişisi ve "Y" kişisi birlikte bahçeyi temizleme yönelimindedir. Bu durumda "X" kişisi bahçeyi temizlemekte kendisine düşen görevi ve "Y" kişisi de bahçeyi temizlemekte kendisine düşen görevi yerine getirmelidir. Ayrıca her iki kişi de diğerinin kendisine düşen görevi yerine getireceğini bilir. Yine örneğin "X" kişisi, "Y" kişisinin kendisinin görevini yerine getireceğine inandığını bilmektedir. Bu süreç bu şekilde sonsuza kadar türetilir. Süreç formüle edilmeye çalışıldığında ise şu tablo ortaya çıkmaktadır.

"Ben, X olarak bu eylemi gerçekleştirmek istiyorum" + "Ben, Y, olarak bu eylemi gerçekleştirmek istiyorum" + "X ve Y'nin paylaştığı inançlar" = Kolektif Temayül (Searle, 2010: 46).

Bu temel örnek önemli bir kusur barındırmaktadır. Bu kusur en temel haliyle şu soruyla açıklanabilir; "Süreç içinde X ya da Y kişisi bahçeyi temizleme temayülünden vazgeçerse ne olur?" Eğer senaryoda çok ufak bir değişiklik yapılırsa söz gelimi; X ye Y aralarında belirli aralıklarla bahçeyi birlikte temizlemeleri gerektiği ve aksi hallerde bahçedeki haklarından faydalanamayacaklarını belirten bir sözleşmeye imza atmış olsalardı bu durum kolektif temayül nitelemesini kazanabilirdi. Searle aradaki farkın sözleşmenin bulun-

duğu durumda grubun üyelerinin bir yükümlülük altına girmesi olarak açıklanmıştır, bunun aksine diğer durumda üyeler arasında bir anlaşma ya da söz bulunmamaktadır. Bu anlaşma ya da söz olmadığından üyelerin istedikleri zaman vazgeçme seçeneği bulunmaktadır (2010: 48-49).

Sözleşmeyi bu kadar önemli yapan nokta konusunda iki açıklama bulunmaktadır (Searle, 2010: 46). İlk olarak insanların farklı kavramsallaştırmaları olduğu göz önünde bulundurulduğunda ortada ortak bir amaç olmasına rağmen, iş birliğinin bulunmadığı durumlar -otobüs yolculuğu gibi- bulunmaktadır. Dolayısıyla temel bir akıl yürütmeyle; iş birliğinin ortak bilgi ve inanç anlamına geldiği ancak ortak bilgi ve inancın tek başına iş birliği anlamına gelmediği görülebilmektedir. Dolayısıyla kolektif bir temayülde bulunabilmek adına ortak bilgi ve inançlara sahip olunmalıdır, ancak bu bilgi ve inancın çok daha üzerinde iş birliğinde bulunabilmek adına arada güven bağının oluşumu söz konusudur. Grup üyeleri söz konusu eylemin yapılması gerektiği bilmeli ve inanmalı fakat aynı zamanda diğer üyelerle bu eylemi gerçekleştirmeye istekli olmalıdır.

İkinci husus ise dil ve konuşma temellidir. Daha önce verilen kolektif bahçe temizleme temayülünün oluşumu için sözleşme yapılmasının gerekli olduğu belirtilmiş olsa da o örnek dışına çıkıldığında sosyal hayattaki konuşma süreçleri de bir şekilde bağlılık ve sözleşme içerdiğinden kolektif temayül için temel konumdadır. Daha önce geri plan olarak belirtilen unsurlardan belki de en önemlisi dil unsurudur. Bir konuşma sırasında kabul ya da ret durumu olması fark etmeksizin başlı başına kolektif temayülün ortaya çıktığı görülmektedir. Üstüne üstlük bu konuşma sırasında bir söz de verilirse kolektif temayül çift katman oluşturmaktadır (Seale, 2010: 47).

3. Dil, Toplumsal Gerçeklik ve Temayüller

Temayüller kendisini dil ile ortaya çıkarmaktadır dolayısıyla dilin olmadığı bir durumda temayüllerin varlığına ilişkin bir delil de bulabilmek mümkün görülmemektedir. Zihin tüm işlevlerini dil yoluyla somut olarak tanımlamaktadır (Anık, 2014: 35). Tümüyle toplumsal yaşamın medyatik mekanizmalarına atıf yapan bu durumun açıklaması Searle'ye göre (1983: viii) zihin felsefesi yaklaşımı ile çözümlenebilir. Konuşmanın objeleri ya da ilişkileri temsil etmesi zihnin; inançlar, arzular ve özellikle de eylem ve algı ile dünyayla ilişkilendirilebilmesi olarak açıklamaktadır Konuşma bir insan eylemi ve zihni dünyayla ilişkilendiren bir yapısı olmasından dolayı özünde kurulan gerçeklikle bağdaştırma eylemi olarak nitelendirilir. Dolayısıyla kendi gerçekliğini kazanan kelimeler bir şekilde zihnin temayüllerinin bir göstergesidir. Kişiler

bir cümle kurmak ya da bir soru sormak istediklerinde inanç ve arzularını kullanmazlar daha doğrusu bunlar kullanılacak unsurlar değildir, inanç ve arzular bireyin sahip olduğu ve tam tersi onun eylemlerini düzenleyen yapılarıdır. Dolayısıyla inanç ve arzular öncelikle dile dökülmeli ardından temayüllere dönüşerek eylemleri düzenlemelidir.

Cümle, temsili kapasitelerin dayatıldığı sözdizimsel bir nesnedir: inançlar ve arzular ve diğer mütemayil durumlar ise sözdizimsel nesnelere değildir (genellikle cümlelerde ifade edilebilir olsalar da) ve temsili kapasiteleri dayatılmaz, içsel durumları ifade ederler. Bütün bunlar, dilin esasen sosyal bir fenomen olduğu ve dilin altında yatan mütemayil biçimlerinin sosyal biçimler olduğu gerçeğiyle tutarlıdır (Searle, 1983: vii)

Kolektif mütemayil durumlar hususunun bu çalışmayla diğer bir bağlantılı olan bölümü ise kolektif kabul ve tanıma noktasında başlamaktadır. Toplumsal yapı düşünüldüğünde; para, evlilik ve hatta devlet bile özünde karşılıklı kabul ve tanıma sayesinde varlığını sürdürmektedir. Söz gelimi alışveriş esnasında mal karşılığı olarak verilen bir kâğıt parçası hem alıcı hem de satıcı tarafından değerli görülmekte, somut ürüne karşılık olarak kabul edilmektedir. Dahası bu kâğıt parçası kendi içinde çeşitlenmekte, farklı değerleri arz etmektedir. Söz konusu alışveriş sürecinin; ortak inanç ve bilgi, iş birliği, karşılıklı güven ve de yükümlülükler olmadan dolayısıyla kolektif bir temayül olmadan varlığından söz edilemez (Searle: 2010: 56-57).

Kolektif temayül ve kolektif kabul-tanıma arasındaki temel sınıra göre, kolektif temayülünde iş birliği bulunurken, tanıma ve kabul için iş birliği halinde çalışmanın dolayısıyla da kolektif bir niyetin gerekli olmamasıdır. Tekrardan değinilirse evlilik kurumu, para ya da devletin-siyasal sistem insan topluluğu tarafından ortak olarak kabul edilir ve tanınır ancak üyelerin paranın, evliliğin ya da devletin varlığı için iş birliğinde olması gerekmemektedir. Söz gelimi birey evlenmek istemediğinde, para kullanmadığında ya da oy vermediğinde; evlilik kurumu çökmez, ekonomik sistem bozulmaz ya da devlet ortadan kaybolmaz. Ancak birey bu toplumsal sistemler içinde yer almak istediğinde (alışveriş, evlilik ya da oy verme) mutlak suretle iş birliğine girmeli, dolayısıyla da kolektif temayül içerisinde olmalıdır. (Searle, 2010: 57).

Searle'ye (2010: 61-62) göre; Aristoteles, Durkheim, Weber, Simmel, Habermas ve hatta Bourdieu ve Faucault'un bile -ve bildiği diğer politika ve toplum konusunda çalışan diğer düşünürlerin- dilin biyolojik bir özellik olarak insanda oluştuğunu ve bu doğrultuda dil ile yalnızca basit bağlantıları varmış gibi; toplumu, toplumsal gerçeklikleri, politik zarüriyetlerin, toplumsal anlaşmaların, iletişimsel eylemlerin, söylemsel biçimlerin, "habitus"un ve

biyo-güç gibi kavramların oluşturduklarını belirtmişlerdir. Searle özellikle Habermas, Foucault ve Bourdieu'nun dil üzerine felsefik/sosyolojik analizler yapmış ve dilin önemini anlatmış olsalar da dilin aslında ne olduğunu anlatmadan, zaten biliniyormuş gibi es geçerek doğrudan analizlerini yapmış olduklarını belirtmiştir.

Ancak bu düşüncelere karşıt olarak temel bir akıl yürütme yeterli olmaktadır. Buna göre; dili olan ancak devlet kurmayan, özel mülkiyet kavramı ya da para geliştirmeyen insan toplulukları var olabilirken, bir devlete, özel mülkiyet ve para kavramlarına sahip olabilecek ama dili olmayan yani üyelerin birbirleriyle konuşmadığı, yazmadığı, ortak anlamlar üretmediği, yasalar yazmadığı ve üzerinde anlaşmadığı bir insan topluluğu var edilemez. Dolayısıyla ancak paylaşılan bir dil olduğu sürece kurumsal gerçeklikler oluşturulabilir (Searle, 2010: 62). Bu akıl yürütme çerçevesinde konuya yaklaşıldığında insan topluluklarının var olabilmesi için aynı toprak üzerinde yaşamak yeterli değildir. Önemli olan husus, medyatik bir mekanizma olarak dili kullanarak gerçekliği sosyal olarak inşa etmek ve aktarmaktır.

Dil öncesi insanlar mütemayil davranışlara, kısa süreli de olsa belleğe, inanışlara ve arzulara sahiptir. Bu insanlar iş birliği halinde -dilini sağladığı imkana sahip olmasalar da- günlük işlerini yerine getirebilir durumdadır. Ancak dilin gelişimi insanı başka bir boyuta taşımaktadır. Özellikle temsil etme yeteneği, beraberinde bu temsillerle birlikte gerçekliğin oluşturulması yetkinliğini getirmektedir. "Burası bizim toprağımız", "Bu benim evim", "O bizim liderimiz" gibi cümleler yalnızca sahipliği ifade etmekle kalmamakta; hakları, görevleri, zorunlulukları getiren biz dizi ilişki durumunu doğurmaktadır. Dil burada yalnızca açıklama değil doğrudan anlam üretmektedir (Searle, 2010: 84). Bu sürecin işleyişine göre; dil yalnızca mevcut durumu -"burası bizim toprağımız"- ifade etmekle kalmamakta, durumu ilişkilendirerek duyurmaktadır. Bu duyuru diğerleri tarafından kabul edildiğinde ve bir dayatma³ haline geldiğinde ise ortaya kurumsal bir gerçeklik çıkmaktadır.

Bu durumun daha ilerisi ise var olan gerçeklikler yerine var olmayan gerçeklikleri dil aracılığıyla temsil ederek var etme durumudur. Para, devlet, evlilik gibi olgular tamamen temsiller üzerine yapılarak gerçeklik kazan-

3 Burada "dayatma" kelimesi zorbaca bir baskı olarak düşünülmemelidir. Söz konusu dayatma, toplumsal bütünleşme için bir ön şart olarak değerlendirilmeli ve uyulmadığı takdirde toplumsal kodifikasyonun dışında kalan bireyin tam anlamıyla topluluğun bir parçası olamayacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla çalışmanın devamında kullanılacak "dayatma", "zorunluluk", "baskı" gibi ifadeler -yasal zorunluluklar dışarıda bırakıldığında- çevreye ve topluluk geneline uyum sağlamak için bireyin taşıdığı yükümlülük ve sorumluluk duygusuna yani bir şekilde yazılı olmayan "ödev" hissini temsil etmektedir.

mıştır (Searle, 2010: 86). Anık'ın da bahsettiği üzere; dil aracılığıyla görünür kılınan temayüller insanın dış dünyada somut karşılığı bulunmayan gerçeklikler üretmesine ve bu yetenek sayesinde mağaralardan çıkararak; muhteşem yapılar inşa edebilmesini ve teknolojiler icat edebilmesini sağlamıştır (2014: 32). Dolayısıyla dil daha derin anlamlara sahiptir. Sosyal hayatta bir telefon konuşmasında ya da alışveriş esnasında birey neler söylediğinin farkında olsa da dilin bu derin anlamı bariz olarak görülemeyen güç ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır.

Searle'nin (2010: 91) kurumsallaşma ve bu güç ilişkileri hakkında kurduğu biz dizi cümle şu şekildedir:

“Sabahları *'karım'* ve benim ortak olarak *'sahip'* olduğumuz evde uyanıyorum. *'Kampüsteki'* *'işime'* gitmek için karım ve benim üzerine *'kayıtlı'* olan arabama, *'yasal'* olarak *'Kaliforniya sürücü ehliyeti'*ne sahip olduğum için binip gidebiliyorum. Yolda giderken *'yasal olmayan'* bir şekilde eski bir *'arkadaşımdan'* gelen telefonu cevaplıyorum. *'Berkeley'* de yer alan *'Kaliforniya Üniversitesi'nde Felsefe Departmanı'nda* çalışıyorum. Etrafımda *'öğrenciler'*, *'çalışma arkadaşlarım'* ve *'üniversite çalışanları'* var. *'Üniversite dersleri'* anlatıyorum ve *'öğrencilerimi'* *'sınav'* yapıyorum. *'Üniversite'* bana *'ödeme'* yapıyor ancak hiçbir zaman *'nakit para'* görmüyorum, *'ödemem'* otomatik olarak *'banka hesabıma'* *'yatırılıyor'*. Dersim bittikten sonra bir *'restoranta'* gidiyorum ve *'hesabı'* ödemek için *'kredi kartımı'* kullanıyorum. Kampüse döndüğümde *'sigorta danışmanıyla'* *'tapu poliçem'* için bir telefon görüşmesi yapıyor ve ardından *'seyahat acentemi'* arayarak bir *'üniversite klübü'* tarafından bana iletilen *'ders davetini'* yerine getirebilmek için bir *'uçak bileti'* ayırtıyorum. Ardından bir *'akşam yemeği'* için yapılan *'daveti'* *'kabul ediyorum'*. Tüm bu süreçlerde ise *"sözlü eylemler"* gerçekleştirmiş oluyorum.

Tırnak içine alınan tüm parçalar birer kurumsal gerçeklik niteliği taşımaktadır. Dahası bu kurumsal gerçeklerin büyük bir çoğunluğu -para, kredi kartı, ehliyet, uçak bileti, davetiye, tapu poliçesi vd.- özünde somut bir yönü olmayan ve sosyal hayatı düzenlemek üzere bireye dayatılan olguları temsil etmektedir. Öyle ki, bilet olmadan uçağa binmek, ehliyet olmadan araç sürmek, para ya da kredi kartı kullanmadan hesabı ödemek istisnai durumlar dışında mümkün değildir. Dolayısıyla birey sosyal hayatta yer almak ve gerektiğinde haklarından yararlanabilmek adına bu dayatmaları ve baskıyı kabul etmeli, onun bir parçası haline gelmelidir. Dolayısıyla kurumsal gerçekliklerin

arkadaşlık seviyesinde uluslararası şirketlerin yasal sorumluluklarına kadar uzanan geniş bir uzama yayılmaktadır. Bu uzam içinde güç dengelerini belirten; haklar, görevler, zorunluluklar, gereklilik ve yetkilendirmeler bireyleri baskılayan ve çeşitli dayatmaları doğuran bir ödev mantığını getirmektedir. Bu ödev mantığı; arkadaşlık ilişkilerinde ya da düzenlenen yemeklerde yazılı olmadan kodlanmamış bir şekilde varlığını sürdürürken, çalışma hayatında ya da ülke vatandaşlığı konusunda hak ve anayasal zorunluluklar gibi yazılı olarak kodlanmış bağlamdadır. Bireysel ödevler (muhtaç durumda olana yardım etme kararı gibi) mutlak suretle kurumsal gerçekliklere bağlı olmak durumunda değildir, ancak kurumsal bir gerçekliğin olduğu yerde mutlak suretle ödevler bulunmaktadır (Searle, 2010: 91-92).

Tipik kurumsallıklar ve sözsöz olmayan⁴ kurumsal gerçeklik tipleri Searle'den (2010: 91) uyarlanarak şu şekilde gösterilebilmektedir:

- Devlet Kurumları: Yasama, Yürütme, Yargı, Askeriye, Polis
- Spor Kurumlar: Futbol Ligi, Amatör basketbol takımları, Yerel spor kulüpleri
- Sosyal Amaçlı Kurumlar: Hastaneler, Okullar, Üniversiteler, Restoranlar, Tiyatrolar, İbadethaneler
- Ekonomik Kurumlar: Sanayi kurumları, Yatırım Kuruluşları, Emlakçılar, İşletmeler, Ortaklıklar
- Genel Amaçlı Yapısal Kurumlar: Para, Özel mülkiyet, Evlilik, Devlet.
- Yapısal olmayan resmiyet dışı kodlanmamış kurumlar: Arkadaşlık, Aşk ilişkileri, partiler
- Kurumsallaşmamış ancak yapı itibarıyla insan eylemlerinin genel biçimleri: Bilim, Din, Eğlence, Edebiyat, Cinsellik, Yemek yemek
- Kendi başına kurum olmayan ancak kurum içinde yer alan profesyonel etkinlikler: Hukuk, Sağlık, Akademi, Dokuma, Perakende Ticaret

Daha önce değinildiği gibi doğrudan ödev niteliği taşıyan öğeler kurumsallaşabilmektedir. Söz gelimi; ibadethaneler birer kurumken din bir kurum değildir. TUBİTAK bir kurumken bilim bir kurum değildir.

4 Sözsöz olmayan olarak tanımlanmalarının sebebi dil ile alakasız olmaları değildir. Daha önce tanımlandığı üzere kurumsal gerçeklikleri hali hazırda dil sayesinde meydana gelmektedir. Ancak kendi içlerinde bir sistemleri olduğundan artık dilin daha da ötesindedir. Evlilik kurumu yasalar önünde yazılı ve sözel olarak varlığını sürdürmektedir ancak 'bu kadın-erkek benim eşimdir' biçiminde yapılan sözsöz bir duyuru artık geçerli değildir. Dolayısıyla artık bu kurumu ve ondan doğan kurumsal gerçeklikleri sözsöz olarak adlandırmak mümkün değildir.

Bu kurumlar ise kendi içlerinde çeşitli gerçeklikler meydana getirmektedir. Örneğin Yasama ve dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi bir kurum olduğundan bu kurumda teklif edilen her yasa bir gerçeklik haline gelmektedir. Ya da Türkiye Futbol Federasyonu'nun bir kurum olarak düzenlediği 'Süper Lig' bir gerçeklikken, bu ligde alınan her galibiyet, atılan her gol ya da her kırmızı kart birer alt gerçeklik olarak yapılanmaktadır. Dolayısıyla kurumlar kendi içinde alt kurumlara ve gerçekliklere ayrılarak çok katmanlı bir yapı oluşturmaktadır. Farklı bir örnekle; Bir üniversite başlı başına bir kurumken; Yönetim (Rektörlük, Senatolar, Kurullar ve Komisyonlar) idari (Personel Daire Başkanlığı, Öğrenci İşleri, Mali İşler, Hukuk Müşavirliği vd.) ve akademik (Enstitüler, Fakülteler, Yüksekokullar) alt kurumları oluşturmaktadır. Aynı şekilde bu alt kurumlar içinde örneğin fakülteler içinde dekanlık, sekreteryaya gibi idari ve bölümler, anabilim dalları gibi farklı alt kurumlar bulunmaktadır.

Gerçekliklerin oluşumu farklı bir açıdan incelendiğinde ise yukarıda bahsi geçen her kurum ve bağlantılı olarak her farklı toplum için farklı gerçeklerin oluşumu mümkündür. Searle'nin örneği doğrultusunda incelenirse; miladi takvim her ne kadar insan tarafından belirli koşulların hesaplanmasıyla oluşturulmuş olsa da belirli bir ödev belirtmediği için kurum statüsünde değildir. Ancak takvimi kurumsallaştıran nokta insan tarafından belirlenen özel gündelerdir (Searle, 2010: 91-92). Söz gelimi yılbaşımı ifade eden "1 Ocak" tarihi küresel olarak kabul edilen bir tatil günü olarak takvimi kurumsal bir yapıya kavuştururken -çünkü bu tarihte diğer kurumların çoğu çalışmamayı kabul etmiştir- 23 Nisan, 19 Mayıs gibi tarihler Türkiye'de özel görülmekte ya da Ramazan-Kurban Bayramlarına denk gelen tarihler Müslüman dünyası için özel kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu tarihler benimsendiği coğrafyada ya da kurum içinde bir gerçeklik halini almaktadır.

SONUÇ

Bu makale John Searle'nin konu hakkındaki görüşlerini merkeze alarak intentionality hakkındaki tartışmaları detaylı bir biçimde ele almıştır. Kavram felsefi bağlamına olabildiğince sadık kalacak biçimde iletişim bilimleri ve sosyoloji açısından değerlendirilmiş, sıklıkla örneklere başvurularak konu olabildiğince açık bir biçimde serimlenmeye çalışılmıştır. Zihinsel süreçlerin nasıl işlediğinin anlaşılması açısından büyük bir önem arz eden kavram çalışma boyunca önce bireysel ardından da toplumsal olarak incelenmiştir.

Birey açısından temayüller; kişinin farkında olmadan ve/veya üzerinde hiç düşünmeden kabul ettiği inançların, günlük rutinlerin altında yatan se-

beplerin anlaşılmasını kolaylaştırmakta, kişinin neyi, neden yaptığı üzerine bir sistematik bir sorgulama yapabilmesinin önünü açmaktadır. Toplum açısından düşünüldüğünde ise en temelde insanların nasıl topluluklar oluşturduklarını, nasıl bir arada yaşayabildiklerini ve bunu binlerce yıl sürdürdüklerini göstermektedir. “Toplum dili nasıl ve neden oluşturmuştur”, “dil topluma neler sağlamıştır” ya da “dil olmadan toplum var olabilir miydi?” gibi temel sorulara yönelik geliştirilecek cevaplarda kavram önemli bir yer tutmaktadır. Dahası; para, devlet, evlilik ya da yasalar gibi somut ve soyut gerçekliklerin nasıl üretildiği ve neden tüm toplumun bu gerçeklikleri kabul ederek yaşamlarını sürdürdüğü anlaşılması da temayül kavramından geçmektedir.

Son olarak çalışma boyunca John Searle'nin görüşlerine ağırlık verilse de konu hakkındaki diğer görüşlere ve Searle'ye yöneltilen eleştirilere de yer vermeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda geniş bir literatüre sahip olan kavram hakkında gelecekte yapılacak çalışmaların, bu çalışmada bir araya getirdiğimiz bütünü kuvvetlendireceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Anık, C. (2014). İletişim sosyolojisi: kurumsal temeller. Derin Yayınları.
- Krueger, J. (2018). “Intentionality.” - Giovanni Stanghellini vd. (Ed.) Oxford Handbook of Phenomenological Psychopathology, Oxford University Press
- Lijun, H. (2019). “Revisit Euphemisms from the Perspective of Intentionality”. Forum for Linguistic Studies 1 (1)
- Pierre J. (2019). “Intentionality”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2019 Edition), Edward N. Zalta (ed.), Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/archives/win2019/entries/intentionality/> Erişim Tarihi: 21.10.2019
- Searle, J. R. (1983) *Intentionality: An essay in the philosophy of mind*. Cambridge: Cambridge University Press
- Searle, J. R. (1990). “Collective intentions and actions.” Cohen P, Morgan J. Pollack M. (Ed.) *Intentions in communication*, Cambridge: The MIT Press
- Searle, J. R. (1998) *Mind, Language and Society*. New York: Basic Books
- Searle, J. R. (2010). *Making the social world: The structure of human civilization*. New York, NY: Oxford University Press.
- Tuomela, R. Ve Miller, K. (1988) ‘We-Intentions’. *Philosophical Studies*, 53, 115–37.

► Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilir şekilde Word formatında derginin internet sitesinde bulunan **MAKALE GÖNDER** menüsü üzerinden gönderilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, “kör hakem” yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda DergiPark sistemi veya e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi’ne ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirmeye alınması için ön değerlendirme aşamasında mutlaka aranan şekilsel şartlar aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır (Kelime aralıklarından atıf ve kaynakça yazımına kadar bütün detaylar yazım kurallarına uygun olmalıdır).
- 2- Dergiye gönderilen çalışma **Makale Şablonuna** yüklenerek gönderilmelidir.
- 3- Makale ile birlikte **İntihal Denetim Raporu** mutlaka gönderilmelidir.
- 4- **Makale telif ve etik sözleşmesi** mutlaka doldurulmalıdır.

► Yazım Kuralları

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi’ne gönderilen aday makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler APA’6.0 Publication Manual (<http://www.apa.org>) yayın biçimine uygun olarak hazırlanmalıdır.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi’ne gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 4000-7000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Makalenin her biri en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce yazılmış Öz ve Abstract'ı, **MAKALE ŞABLONU**'nda aldığı biçimde verilmelidir. Yazının başlığı kısa olmalı ve 15 sözcüğü geçmemelidir. Ayrıca 3 - 5 arasında Anahtar Sözcükler ve Keywords verilmelidir.

Araştırma makalelerinde problem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Deneme-derleme türü makalelerdeki bölüm başlıkları ise içeriğe uygun olarak belirlenmelidir.

Makalelerin **MAKALE ŞABLONU**'na uygun olarak hazırlanmış olması ve ilk sayfa hariç makalenin herhangi bir alanına yazar isim ve adresleri yazılmaksızın sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

Yazar(lar) tarafından dergiye ulaştırılan yazının ismi geçen tüm yazarlarca okunduğu, onaylandığı, başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu kabul edilir. Yazı yayımlandığı takdirde tüm yayın haklarının yayıncıya devredildiğini yazar(lar) kabul eder. Yayımlanan yazıların içeriğinde olabilecek çarpıtmalardan alıntı yapan sorumludur.

APA YAZIM KURALLARI VE KAYNAK GÖSTERME YÖNTEMİ

Metin içinde yazar veya yazarlara yapılan atıf

Tek yazar:

Baysal (1982)'a göre / (Baysal, 1982, s. 26)

İki yazarlı:

Wegener ve Petty (1994)'ye göre (...) / (Wegener ve Petty, 1994, s.26)

Üç ile beş yazar arası:

İlk sefer atıf yaparken tüm yazarların adı listelenir;

(Kernis, Cornell, Sun, Berry, ve Harlow, 1993)

Sonraki atıflarda ise sadece ilk yazarın adı belirtilip "vd." ifadesi kullanılır

(Kernis vd., 1993, s. 42)

Altı ve daha fazla yazarlı metinlerde, sadece ilk yazarın adı kullanılıp sonrasında "vd." ifadesi kullanılır:

Harris vd. (2001) ifade ettiği üzere (...) / Harris vd. (2001)'ne göre (...) / (Harris vd., 2001, s. 112)

Yazar adının bilinmediği ya da belirtilmediği durumlarda, parantez ve tırnak içinde metindeki ilk ya da iki kelime kullanılmalıdır:

Siyasetçiler ve bürokratlar sonuçların kabul edilemez ve skandal olduğunu ifade etmişlerdir ("Die Pisa-Analyse", 2001).

Yazar bir organizasyon veya hükümet kurumu ise, ilk atıfta olduğu gibi atıf yapılır; eğer çok bilinen bir kurum ise, sonraki kullanımlarda kısaltması tercih edilir:

Amerikan Psikoloji Derneği'ne (2000) göre.

İlk atıf: (Mothers Against Drunk Driving [MADD], 2000, s.65)

İkinci atıf: (MADD, 2000, s.65)

Aynı parantezde birden fazla esere atıfta bulunulduğunda, bunlar harf sırasına göre dizilmeli ve iki eser noktalı virgül ile ayrılmalıdır:

(Akar, H. 2010, s.65; Çalışkan, 2008, s.65; Dinçer ve Kolaşın, 2009, s.65; Engin-Demir, 2009, s.65; Tunç, 2007, s.65)

Aynı soyisme sahip yazarlarda, karışıklığı önlemek için ismin ilk harfi de kullanılır:

(E. Johnson, 2001, s.65; L. Johnson, 1998, s.65)

Aynı yazarın aynı yıl yayımlanan iki veya daha fazla eserine atıf yapılıyorsa; yıldan sonra (a, b, c) harfleri kullanılır:

Berndt (1981a)'in çalışmasına göre (...)

Kişisel iletişim vasıtasıyla ulaşılan mülakatlar, mektuplar, e-maillerde, kişisel iletişim kurulan kişinin adı ve görüşmenin tarihi belirtilmelidir. Ancak, kişisel iletişim yoluyla elde edilmiş veriler kaynakçaya eklenmemelidir:

(N. ALSayyad, kişisel iletişim, 25 Mart 2012)

N. ALSayyad küreselleşme ve neoliberalizmin (...) (Kişisel iletişim, 25 Mart 2012)

Dipnotlar ve sonnotlar

APA yazım stilinde, dipnot ve sonnot kullanımı pek tercih edilmemektedir. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar az dipnot kullanılmalıdır. Yalnızca çok elzem bir açıklayıcı not gerektiğinde dipnot kullanılmalıdır.

Önemli not:

APA atıf ve kaynakçada "and" yerine "&" kullanılmasını önermektedir. Ancak Türkçede "&" sembolü "ve" yerine kullanılmadığından, Türkçe olarak yazılan metinlerde atıf yaparken ve kaynakça yazarken "&" sembolü kullanılmamalıdır.

Ayrıca, üç kişiden çok yazarlı metinlere atıf yaparken APA "et al." (Kernis et al., 1993, s.65) kullanılmasını önermektedir. Ancak Türkçe'de "et al." yerine "vd." (Kernis vd., 1993, s.65) kullanılmalıdır.

Bununla birlikte, eğer değerlendirilmek üzere **HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'**ne dergisine gönderilen çalışma İngilizce hazırlanmışsa, bu metinlerde atıf ve kaynakçada APA standartlarına uygun olarak "and" yerine "&" sembolü ve "et al." kullanılmalıdır.

Kaynakça yazımı

Temel İlkeler:

Tek yazar:

Berndt, T. J. (2002). Friendship quality and social development. *Current Directions in Psychological Science*, 11, 7-10.

İki yazar:

Wegener, D. T. ve Petty, R. E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 1034-1048.

Üç ile yedi yazar arası:

Kernis, M. H., Cornell, D. P., Sun, C. R., Berry, A., Harlow, T. ve Bach, J. S. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1190-1204.

Yedi yazardan fazla ise; ilk altı yazarın adı listelendikten sonra üç nokta koyup son yazarın adı eklenir. Yedi isimden fazlası yer almamalıdır:

Miller, F. H., Choi, M. J., Angeli, L. L., Harland, A. A., Stamos, J. A., Thomas, S. T., . . . Rubin, L. H. (2009). Web site usability for the blind and low-vision user. *Technical Communication*, 57, 323-335.

Organizasyonun yazar olduğu durumlarda:

American Psychological Association. (2003).

Yazar bilinmiyorsa:

Merriam-Webster's collegiate dictionary (10. bs.). (1993). Springfield, MA: Merriam-Webster.

Aynı yazarın iki ve daha fazla çalışması kullanılmışsa; kaynaklar tarih sırasına göre dizilmelidir:

Berndt, T. J. (1981).

Berndt, T. J. (1999).

Eğer yazar bir çalışmada tek yazar ve başka çalışmada ortak yazar ise, önce tek yazarlı olan çalışma listelenmelidir:

Berndt, T. J. (1999). Friends' influence on students' adjustment to school. *Educational Psychologist*, 34, 15-28.

Berndt, T. J. ve Keefe, K. (1995). Friends' influence on adolescents' adjustment to school. *Child Development*, 66, 1312-1329.

Eğer bir yazarın farklı yazarla yayımladığı eserler varsa, sıralama alfabetik olarak ikinci veya sonraki isme bağlı olarak yapılır:

Wegener, D. T. Kerr, N. L., Fleming, M. A., ve Petty, R. E. (2000). Flexible corrections of juror judgments: Implications for jury instructions. *Psychology, Public Policy, and Law*, 6, 629-654.

Wegener, D. T., Petty, R. E. ve Klein, D. J. (1994). Effects of mood on high elaboration attitude change: The mediating role of likelihood judgments. *European Journal of Social Psychology*, 24, 25-43.

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış iki veya daha fazla çalışması varsa, (a, b, c) gibi harfler kullanılır:

Berndt, T. J. (1981a). Age changes and changes over time in prosocial intentions and behavior between friends. *Developmental Psychology*, 17, 408-416.

Berndt, T. J. (1981b). Effects of friendship on prosocial intentions and behavior. *Child Development*, 52, 636-643.

Giriş, önsöz ve sonsözlere, bir kitap bölümü gibi atıf yapılır:

Kumar, R.ve Hill, D.(2009). Introduction,: Neoliberal Capitalism and Education. D. Hill ve R. Kumar (Der.). *Global Neoliberalism and Education and its Consequences* içinde (ss. 1-11). New York: Routledge.

Dergi ve süreli yayınlar:

Temel Biçim:

Yazar, A. A., Yazar, B. B., ve Yazar, C. C. (Yıl). Makale adı. *Dergi adı, cilt. No* (sayı no), sayfa/lar. doi:http://dx.doi.org/xx.xxx/yyyy

Sadece ciltin olduğu dergilerdeki makaleler:

Harlow, H. F. (1983). Fundamentals for preparing psychology journal articles. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 55, 893-896.

Sayı ve ciltin belirtildiği dergilerde:

Scruton, R. (1996). The eclipse of listening. *The New Criterion*, 15(3), 5-13.

Magazinlerdeki makaleler:

Henry, W. A. (1990, 9 Nisan). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28-31.

Gazete makaleleri (basılı):

Schultz, S. (2005, 28 Aralık). Calls made to strengthen state energy policies. *The Country Today*, ss. 1A, 2A.

Editöre mektup:

Moller, G. (2002, Ağustos). Ripples versus rumbles [Editöre mektup]. *Scientific American*, 287(2), 12.

Kitap eleştirisi:

Baumeister, R. F. (1993). Exposing the self-knowledge myth [Kitap eleştirisi *The self-knower: A hero under control*, by R. A. Wicklund ve M. Eckert]. *Contemporary Psychology*, 38, 466-467.

Kitapların kaynakçada yazımı:

Temel biçim:

Yazar, A. A. (Yayın yılı). *Çalışma adı*. Yer: Yayıncı.
Cuban, L. (2001). *Oversold and underused: computers in the classrooms*. Cambridge: Harvard University Press.

Derleme kitap:

Duncan, G. J. ve Brooks-Gunn, J. (Der.). (1997). *Consequences of growing up poor*. New York, NY: Russell Sage Foundation.

Derleme kitap: yazar/yazarlar belli ise (ya da bir kişinin yazıları derlenmiş ise):

Plath, S. (2000). *The unabridged journals*. K. V. Kukil (Der.). New York, NY: Anchor.

Çeviri:

Laplace, P. S. (1951). *A philosophical essay on probabilities*. (F. W. Truscott ve F. L. Emory, Çev.). New York, NY: Dover. (Orijinal eserin yayın tarihi 1814).

Önemli not:

Metinde, yeniden yayımlanmış bir çalışmaya atıfta bulunurken, her iki tarih de verilmelidir: Laplace (1814/1951).

İlk baskıdan farklı olan diğer baskılar kullanılmış ise:

Helfer, M. E., Kempe, R. S., & Krugman, R. D. (1997). *The battered child* (5. bs.). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Derlenmiş kitaptaki bir bölüm veya makale:

Yazar, A. A., & Yazar, B. B. (Yayın yılı). Bölüm/makale adı. A. Editör & B. Editör (Der.), *Kitap adı içinde (sayfa numaraları)*. Yer: Yayıncı.
O'Neil, J. M., & Egan, J. (1992). Men's and women's gender role journeys: A metaphor for healing, transition, and transformation. B. R. Wainrib (Der.), *Gender issues across the life cycle* içinde (ss. 107-123). New York, NY: Springer.

Çok ciltli çalışma:

Wiener, P. (Der.). (1973). *Dictionary of the history of ideas* (Cilt. 1-4). New York, NY: Scribner's.

Ansiklopedi maddesi:

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. In *The New Encyclopedia Britannica*. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Yayımlanmış tez:

Soyisim, F. N. (Yıl). *Tez adı*. (Doktora tezi). Erişilen veri tabanı adı. (Erişim veya Sıra Numarası)

Yayımlanmamış tez:

Soyisim, F. N. (Year). *Doktora tezinin başlığı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kurum adı, Yer.

Köprülü, D. (1994). Üniversite kütüphanelerinde kitap koleksiyonunun kullanımı üzerine bir araştırma. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Hükümet belgeleri:

National Institute of Mental Health. (1990). *Clinical training in serious mental illness* (DHHS Publication No. ADM 90-1679). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Online süreli yayınlardaki makaleler:

Yazar, A. A. ve Yazar, B. B. (yayın yılı). Makale adı. *Online Derginin Adı*, cilt no (varsa sayı) (...) tarihinde <http://www.someaddress.com/full/url/> adresinden erişildi.

Bernstein, M. (2002). 10 tips on writing the living Web. *A List Apart: For People Who Make Websites*, 149. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.alistapart.com/articles/writeliving> adresinden erişildi

Online Bilimsel süreli yayınlardaki makaleler ve DOI'lere atf:

DOI'si tanımlanmış online dergi makaleleri:

Yazar, A. A., & Yazar, B. B. (yayın yılı). Makale adı. *Dergi Adı*, cilt no, sayfa/lar. doi:00000000/000000000000 veya <http://dx.doi.org/10.0000/0000>

Brownlie, D. (2007). Toward effective poster presentations: An annotated bibliography. *European Journal of Marketing*, 41, 1245-1283. doi:10.1108/03090560710821161

Wooldridge, M.B., & Shapka, J. (2012). Playing with technology: Mother-toddler interaction scores lower during play with electronic toys. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 33(5), 211-218. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2012.05.005>

DOI'si tanımlanmamış online süreli yayınlardaki makalelere atf:

Yazar, A. A. ve Author, B. B. (yayın tarihi). Makale adı. *Dergi adı*, cilt no. <http://www.journalhomepage.com/full/url/> adresinden erişildi.

Kenneth, I. A. (2000). A Buddhist response to the nature of human rights. *Journal of Buddhist Ethics*, 8. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://www.cac.psu.edu/jbe/twocont.html> adresinden erişildi.

Online gazete makalesi:

Yazar, A. A. (Yıl, Gün Ay). Makale adı. *Gazete Adı*.
<http://www.someaddress.com/full/url/> adresinden erişildi.
Parker-Pope, T. (2008, Mayıs 6). Psychiatry handbook linked to drug industry. *The New York Times*. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://well.blogs.nytimes.com> adresinden erişildi.

Elektronik kitaplar:

De Huff, E. W. (t.y.). *Taytay's tales: Traditional Pueblo Indian tales*. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://digital.library.upenn.edu/women/dehuff/taytay/taytay.html> adresinden erişildi.

Davis, J. (t.y.). *Familiar birdsongs of the Northwest*. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.powells.com/cgi-bin/biblio?inkey=1-9780931686108-0> adresinden erişildi.

Nitel veri ve online mülakat:

Eğer mülakatın sesli ya da yazılı bir formu erişilebilir değilse, sadece metin içinde atıfta bulunulur ve ay, gün, yıl bilgileri belirtilir; kaynakçaya eklenmez. Eğer online olarak sesli ya da yazılı hâli mevcutsa, parantez içinde ([Mülakat transkripsiyonu] veya [mülakat sesli dosya]) şeklinde belirtilir; kaynakçada şu şekilde yer alır:

Butler, C. (Mülakat yapan) & Stevenson, R. (Mülakat yapılan). (1999). *Oral History 2* [Mülakat transkripsiyonu]. Retrieved from Johnson Space Center Oral Histories Project Web site: 15 Ocak 2012 tarihinde http://www11.jsc.nasa.gov/history/oral_histories/oral_histories.htm adresinden erişildi.

Basılı bir yerde yayımlanmış mülakat:

Çelik, Z. (Mülakat yapan) & AlSayyad, N. (Mülakat yapılan). (2012). On neo-liberalism and urban inequalities [Mülakat transkripsiyonu]. *İdeal Kent*. (7), 10-20.

Online ders notları ve sunu slaytları:

Hallam, A. *Duality in consumer theory* [PDF belgesi]. Lecture Notes Online Web site: 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.econ.iastate.edu/classes/econ501/Hallam/index.html> adresinden erişildi.

Roberts, K. F. (1998). *Federal regulations of chemicals in the environment* [PowerPoint slaytı]. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://siri.uvm.edu/ppt/40hrenv/index.html> adresinden erişildi.

Periyodik olmayan web belgesi, sayfası veya raporu:

Temel ilke bu tür durumlarda dosya ya da çalışma sahibinin adını bulmak ve kullanmaktır.

Yazar, A. A. (yayın tarihi). Dosya adı. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://Web address> adresinden erişildi.

Angeli, E., Wagner, J., Lawrick, E., Moore, K., Anderson, M., Soderland, L., & Brizee, A. (2010, Mayıs 5). General format. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/01/> adresinden erişildi.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'nde yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazılarının bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

Makale çalışmalarınızı derginin internet sitesinde yer alan MAKALE GÖNDER menüsü üzerinden (<http://www.hakisemekvetoplum.org.tr/makale-gonder.html>) gönderebilirsiniz.

GELECEK SAYILAR

Çalışma hayatını temel alarak toplumsal sorunları anlama ve çözüm yollarını geliştirmek amacıyla yayın hayatına sürdüren **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi** Nisan, Ağustos, Aralık olmak üzere yılda üç sayı çıkmaktadır. Derginin her sayısında aşağıda önerilen konu başlıkları çerçevesinde gelecek bütün makaleler değerlendirmeye alınacaktır. Önerilen konu başlıkları içerisinde olmayan ancak toplumsal sorunları tartışan makalelere de yer vereceğimiz gelecek sayılarımıza katkılarınızı bekliyoruz.

ÖNERİLEN KONU BAŞLIKLARI:

- Emek Kavramı ve Toplum
- Emegin Tarihi
- Emek Teorilerinde Yeni Yaklaşımlar
- Sendikal Mücadelenin Tarihi
- Sendikal Sorunlar ve Çözüm Yolları
- Çalışma İlişkileri ve Çalışma Ekonomisi
- Siyaset ve Çalışma Hayatı İlişkileri
- Çalışma Sosyolojisi
- Çalışma Hukuku
- İşçi ve İşveren İlişkileri
- İstihdam ve Emek Piyasası
- Gelir Dağılımı, Adalet ve Eşitlik Tartışmaları
- Siyaset ve Gelir Dağılımı İlişkisi
- Toplumsal Eşitlik ve Refah Modelleri
- Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Modelleri
- Sosyal Politika Yaklaşımları ve Tarihi
- Sosyal Yardım Politikaları
- Yoksullukla Mücadele Stratejileri
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği
- Sosyal Güvenlik Teorileri ve Modelleri
- Sosyal Güvenlik Hukuku
- Çalışma Hayatı, Ücret Politikaları ve Verimlilik